శ్రీః

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

ఆంధ్రనామ శేషము

సాంబ నిఘంటువు

(స టీ క ము)

*

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి
అడిదము సూరకవి
కస్తూరి రంగకవి

*

రోహిణి పబ్లికేషన్స్
మెయిన్‌రోడ్, రాజమండ్రి-1

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము
పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

ఆంధ్రనామ శేషము
ఆడిదము సూరకవి

సాంబ నిఘంటువు
కస్తూరి రంగకవి

ప్రథమ ముద్రణ : 1995
ద్వితీయ ముద్రణ : అక్టోబరు-1997

మూల్యం : రూ. 45/-

ప్రచురణ :
ఫోన్ : 73444
రోహిణి పబ్లికేషన్స్
మెయిన్‌రోడ్, రాజమండ్రి-1

ముద్రణ :
వంశీకృష్ణా ప్రింటర్స్
విజయాటాకీస్ వెనుక
విజయవాడ-2
ఫోన్ : రెసి. 482935

వి ష య సూ చి క

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

సర్వశ్రీ పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం", అడిదము సూరకవి రచించిన "ఆంధ్రనామ శేషము", కస్తూరి రంగకవి లిఖించిన "సాంబ నిఘంటువు" -ఆనే ఈ మూడు గ్రంథాలనూ కలిపి ఎప్పుడో 1929 సంవత్సరంలో వావిళ్ళవారు ప్రచురించారు. నాటినుంచి నేటిదాకా - ఈ 66 సంవత్సరాల్లోనూ మరెవరూ ఈ గ్రంథాలనిలా సమిష్టిగా ముద్రించలేదు.

తెలుగు వారికి, వారి తల్లి బాస ఏమిటో పలికి వినిపించి అబ్బురాంతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులు చేయించే ఈ మూడు పొత్తాలనీ-తిరిగి యిన్నాళ్ళకి, యిన్నేళ్ళకి —— తెలుగు చదువుకునే కుర్రాళ్ళకోసం, తెలుగు మాటలవి తెలుసుకోవాలనుకునే తెలివిమంతులకోసం, అన్నిరకాల చదువరులకోసం - ఉమ్మడిగా అచ్చువేసే సిరి మా "రోహిణీ పబ్లికేషన్స్"కు దక్కినందుకు ఎంతగానో సంబరపడుతూ, తెలుగు చదువరులీ పలుకుల బొత్తిని గౌరవిస్తారని నమ్ముతూ, కోరుతూ మనవి చేసుకుంటున్నాం.

* * *

సంస్కృత భాషా పాండిత్యానికి అమరకోశం యెంత ప్రధానమైనదో, తెలుగు భాషా జ్ఞానానికి "ఆంధ్రనామ సంగ్రహము" అంతటి ముఖ్యమైనది.

"యస్య జ్ఞాన దయాసింధో" అని ప్రారంభించి - అమరాన్ని

క్షుణ్ణంగా చదవనిదే ఎవరూ సంస్కృత పండితులు కాలేరు. అందు "అమరం నెమరు వేస్తే కావ్యాలెందుకురా—" అనే నానుడి పుట్టింది.

అలాగే కొందరు-"మన మాతృభాష తెలుగేకదా! మళ్ళీ ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం ఎందుకు" అంటారు.

అందరికీ మా విన్నపం ఏమిటంటే—మన మాతృభాష తెలుగే అయినా మనకి తెలుగురాదు. ఎవరైనా సుత్తమైన తెలుగులో మాట్లాడితే మనకి ఏమీ ఎఱుక పట్టదు. మనం మాట్లాడే మాటల్లో కూడా నూటికి తొంభై శాతం "సంస్కృత-ఆంగ్ల-ఉర్దూ" వంటి ఇతరేతర భాషాపదాలే తప్ప-అన్నీ తెలుగు పలుకులు రావు. బుఱాకి-కొన్ని మాటలు చూద్దాం.

(1) రైలు (2) బస్సు (3) రోడ్డు (4) ....మొదలయిన వన్నీ ఇంగ్లీషు మాటలు

(1) వాయిదా (2) [అసలీ] ఫాయిదా (3) [సిగ్గూ]. శరం (4) గానాబజానా (5) పైసా-ఇవన్నీ హిందీ, ఉర్దూ పారశీక భాషా శబ్దాలు.

(1) శివుడు (2) బ్రహ్మ (3) విష్ణువు (4) విఘ్నేశ్వరుడు (5) సరస్వతి-ఇవన్నీ తెలుగీకరించబడిన సంస్కృతం మాటలే కాని తెలుగు పలుకులు గావు.

ఇలా చెప్పుకుంటూపోతే-అసలు మనకి బాసేలేదేమోనవిపిస్తుంది.

కాని, మనకూ్కడా బోలెడు జాసుంది. బోలెడు మాటలున్నాయి. అవన్నీ ఎలా తెలుస్తాయి అంటే "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం"చదివితే తెలుస్తాయి.

సంస్కృతంలో అమరకోశం కానివ్వండి, తెలుగులో ఆంధ్రనామ సంగ్రహం కానివ్వండి-కొన్ని వర్గులుగా విభజింపబడి వుంటాయి.

(1) దైవవర్గు=అంటే దీనినిండా దేవుళ్ళూ, వాళ్ళకి సంబంధించిన పేర్లూ వుంటాయన్నమాట.

శివ, విష్ణు-ఇవ్వన్నీ సంస్కృత శబ్దాలని అనుకున్నాం గదా! మరి ఆ దేవుళ్ళని తెలుగులో యేమనాలిట ? ఆంధ్రనామ సంగ్రహం ఏం చెబుతోందంటే-"శివ" శబ్దానికి తెలుగు మాటలు ఇవట !

సీ॥ ముక్కంటి, యరపది మోముల వేలుపు,
మినుసిగదయ్యంబు, మిత్తిగొంగ,
గట్టు విల్తుఁడు, గఱకంఠుడు, మిక్కిలి
కంటిదేవర, బేసి కంటి వేల్పు
వలిమలల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలుపు కొండ
వీటి జంగము గుజ్జువేల్పు తండ్రి
వఱరాజుసూడు, జక్కులతేని చెలికాఁడు,
బూచుల యెకిమీఁడు, పునుక తాల్పు

తే॥ విసపుమేఁతరి, జన్నంపు వేఁటకాఁడు,
బుడుతనెల తాల్పు వెలియాల ఫోతురౌతు

తో లుదులుపు ముమ్మొనవాలు దాల్పు
నాగc భవదాఖ్యలొప్పుc నంధక విపక్ష ॥

ఇవంట "శివ"కి తెలుగు పేర్లు. మీకేమైనా అర్థమయ్యాయా, అవక పోతే వెంటనే మా "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం"లో టీకా తాత్పర్యాలతోసహా చదువుకోండి.

ఇలా దేవుళ్ళంతా అయ్యాక-మనుష్యుల గురించి చెప్పేది మానవ వర్గు, మాతృదేవత నేమనాలి? -

"అమ్మనా, దల్లినా, నవ్వనా, గన్నది
యన మాతృవాఖ్యనా నభకేశ !"

అమ్మ, తల్లి, అవ్వ, కన్నది - మాతృమూర్తికివీ తెలుగుమాటలు.

అదేవిధంగా-స్థలాలూ, చెట్లూ, పుట్టలూ వగైరాల గురించి స్థావర వర్గు అనీ-పక్షుల గురించి చెప్పేది తిర్యగ్వర్గు అనీ-ఒక పదానికి వివిధ అర్థాలని తెలియజేసేది నానార్థవర్గు అనీ వుంటాయి. ఇదీ ఆంధ్రనామ సంగ్రహం.

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన ఈ గ్రంథములో చెప్పబడని ఎన్నో తెలుగు మాటలు "ఆంధ్రనామ శేషము"లో వుంటాయి.

ఉదాహరణ :- "ఆశ్చర్యా"నికి అచ్చ తెలుగు మాటలీ దిగువ నిచ్చాడు చూడండి -

(1) వెఱగు (2) అచ్చెరువు (3) అబ్బురము (4) అబ్రం ఇవట ! నిజమైన తెలుగు మాటలు.

ఇక సాంబ నిఘంటువు—తొలి రెండు పొత్తలా లేనివి— ఇందులో లభిస్తాయి. విఘ్నేశ్వరుడికి తెలుగుపేర్లు చెబుతాడు చూడండి -

(1) ముక్కంటి తొలిపట్టి (2) మొట్టికాయల మెప్పు (3) గొప్ప బొజ్జ గలాడు (4) గుజ్జువేల్పు (5) గబ్బుచెక్కిళ్ళ మెకపు మొగము గల సామి (6) కలుగులాయివు తేజి బయిసిపాయి-ఇలాంటి వింకో పదో పన్నెండు పేర్లున్నాయి ఇవి మచ్చుకే సుమా! అచ్చులో బోలెడన్ని మాటల్ని గుదిగుచ్చి మరీ పోశారు.

అందుకే-తెలుగువాళ్ళమై వుండి, తెలుగు తెలియదంటే ఎంత అవమానం ? .... రండి, రండి - విద్యార్థులకి కరదీపిక, జిజ్ఞాసువులకు ముంజేతి పలుకుచిలుకు అయిన ఈ మూడు పుస్తకాలనూ కొని చదవండి మరి....ఉంటమా.... !

నిత్యం మీ సేవలో
ప్రకాశకులు
రోహిణి పబ్లికేషన్స్
రాజమండ్రి-1.

శ్రీ ర స్తు

ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము

స టీ క ము

అవతారిక — పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామ సంగ్రహ మనెడి గ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁ బూనిన ఈ గ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందు టకై తన యిష్టదేవతా నమస్కార రూపమైన మంగళము నాచరించి, యికమీఁదను గ్రంథకర్తలాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యను తలంపుతో నా మంగళమును బద్య రూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవ పద్యములందుఁ గవి తన పేరును, గ్రంథ నామ మును, ఆ గ్రంథ విషయములను, కృతిపతిని దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. శ్రీపతివంద్యు విశాలా
శ్రీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వరుసన్
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందిన వేడ్కన్. 1

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాతరంగితమతికిన్
2)

శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిఁ మహిమోన్నతికిని § గాశీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే § ళ్ళరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామ సం § గ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యే § కామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ § సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి కుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను నైన పైఁడిపాటి కవిలక్ష్మణుఁడనునేను తలంచిన కోర్కెలు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగిన విశాలాక్షీపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి,పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగల పాదములకు మ్రొక్కిమిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి, తన్ను మ్రొక్కెడు భక్తులను గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును, దయారసముతోఁ గూడిన బుద్ధిగల వాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కారముల నంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడునైన కాశీవిశ్వనాథస్వామికి నంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్ళన్నియుఁజేర్చి యాంధ్రనామ సంగ్రహమను గ్రంథము నొనర్చెదను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నాఁడు.)

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథమునందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు.-

తే. దేవమానవస్థావర § తిర్యగాఖ్య
వర్గు లొనరింతు నానార్థ § వర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగ గూర్తు నా § హ్వాయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సం § స్కృతపదంబు. 4

తా. నేను రచింపఁబోవు ఆంధ్రనామ సంగ్రహమందు దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అనునైదువర్గులను

రచించెదను. పర్యాయపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుటకై ఆ పర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృత పదము నుంచెదను. (అని గ్రంథకర్త చెప్పెను).

[దేవవర్గనందు దేవతలు,వారికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవ వర్గనందు మనుష్యులు,వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి.స్థావరవర్గ నందుకొండలు, చెట్లు మున్నగు నచరములనుగూర్చి చెప్పఁబడినది. తిర్య గ్వర్గనందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించిన వానినిగూర్చి వివరింపఁబడినది. నానార్థవర్గనందు ననేకార్థములయిన పదములఁ గూర్చి వివరింపఁబడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీ ప్రాణనాథ శతమఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ శ్రీ విశ్వేశా. 5

తా. లక్ష్మీనాథుఁడగు విష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీ విశాలాక్షికి మగఁడవును,ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కుల నీడేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యోవిశ్వే శ్వరా! నీవు నా గ్రంథము నవధరింపుము (అని గ్రంథకర్త, కృతిపతిని హెచ్చరించెను).

దే వ వ ర్గ

సీ. ముక్కంటి యరపది మోముల వేలుపు
మినుసిగదయ్యంబు మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్లుఁడు గఱ కంఠుఁడు మిక్కిలి
కంటిదేవర బేసి కంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను వాక తాలువు కొండ
పీటిజంగము గుజ్జు వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జక్కులతేని చెలికాఁడు
బూచులయేకిమీఁడు పునుకతాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపు వేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాల పోతుకాతు
తోలుదాలుపు ముమ్మొనవాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు (నం ధకవిపక్ష) 6

టీ. ముక్కంటి=మూఁడు నేత్రములుగలవాఁడు, [బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపబ్టెడి. బాల. సమా. సూ చేత'ముక్కంటి'యని యయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు=ఐదుముఖములుగల దేవుఁడు, మిను సిగదయ్యంబు=ఆకాశము జుట్టుగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిగొంగ=మృత్యువునకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్తుఁడు=మేరుపర్వతము ధనుస్సు గాఁగలవాఁడు, [బా.సమా.సూ.చూ. ముక్కంటి] కఱకంఠుఁడు=నల్లని కుత్తుకగలవాఁడు, [ఆర్య వ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు" బాల. సంజ్ఞా 23 సూ. చేతనిదియనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలికంటిదేవర=హెచ్చునేత్రములుగల దేవుఁడు, బేటికంటివేల్పు=మూఁడు నేత్రములుగల దేవుఁడు, [మూఁడు అనునది బేసిసంఖ్య] వలిమలల్లుఁడు=మంచుకొండయొక్క (హిమవంతుని యొక్క) అల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలువు=[మిన్ను=ఆకసము, వాక=నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించువాఁడు, కొండవీటిజంగము=కైలాసపర్వతము నివాసముగాఁగల భిక్షుకుఁడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి=పొట్టిదేవర యగు విఘ్నేశ్వరుని జనకుఁడు, వలరాజు సూడు=మన్మథునికిఁ బగతుఁడు, జక్కులతేని చెలికాఁడు=[జక్కులు=యక్షులు, వారికి ఱేఁడు కుబేరుఁడు, అతనికి స్నేహితుఁడు.] కుబేరుని స్నేహితుఁడు. బూచులయేకిమీఁడు=పిశాచములకు అధిపతి, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మకపాలధారి, విసపుమేఁతరి=విషముదిన్నవాఁడు, జన్నంపువేఁటకాఁడు= దక్షుని యాగము ధ్వంసముజేసినవాఁడు, [విసము+మేఁతరి, జన్నము+వేఁటకాఁడు

—కర్మధారయంబులందు మువర్ణమునకు పుంపులగు. బా. సంధి 32 సూ. చేతఁ బుంపుగాగమము.] బుడుతనెలతాల్పు=బాలచంద్రుని శిరంబునఁదాల్చిన వాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు=తెల్లనియాఁబోతు నెక్కు యోధుఁడు, తోలు దాలుపు=వ్యాఘ్రచర్మము ధరించువాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు=మూఁడు మొనలుగల యాయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాఁడు, నాఁగన్= అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష=అంధరాసురునికి శత్రుఁడా, భవత్ ఆఖ్యలు ఒప్పును=నీపేళ్ళనఁదగు. (ఈ పద్యములోఁజెప్పిన ౨౨ను ఈశ్వరుని పేర్లు.)

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ ౯ చుట్టుఁగైదువుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి ౯ లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుతత్తడిరౌతు ౯ వలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు ౯ వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపా ౯ నుపునఁ బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి ౯ తమ్మికంటి
పదివేసములసామి ౯ పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
కట్టినెచ్చెలి తరి ౯ గట్టుదారి
తే. యాలకాపరి వ్రేఁతల ౯ మేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కి ౯ డాలుతేఁడు
రేయుఁబవలును జేయుక ౯ న్దోయివాఁడు
మామమా మన హారీ యొప్పు ౯ (శ్రీమహేశ.) 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ=రాక్షససమూహములకు శత్రువు, చుట్టుఁ

() మూలములో నీకుండలయిన నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయపదముల యర్థములకు సంబంధపడవని యెఱుఁగుఁడు.

గై దువుజోదు=గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును)దాల్చువీరుఁడు. [చుట్టు+కై దువు-చుట్టుఁగై దువు సమాసమున నుదంత స్త్రీసమంబులకుఁ బరుష సరళములు పరము లగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 24 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి-జోదు.] పచ్చవిల్తునితండ్రి=పచ్చనివిల్లు గల మన్మథునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మికి భర్త. [లక్ష్మి. వికృ. లచ్చి.] పులుఁగుత త్తడిరౌతు=గరుడవాహనము నెక్కెడి వీరుఁడు, వల మురితాలుపు=పాంచజన్యమను శంఖమును ధరించువాఁడు, వెన్నుఁడు = [విష్ణుశబ్దభవము] అంతట వ్యాపించువాఁడు, కఱివేల్పు=నల్లని మేనిఛాయ గల దేవుఁడు, వెన్నదొంగ=(కృష్ణావతారంబున గోపికలయిండ్ల యందు) వెన్న నపహరించనవాఁడు, * నునుగాడ్పుదిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి= మృదువైన వాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర, బమ్మదేవర తండ్రి=బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి=కమలములఁ బోలు కన్నులు గలవాఁడు, పదివేషములసామి = దశావతారములెత్తిన దేవుఁడు, [సామి-ప్రకృ. స్వామి. వేసము-ప్రకృ. వేషము.] పసిఁడి పుట్టముదాల్పు=పీతాంబరము ధరించినవాఁడు, కవ్వినెచ్చెలి=అర్జునునకు ముఖ్య స్నేహితుఁడు, [నెఱ+చెలి=నెచ్చెలి.] తరిగట్టుదారి=కవ్వపుఁ గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాఁడు, ఆలకాపరి = పసులను మేపినవాఁడు, [ఆవు-బహు. ఆవులు-లేక ఆలు-బహువచనము పరంబగు నపు డావు ప్రభృతుల తుదియక్షరంబులకు లోపం బగు బా.అచ్చి. 21 సూ చేత ఆవు శబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము] ప్రేఁతలమేలువాఁడు=గోపికా స్త్రీ లను రక్షించువాఁడు, పాలకడలల్లుఁడు=లక్ష్మిదేవికిఁ దండ్రియైన క్షీరసము ద్రున కల్లుఁడు, పక్కిడాలు ఱేఁడు=గరుడధ్వజము గలవాఁడు, రేయుఁ బవలును జేయుకన్గోయివాఁడు=నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్ర ములుగాఁ గలవాఁడు * మామమామ=మామయగు సముద్రమునకు మామ—అనఁ (శ్రీమహేశః) హరి ఒప్పును. ఈ ౨౨ పదములును విష్ణువు పేళ్లు

* 'నునుగాలిమేఁత పానుపునఁ బండెడిదొర'-అని పాఠాంతరము.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు ƒ పొక్కిలి పసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి ƒ యాడురౌతు
మనెడుప్రొద్దులనొస ƒ ళ్ళను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు ƒ జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ ƒ గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు ƒ నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబో ƒ కక్కసముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి ƒ పోతుతండ్రి

ఆ. నలువ తిమ్మిచూలి ƒ నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకు ƒ వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి ƒ ధాతనామములొప్పు
(నఘవినాశ యీశ ƒ యభ్రకేశ) 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు పొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజుఁడైన విష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టిన చిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీనెక్కియాడు రౌతు = హంస వాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దునొసళ్ళను వ్రాయుదేవర = మానవుల జీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు, చదువులవేలుపు = విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు = తెల్లనితామర

---

* మామమామ ఎట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుక విష్ణువునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన గంగను సముద్రున కొసఁగుటచే సముద్రునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

పువ్వు అనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండు ప్రభువు. నిక్కపుజగమేలు నేర్పుకాఁడు=సత్యలోకమును బాలించెడి ప్రభువు,కడుపు బంగారు బొక్కసముఁ జేసినమేటి=హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి = జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁదండ్రి, నలువ=నాలుగు నోళ్ళుగలవాఁడు, [నాలుగు జాతులుగలవాఁడు-నలువ. బహువ్రీహి—బా. సమా. 22 సూచేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది] తమ్మిచూలి=విష్ణువు నాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు=చతుర్ముఖుఁడగు దేవుఁడు,వేల్పుపెద్ద=దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు,పలుకువెలఁదిమగఁడు= వాక్కులదేవియగు సరస్వతీదేవికి భర్త, తాత=పితామహుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.

తే. గట్లరాయనిపట్టి ముక్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగ తత్తడి నెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన జగము
తల్లి యన గౌరిపేళ్లొప్పు (ధర నుమేశ). 9

టీ. గట్లరాయనిపట్టి=పర్వతరాజగు హిమవంతునికూఁతురు,ముక్కంటి వెలఁది=త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట=ఏనుఁగులకు విరోధియైన సింహమునెక్కెడు ధీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన=భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించినయాఁడుది,[సామేను=సగముదేహము] జగముతల్లి=లోకముయొక్క తల్లి-అను ఈ ౫ ను పార్వతికిఁ బేళ్ళు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు పచ్చవిల్తు
తల్లి కఱివేల్పునిల్లాలు తల్లిగల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బి పడఁతి తమ్మి
యింటిగరిత తన శ్రీయొప్పు (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి[లక్ష్మీశబ్దభవము]కలుములజవరాలు=సంపదలుగలయాఁడుది, పచ్చవిల్తుతల్లి=మన్మథునితల్లి, కఱివేల్పునిల్లాలు=విష్ణుపత్ని, తల్లి తల్లి=

తల్లియైనగంగకుఁదల్లి, కడలికూఁతురు=సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీశబ్ద భవము], లిబ్బిపడఁతి=నిధులందుండుదేవత, తమ్మియింటిగరిత=కమలా నివాసిని యగునాఁడుది-అను సీ ౯ యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకుల వెలఁది § పొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుముల పై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగు § (ధర) వాణి (శివా) 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక=శిరస్సునకు ద్వారమైన నోటి యందు సంచరించెడు స్త్రీ, పలుకులవెలంది=వాక్కుల కధిదేవత యగు పడుచు, పొత్తము ముత్తో=పుస్తకములందు వెలయునట్టి ముత్తైదువ, నలువపడఁతి=బ్రహ్మదేవుని భార్య, కలుములపైదలికోడలు=సంపద కధిదేవత యగు లక్ష్మిదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మిపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకు భార్య యగుటచేఁ గోడలు] ఈ ౨ ను సరస్వతికిఁ బేళ్ళు.

సీ. ఇద్దరుతల్లుల § ముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెలుపులదొర చేట § చెవులవేల్పు
వంకరతొండంబు § వాఁడేనుఁగు మొగంబు
దేవర పాఁపజం § దెములమేటి
ముక్కారలపనుల్ § చక్కఁజేసెడుసామి
గఱికపూజల మెచ్చు § గబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల § మెక్కెడితిండిండు
ముక్కంటిగారాబు § ముద్దుపట్టి

ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు § పిళ్ళారి కుడుముల
తిండికాఁడు కొక్కు § తేజిరాతు

గుజ్జువేలు పొంటి ✻ కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ ✻ కాఖ్య(లీశ). 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు=గంగా పార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపు బుత్త్రుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు. చేటచెవుల వేల్పు=చేటలవలె వెడల్పయిన చెవులుగల దేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు=వంకరగానుండు తొండము గలవాఁడు, ఏనుఁగు మొగంబుదేవర=గజవక్త్రముగలదేవత, పాఁపజందెములమేటి=పామునే యజ్ఞోపవీతము గాఁదాల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి=తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చు గబ్బివేల్పు=గఱికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కెడుతిండిఁడు=టెంకాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి=త్రినేత్రుఁడగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁడగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు=లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండికాఁడు=కుడుములు దినువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనమెక్కుదేవుఁడు, గుజ్జువేలుపు=పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర=ఒకదంతముగలదేవుఁడు, వెనకయ్య—ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్ళు.

సీ. పెనుఁబాఁపతళ వణంబుఁ ✻ దినువారువమురౌతు
గట్టులయెకిమీని ✻ పట్టిపట్టి
తెల్లుచూ లార్గురు ✻ తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి ✻ కానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలు ✻ పులతేనిదళవాయి
జంటమువ్మోముల ✻ దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలివ్రక్క ✻ లించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల ✻ దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁక పేరిటి ౯ వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య ౯ వెనుకవాఁడు
కొమరుసామి మన సేనాని ౯ కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాళీసి ౯ వేశ యీశ) 13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁదినువారువమురౌతు = గొప్పసర్పములనెడు కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కి యోధుఁడు (మయూరవాహనుఁడు.) గట్టులయెకిమీనిపట్టిపట్టి = పర్వతరాజపుత్త్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడు, తెల్లుచూలు = తెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు = షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయుసఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్త్రుఁడు, పుంజుదాలుపు = కోడిపుంజు ధ్వజమునందు ధరించినవాఁడు, వేలుపులతేనిదళవాయి = ఇంద్రుని సేనాధిపతి, ఆఱుమొగములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములుగల దేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలి వ్రక్కలించినబలుదిట్ట = క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు, రెండాఱుచేతులదండిమగఁడు = పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు, [రెండాఱులు = పండ్రెండనియర్థము. ఇట్లె, జంటమూఁడులు = రెండుమూఁడులు, ఆఱు అని యర్థము] వేలుపులమూఁకపేరిటివెలఁదిమగఁడు = దేవసేన యనుకాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేనఅని సంస్కృతమునపర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేలుపుగమికాఁడు = దేవతల సేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = వినాయకుని తమ్ముఁడు, కొమరుసామి = [కుమారస్వామి శబ్దవికృతి] ఈ ౧౪ ను కుమారస్వామికిఁ బేళ్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క ౯ న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెర ౯ వింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెంౕ జిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చ ౯ విల్తుఁ డించు

విల్లుదాలువు తుంట ౹ విలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిము ౹ క్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌవంచ ౹ ములుకులుగలదంట
రాచిల్కనెక్కెడు ౹ రాయరౌతు

తే. మీను మొసలిసిడంబుల ౹ మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు ౹ మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ల నొప్పును ౹ గుసుమధన్వి
(విగతభవపాశ కాశీని ౹ కేశ యీశ). 14

టీ. అలరువిల్తుండు=పుష్పములు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నుల విల్తుఁడు=గణపులధనుస్సుగలవాడు, కమ్మవిలుకాఁడు=తియ్యనిధనుస్సు గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సుగలవాఁడు, చెఱకువిలుకాఁడు=చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్తుఁడు=ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగురు-ప్రాతాదిగను క నాద్యక్షరశేషము,కెం+చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుష మునకు సరళాదేశము. కెంజిగురనియాయెను.] వెడవిల్తుఁడు=చులకని ధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు=పచ్చనిధనుస్సుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదాలుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమిలిముక్కాలినారివిలుకాఁడు=ఆఱుకాళ్లగల పురుగులు [తుమ్మెదలు]అల్లెత్రాడు గాఁగల ధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్ళు=రెండుమూళ్ళుకాళ్ళు. ఆఱుకాళ్ళు] చౌవంచములుకులు గలదంట=ఐదుబాణములుగలయోధుఁడు, రాచిల్కనెక్కెడురాయరౌతు=శ్రేష్టమగుచిలుక నెక్కెడు మేటివీరుఁడు, మీను మొసలిసిడంబులమేక=చేఁపలు మొసళ్ళుధ్వజమునందుఁగల దిట్టరి, చందమామయల్లుఁడు=చంద్రుని కల్లుఁడు, వలరాజు=ప్రేమలకు నధిపుఁడు,

మరుఁడు,[స్మరశబ్దభవము]ల్చికొమరుఁడు=లక్ష్మీదేవియొక్కపుత్త్రుఁడు-
అను నీ ౧౭ యును మన్మథుని పేళ్ళు.

సీ. చలువలఱేఁడు వె ౯ న్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రేవెల్గు ౯ చందమామ
తమ్మిలపగవాఁడు ౯ కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పా ౯ ల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు ౯ ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దు ౯ జోడుకోడె
తపసికన్పాప బి ౯ త్తరిజింక తాలుపు
కతివేల్పుడాకన్ను ౯ కడలివెన్న
తే. పంటపైరులమొకివిరాఁడు ౯ జంటదంట
చౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద ౯ చలివెలుంగు
వేలువులబువ్వ చీఁకటి ౯ వేరువిత్తు
నెల యనఁగఁ జంద్రుపే ళ్లొప్పు (నీలకంఠ). 15

టీ. చలువలఱేఁడు=చల్లఁదనము గలరాజు, వెన్నెలఱేఁడు=వెన్నెల కధిపతి, రేఱేఁడు=నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను+బిల్లి) అందమైన బింబము, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్రమస్ శబ్దభవము) తమ్మిలపగవాఁడు=కమలములకు విరోధి,కమ్మవిల్తుని మామ=మన్మథునికిమామ,కలువలఱేఁడు=ఉత్పలములకు రాజు, పాల్కడలిపట్టి=క్షీరసముద్రునిపుత్త్రుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథునమును వియోగపఱచువాఁడు,[రాత్రిపూఁట చక్రవాక దంపతులు గలిసియుండవు] ముక్కంటితలపువ్వు=ఈశ్వరుని శిరోభూషణ మయినవాఁడు, చుక్కలదొర=నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె=సూర్యునితో సమానుఁడగు వీరుఁడు, తపసికన్పాప=అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ బుట్టినచిన్నవాఁడు,బిత్తరిజింకతాలుపు=సొగసైనమృగంబునుదాల్చినవాఁడు,

కటివేల్పుడాకన్ను=విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న=సముద్రమునందలివెన్న, [పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ణమునుబట్టి వెన్న యని చెప్పఁబడియె] పంటపైరుల యెకిమీఁడు=సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద=పదునాఱు కళలుగల తెల్లనిబింబము, [జంట=రెండు, దంట=రెండు, చౌకము=నాలుగు,రెండు రెండులు నాలుగు-నాలుగునాలుగులు పదునాఱు] చలివెలుంగు=చల్లనికిరణములు గలవాఁడు వేలుపులబువ్వ=దేవతల కాహారమైనవాఁడు, [చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి] చీఁకటివేరువిత్తు=చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, నెల-అను నీ 24ను చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను । పేఁడివేలుపు ప్రొద్దు
తోవలరాయిడికాఁడు । పవలు సేయు
వేలుపు పచ్చగు । త్రాలవజీరుండు
వేఁడువెలుంగు రే । వెల్గుజోడు
జంటాలుమేనుల । సామి చీఁకటిగొంగ
యెత్తసివేలుపు । నివముసూడు
చదలుమానికము ప్రాఁ । జదువుల పెట్టియ
యేఁడుగుఱ్ఱములతే । రెక్కుజోదు
మువ్వేలుపులయిక్క । మొక్కులదేవర
గాములఱేఁడు జ । క్కవలఱేఁడు
వేయిచేతులఱేఁడు । వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి । చాయమగఁడు

తే. మింటితెరువరి తమ్మివా । ల్గంటిమగఁడు
పొరనీల్గెడు మొనగాండ్రు । పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య § జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపేళ్లొప్పు § (నాగభూష) 16

టీ. వెన్నునివలకన్ను=విష్ణువుయొక్క కుడికన్నైనవాఁడు, వేఁడివేలుపు=తైక్ష్ణ్యముగల దేవుఁడు, ప్రొద్దు, [బ్రధ్నశబ్దభవము] తొవలరాయిడికాఁడు=కలువలకువిరోధి, పవలుసేయువేలుపు=దినకరుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు=పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కెడిరౌతు, వేఁడివెలుంగు=వేఁడికిరణములుగలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికి సమానుఁడు, ఇంటాఱుమేనులసామి=ద్వాదశాత్ముఁడు, చీఁకటిగొంగ=చీకటినిబోఁగొట్టుదేవుఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు=ఎఱ్ఱనిదేహముగల దేవుఁడు, ఇవముసూడు=మంచునకుశత్రువు, చదలుమానికము=ఆకాశమునకురత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ=వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు, ముమ్వేలుపులయిక్క=త్రిమూర్తులకుఁ దావరమైనవాఁడు, మ్రొక్కులదేవర =నమస్కారములకుఁ బ్రియుఁడయిన దేవుఁడు, గాములఱేఁడు=గ్రహములకురాజు, జక్కవలఱేఁడు=చక్రవాకములకధిపతి. వేయిచేతులఱేఁడు = సహస్రకిరణుఁడు, వెలుఁగులయెకిమీఁడు=వెలుతురులకన్నిటికిఁ బ్రభువు, చెయువులసాకిరి=కర్మలకు సాక్షిభూతుండు, చాయమఁగడు=ఛాయాదేవికిఁబెనిమిటి, మింటితెరువరి =ఆకాశమునఁదిరుగుబాటసారి, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు = పద్మినియనుకాంతకు నాథుఁడు, పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రుపోవుదారి=యుద్ధమునఁజచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాఁడు, [యుద్ధమునఁజచ్చినవీరులును, యోగులునుసూర్యమండలమును భేదించుకొని స్వర్గమునకుఁబోవుదురని శ్రుతి) జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య=యమునకుఁదండ్రి, జగముకన్ను=లోకమునకు నేత్రము అను ౨౯ యును సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టువల్ చెగగట్లఁ § గొట్టెడుజెట్టి నూ
ఱంచులవాలు చే § మించుజోదు

దుగబొట్లపిఱిఁది యై § దుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటి § పంచకోడి
యొడలిచూపొడయఁడె § క్కుడు మొగుల్గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి § నెక్కురౌతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి § తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగానియేలెడు § మణియకాఁడు

తే. జమిలిచౌపంచపదులు జ § న్నములు నేసి
నట్టివేలుపు సోమాసి § పెట్టుఁజెట్టు
పొట్టతమ్మిఁడు గల్గిన § యట్టివేల్పు
నాఁగ నిద్రునిపేళ్లొప్పు § (నాగభూప). 17

టీ. చట్టపల్ దెగగట్టఁగొట్టెడుజెట్టి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను ఛేదించినదిట్టరి, నూఱంచులవాలుచేమిఁచుజోదు=నూఱంచులుగలవజ్రాయుధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, దుగబొట్లపిఱిఁది యైదుకనుంగవలవేల్పు=సహస్రనేత్రుఁడు. [దుగబొట్లపిఱిఁదయైదు అనఁగా ఐదు నూఱులు=రెండు సున్నలవెనుకఁగలఐదు=500, వానికవలు=వానిజత-$500 \times 2 = 1000$ వేయి]పాఱుతపసియింటిపంచకోడి=గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూపమునెత్తినవాఁడు, ఒడలిచూపొడయఁడు=దేహమంతయుఁగన్నులుగలదొర, ఎక్కుడుమొగుల్గలప్రోడ=మేఘములె వాహనములుగాఁగలనేర్పుకాఁడు, [ప్రౌఢ—విక్ర. ప్రోడ.]నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు=నిక్కుచెవుల వాహనమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టిదిట్టరి, తెల్లయేనుఁగునెక్కి తిరిగెడుదొర=ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమాగానియేలెడు మణియకాఁడు=తూర్పుదిక్కును పాలించెడియుద్యోగస్థుఁడు, జమిలిచౌపంచపదులు జన్నములుపేసినట్టి వేలుపు=నూఱుయాగములుచేసిన దేవుఁడు,[జమిలి=రెండు,చౌపంచ=ఐదు,రెండుఐదులు=పది,పదిపదులు=నూఱు) సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు=సోమయాజులపాలిటి కల్పవృక్షము, పొట్ట

తమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుని దమ్మునిగఁ గలవాఁడు=అను నీ ౧౨ ను ఇంద్రుని పేళ్ళు.

ఆ. నీరుపాప గాల ξ నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పు ξ దెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు ξ జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ξ ననలుఁ (డీశ) 18

టీ. నీరుపాప=నీటియందుఁబుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి=వాయుసఖుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు=సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ=నల్లని మార్గము కలవాఁడు (కృష్ణవర్మ) అంటరానివేల్పు=తాఁకుటకు వీలుపడని దేవుఁడు, జంటమోములసామి=రెండుముఖములుగల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని శబ్దభవము] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల ξ సామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు ξ పోతుజక్కి-
నెక్కియాడెడుబలురౌతు ξ దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం డొప్పు ξ (శ్రీమహేశ) 19

టీ. జమునసైదోడు=యమునకుఁదోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి=పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముడు-వికృ. జముఁడు] ప్రొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు=గుదెనుధరించినవాఁడు. పోతుజక్కినెక్కియాడేడుబలురౌతు=దున్నపోతునెక్కెడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కిణంపుసామి=దక్షిణదిశనేలువాఁడు. ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. మూలతేఁడు సోఁకు ξ మూఁకలతేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పొలసు ξ దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ξ ద్రావువాఁ డనఁగను
నిర్ఋతి వేళ్ళు సెల్లు ξ (నీలకంఠ) 20

టీ. మూలఱేఁడు=నిర్‌ఋతిమూల కధిపతి, సోఁకుమూఁకలఱేఁడు=రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేద్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులందుఁదిరుగువాఁడు, పొలసు దిండిపోతు=మాంసమును దినువాఁడు, రక్కసుఁడు [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు. ఈ ౬ ను నిర్‌ఋతికిఁ బేళ్ళు.

ఆ. మేటినీరుచూలి ◆ మెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు ◆ నీళ్ళరాయఁ
డేటిబోఁటిమగల ◆ యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు ◆ వరుణుఁ (డీశ) 21

టీ. మేటినీరుచూలిమెయితాలుపులసామి=విస్తారజలముగలసముద్రమునందుఁ బుట్టిన దేహములుగల జలజంతువులకు ఱేఁడు, వల్లెత్రాడుతాల్పు=పాశమనెడు ఆయుధముఁ దాల్చినవాఁడు, నీళ్ళరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటిబోఁటిమగలయెకిమీఁడు=నదులకుభర్తలైన సముద్రములకురాజు, పడమటిదొర=పడమటిదిక్కు నేలెడిరాజు. ఈ ౫ ను వరుణునికిఁ బేళ్లు.

సీ. వడిగలజింకతత్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁటి ◆ నీటితాల
మొదలితాల్పులపిండు ◆ కుసు రగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటి ◆ చూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర ◆ గాడ్పు వయ్యర యొంటి
ప్రాకుల పెనుముప్పు ◆ మబ్బువిప్పు
సురటివీవులఁబుట్టు ◆ సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవాళల పెను ◆ బాద యాఁద

తే. అబ్బురవుఁదియ్యవిలుకాని ◆ నిబ్బరంపు
దెబ్బపోరుల నలయిక ◆ ప్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల కై యుబ్బెడంచు
గబ్బినాఁ జను మారుతాఖ్యలు (మహేశ) * 22

క. మరుదాఖ్యలొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన పోఁకుదయ్య మనం బ
య్యెర యన గొట్టని నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మెరనఁగ గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకతత్తడినెక్కునెఱరౌతు=వేగము గలలేడి యనువాహనము నెక్కెడినేర్పరి యగుదిట్టరి, మేటిపాములమేఁత=శ్రేష్ఠములగుపాములకు ఆహార మైనవాఁడు. నీటితాత=ఉదకములకుఁదాత, ఒడలితాల్పుం పిండు కుసు రగు బలియుండు=దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమిగలవాఁడు, సోఁకుదయ్యము=స్పర్శగుణముగలదేవుఁడు, మింటిచూలి=ఆకాశంబునఁ బుట్టినవాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యెర, ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు=ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధ గలిగించునది, మబ్బువిప్పు=మబ్బులను చెదరఁగొట్టునది, సురటివీవులఁబుట్టు=సురటివీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు=గుండ్రముగా వీచునది. చలినట్టు=శీతమున కునికిపట్టయినది. ఐక్కువారలపెనుబాధ=కృశించినవారికి మిక్కిల బాధాకరుఁడు, ఈఁద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని విబ్బరంపు దెబ్బపోరుల నలయిక ప్రబ్బుకోట్లంగబ్బిగుబ్బల చెమటల యుబ్బడంచుగబ్బి=ఆశ్చర్యకరములై మన్మథుని బాణముల ప్రహారమువలన నలఁతనొందిన యువతులయొక్క

* ఈసీసపద్యమునఁజెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో రెండు పదములు మాత్రము చేర్పఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వానిని అర్థమునందు వ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౨౧ అనుటసరి. అందును ఒక దీర్ఘ సమాసపద మొక్కటి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపదమనుట యుక్తముగాఁ దోఁచలేదు. పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

గొప్ప స్తనములమీదఁ యెక్కువచెమటఁ బోఁగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి=ఆకాశమున బుట్టినదేవుఁడు, గొట్టు-ఈ ౨౧ యును గాలికి పేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కిలిక చాగకాఁడు జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి
నెక్కెడువాఁ డనఁగ జను ధనేశుం (డభవా) 24

టీ. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి=ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడచక్కిలిక=ఉత్తరదిక్కు నేలెడిప్రభువు. ✦ చాగకాఁడు=ధనమొసంగువాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కమెకిమీఁడు=ఎక్కువ కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కెడువాఁడు=నరవాహనుఁడు-ఈ ౬ ను కుబేరుని నామములు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదె సంగాపరి యా
యొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడియెడివేల్పనఁగ నొప్పు నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి=రొక్కముగల వేల్పునకు (కుబేరునకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడలను దాల్చినబిచ్చగాఁడు, కడదెసంగాపరియా, యొడయండు=కడపటిదిక్కగునీశాన్యదిక్కు నేలెడి ప్రభువు, పాఁపతొడవుల నిడియెడివేల్పు=నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు-ఈ ౪ ను ఈశానుని పేరులు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబు గుడి నా వెలయున్

✦ తేగకాఁడు-అని పా.

దేవళ్ళన జేజేలనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ గ్రతుభుగభిఖ్యల్ 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు, (దేవాలయశబ్దభవము) గుడి, ఇవి ౩ ను దేవాలయములకుఁబేరులు: దేవళ్ళు (దేనికి ఏకవ, దేవర) జేజేలు, వేల్పులు-అను నీ ౩ ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బేర్చు దనరు స్రిదంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపతేఁడు వెన్ను పాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ దడవులనిడుపఁడు
చిలువతేఁ డనంగ శేషునకును. 27

టీ. స్రిదంపుఁబెద్ద=కుబుసముగల గొప్పవాఁడు, బల్పాఁపతేఁడు=పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైన పాము, వెన్నుపానుపు=విష్ణువుయొక్క సెజ్జయైనవాఁడు, పుడమితాలుపు=భూమిని మోయువాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలజీవి, చిలువతేఁడు=పాఁపరాజు-ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁబేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములవేఁటకాఁడు తూరుపునా జేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుఁ డనవొప్పు గరుడుం(డభవా) 28

టీ మరునయ్యతేజి=మన్మథుపితండ్రియగు విష్ణునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షీంద్రుఁడు, పాములవేఁటకాఁడు=పన్నగశత్రువు, తూరుపునాదేలుదొరబువ్వఁగొన్నలావరి=పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁడగునింద్రునియాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతుని పేళ్ళు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు తెల్లనిమైదంట
వెన్నదొంగయన్న వట్టినీళ్ళ

మేలువాఁడు దుక్కి - వాలుదాలుపు దాటి
పడగవాఁ డనంగ బలుఁడు (రుద్ర) 29

టీ. నల్లనలువతాల్పు=నల్లనిబట్టఁదాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట=తెల్లనిదేహముగలదిట్టరి, వెన్నదొంగయన్న = కృష్ణుని యగ్రజుఁడు. వెఱ్ఱి నీళ్ళమేలువాడు = మద్యపానమునందాసక్తిగలవాఁడు, దుక్కివాలు దాలుపు=నాఁగేలాయుధముగాఁగలవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు-ఈ ౬ అను బలరాముని పేర్లు.

క. పడముడి యవుఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండు పేళ్ళు గున్ భీమునకుం
బుడమిం గఱ్ఱి యనంగ
వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁడనఁగ వాసవి (యిలాశా) 30

టీ. పడముడి, గాడుపుకొడుకు=వాయుపుత్రుఁడు-ఈరెండును భీమునికిఁబేరులు, కఱ్ఱి, కవ్వడి=ఇరుగేలను బాణప్రయోగముచేయువాఁడు. [కవ+వడి-అందుకు ప్రకృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు, బాలసంధి. 42 సూ. చే నిపాతము] వివ్వచ్చుఁడు - [బీభత్సశబ్దభవము] ఈ ౩ ను అర్జునునికిఁ బేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పర వీధి యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కల తెరువు బయలు
గాడ్పుతంత్రి డన నభ మొప్పు (గరళకంఠ) 31

టీ. వేలుపులత్రోవ=దేవతలు సంచరించు మార్గము, ఉప్పరవీధి=పైనుండుమార్గము, ఆకసంబు,(ఆకాశశబ్దభవము) విను, విన్ను, మిను. మిన్ను చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము), ద్యుహ్యచ్ఛబ్దంబులకు దివి భువి యగు బా. తత్స. 84 సూ.చే "దివి"యని నిపాతము) మొయిలుదారి = మేఘమార్గము, చుక్కలతెరువు=నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతంత్రి=వాయువుతంత్రి-ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ బేర్లు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ ¦ నలుఁగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన ది ¦ శాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా ¦ దశదిశలును
(మౌళిధృతగంగ యుంగజ ¦ మదవిభంగ). 32

టీ. నలుఁగడలు=నాలుగుదిక్కులకుఁబేరు, దచ్చికడలు=ఎనిమిది దిక్కులకుఁబేరు. ఈరైదుకడలు-[ఈరు=రెండు,ఐదులు=పది]పది దిక్కులకునుబేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని ¦ తల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్ను నడుగుపాప ¦ మిన్ను వాఁక
వేల్పుటేఱు కడలి ¦ వెలఁదుక ముత్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు ¦ (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి=తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురిబిడ్డ=తనకూఁతు రగులక్ష్మికిఁ గూఁతురుఁ వెన్నునడుగుపాప=విష్ణుపాదమునఁ బుట్టినచిన్నది,మిన్నువాఁక=ఆకసమునందుఁబాఱునది: వెల్పుటెఱు=దేవతలనది, [వేల్పు+ఏఱు-కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బా౨. సంధి. సూ. చే టుగాగమంబు]. కడలివెలఁదుక=సముద్రునిభార్య, ముత్రోవద్రిమ్మరి=మూఁడుత్రోవలుగాఁబాఱునది, త్రిపథగ-ఈ ౮ ను గంగానదికిఁ బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి ¦ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున ¦ కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను ¦ వెల్లగుఱ్ఱ
మడఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు ¦ నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు=దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి=నాలుగుదంతములుగలది, వెల్లయేనుఁగు=తెల్లయేనుఁగు-ఈ ౩ ను ఐరావతమునకుఁ బేరులు. వేల్పుదొరతేజి=దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లని గుఱ్ఱము-ఈ ౨ ను ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు ♦ పులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను ♦ వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు ♦ వేల్పుఁజెట్టు పుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను ♦ నా (నుమేళ). 35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కెలనొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనువునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుజెట్టు=దేవతలవృక్షము,[వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 సూ. చే "వేల్పుఁజెట్టు" అని రూపము. ఇట్లెపుడుకుఁ దొడుకు]వెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈపులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. అవని గడుసుకైదు ♦ వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ ♦ గైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ ♦ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు ♦ (చంద్రమౌళి). 36

టీ. గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము,చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టు ♦ వాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర ♦ గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య ♦ మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతతురంగ ధవళ ♦ వృషతురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁదిరిగియుండునది,చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది.కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. పుడుకుఁదోడుకు వేలు ॥ పులగిడ్డి వెలి మొద
వనఁగఁ గామధేను ॥ వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు ॥ వేల్పుఁజెట్టు పులి
మ్రాను వెల్లమ్రాను ॥ నా (సుమేళ). 35

టీ. పుడుకుఁదోడుకు=కోర్కులనొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ 3 ను కామధేనువునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 సూ. చే"వేల్పుఁజెట్టు" అని రూపము. ఇట్లేపుడుకుఁదోడుకు] వెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈవులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ 3 ను కల్పవృక్షమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అవని గడుసుకైదు ॥ వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ ॥ గైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ ॥ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు ॥ (చంద్రమౌళి). 36

టీ గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ 4 ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టు ॥ వాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర ॥ గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య ॥ మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళ ॥ వృషతురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ 3 ను పాంచజన్యమనెడిశంఖమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. పుడుకుఁదోడుకు వేలు ౯ పులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను ౯ వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు ౯ వేల్పుఁజెట్టీవుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను ౯ నా (నుమేళ). 35

టీ. పుడుకుఁదోడుకు=కోర్కెలినొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనువునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 సూ. చే "వేల్పుఁజెట్టు" అని రూపము. ఇట్లెపుడుకుఁదోడుకు] వెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈవులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. అవని గడుసుకైదు ౯ వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ ౯ గైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ ౯ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు ౯ (చంద్రమౌళి). 36

టీ గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టు ౯ వాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర ౯ గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య ౯ మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళ ౯ వృషతురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁదిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁబేళ్లు.

తే. రిక్కలనఁ జుక్కలనఁగను । ఋక్షములకు
న్యాఖ్య లై యొప్పుఁ దెలఁగంటి । యన్నులనఁగ
నచ్చర లనంగ వేలుపు । మచ్చకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య । లగు (గిరీశ) 38

టీ. రిక్కలు, [ఋక్షశబ్దభవము]. చుక్కలు-అను ౨నునక్షత్రములకుఁ బేర్లు. తెలఁగంటియన్నులు=అనిమిషస్త్రీలు; అచ్చరలు, (అప్సరశ్శబ్దమునకు వికృతి.] వేలుపుమచ్చకంటులు=దేవతల స్త్రీలు-ఈ ౩ను అప్సరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేళ్లొప్పు । దివమునకును
రాత్రిపేళ్లొప్పు రే రేయి । రాతి రనఁగ
వెలయుచుండును రేయెండ । వెన్నె లనఁగ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు । (చంద్రమౌళి). 39

టీ. పవలు, పగలు-ఈ ౨ను దినమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాతిరి-ఈ౩ను రాత్రికిఁబేర్లు. రేయెండ=రాత్రులందుగాయునెండ, వెన్నెల=తెల్లని చంద్రుడు గలది-[వెలి+నెల గలది] ఈ ౨ను చంద్రకాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు । జలధరములు రా
ణించుం బలుకంగ మొయి
ళ్లంచు మొగుళ్లంచు మబ్బు । లంచున్ (భర్గా). 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు-ఈ౨ను మెఱుపులకుఁబేర్లు. మొయిలు, మొగులు, మబ్బు-ఈ ౩ను మేఘములకుఁ బేర్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాఁజదువులు
దొలుమినుకులు ప్రామినుకులు । దొలుపలుకులు ప్రాఁ

బలుకులు పెనుమినుకులు నా
వెలయుగ్ శ్రుతులకును పేళ్ళు (విశ్వాధిపతీ), 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రోఁబలుకులు [ఈ యాఱుపదములకును "ఆదివాక్యము" అని యర్థము.] పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు-అనునీ ౭ను వేదములపేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసంగుచుండును
వదలక కాశీనివాస వాసుఁడు ప్రేమిన్. 42

టీ. ఈ దేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి తెంపతెగని సంపద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము

—o—

మానవవర్గు

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగట్టన విప్రుండు జగతిఁ బరఁగు
నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొర సామి యన నొప్పు నృపతిఁ పేళ్ళు 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు=భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతము ధరించువాఁడు-ఈ ౪ ను బ్రాహ్మణునిపేర్లు. ఒడయఁడు ఎలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు=భూపాలుఁడు, ఱేఁడు, సామి, [స్వామిశబ్దభవము] దొర-ఈ ౭ ను క్షత్రియునికిఁ బేర్లు.

---

* 'పెనుఁబలుకులు' అని పా.

సీ. కోమట్లు మూఁడవ । కొలమువాండ్రన బేరు
లన వైశ్యనామము । లనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నానాలవ । వాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రసమాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁ । పఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్ళు నడుచు ధ । రిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గల । యతఁడిలుతేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్ళు గృ । హాధిపతికి

ఆ. నడవిమనికిపట్టు । జడదారి యన వన
వాసి యొప్పునిల్లు । వాసితిరుగు
బోడ తపసి కావి । పుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు । (నలికనేత్ర.) 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువారు, బేరులు-ఈ౩ ను వైశ్యునికిఁ బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు బలిజెవాండ్రు—ఈ ౩ ను శూద్రునికిఁ బేళ్లు. వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు-ఈ ౨ ను బ్రహ్మచారికిఁ బేర్లు. ఆలుబిడ్డలుగల యతండు=పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుతేఁడు=ఇంటియజమానుఁడు,గేస్తు, [గృహస్థశబ్దభవము.] ఈ ౩ ను గృహస్థునిపేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు-ఈ౨ను వాన ప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లువాసి తిరుగు=ఇంటినివిడిచిపెట్టి తిరుగునట్టివాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కావిరంగుగల పుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు—ఈ ౪ ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా । నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాతృశాఖ్య లౌ । (నభ్రకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య - యనఁ దండ్రి యన నప్ప
యన జనకాఖ్య లౌ - (నగనివేశ)
తోడఁబుట్టనఁగ సై - దోడు తోఁబుట్టన
సోదరాహ్వయము లౌ - (నాదిదేవ)
భర్తృసహోదరు - భార్యకుఁ దోడికో
డలన నేరా లన - నలరు (నభవ)
తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను - వెలయుచుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠక - న్యకు (గిరీశ)
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై - క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జంద్రార్ధమకుట). ౩

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౪ ను మాతఁకు బేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రి, అప్ప ఈ ౫ను తండ్రికిఁబేళ్లు. తోడఁబుట్టు-పొ. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టువు, సైదోడు, తోఁబుట్టు-పొ. తోఁబుట్టువు. తోఁబుట్టుగు-ఈ ౭ను సోదరునికి బేళ్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు,ఏరాలు=అన్యుని భార్య [ఎరవు+ఆలు]. ఈ ౨ను తోడికోడలికిఁబేరులు. చెలియలు, చెల్లెలు-ఈ౨ను చిన్న ఆఁడుతోఁబుట్టునకుఁబేరులు, అప్ప, అక్క-ఈ౨ను పెద్దయాఁడు తోఁబుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్ళగు - ముగుద యనఁగ ముద్ద
రాలు నా గోల నా - బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ - గయ్యాళి యన ఱాఁగ
యన ధూర్తసతికి - నాహ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ము - త్తయిదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్య - యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య ¦ లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని ¦ హాధరిత్రి

తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే ¦ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన ¦ బానిసె యన
వరవు డన దాసికాఖ్య లౌ ¦ (గరళకంఠ) 4

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు [ముద్ద+ఆలు-"పేరా దిశబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం బగు" అను బాల. సంధి. 30 సూ. 'చే' ర్ అని ఆగమము,] గోల, బేల-ఈ ౪ ను బిదునాలుసంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁ బేరులు. గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, జాఁగ-ఈ ౩ ను ధూర్తస్త్రీకిఁ బేరులు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదవ+ఆలు-అయిదువరాలు= మంగళసూత్రము, పసుపు కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదు వస్తువులు గలది],—ఈ ౩ ను సుమంగలియగుస్త్రీకిఁ బేరులు. పేరంటాలు, జక్కిని-ఈ ౨ ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు. [గేస్తు+ఆలు.] అలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు-ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు, బానిసె, వరవుడు-ఈ ౩ ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె వా ¦ కన్యకుఁ బేళ్లొప్పు
జవరాలు కొమరాలు ¦ జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రౌఢ ¦ యనఁ గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చునీ ¦ యాహ్వయములు
ముసలి ముండలకోర ¦ ముప్పదియాతేండ్లు
చనిసది యనుపేళ్ల ¦ నెనయు లోల

ముసలిది ముదుసలి § ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృ § ద్ధాంగనకును
ఆ. చెడిప యంకులాడి § చెడ్డతొయ్యలి వెలి
చవిలుగనిన దనఁగ జార దనరు
నిలను విటులదూత § యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁ డనంగఁ దనరుఁ (గరళకంఠ).

టీ. కన్నియ, కన్నె-ఈ ౨ను పెండ్లికానిపడుచుపేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని-ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు, ప్రౌఢ, [ప్రౌఢశబ్ద వికృతిరూపము,] గట్టివయసుది=దిటవైనవయస్సుగలది-ఈ ౨ను ముప్పదేండ్ల వయస్సుగలదానిపేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియాతేండ్లు చనినది-ఈ ౩ ను లోలస్త్రీకిఁబేరులు. ముసలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి=చెడుగుణముగలయాఁడుది, వెలిచవ్వలుగనినది=పరపురుషుల వలని పొందుమరగినది. ఈ ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు=స్త్రీపురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటుని దూతపేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు § వేడ్కకత్తె
లంజె భోగముచాన వె § ల్లాటకత్తె
పడపుఁజెలి యాటచేడియ § గడనకత్తె
నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యలౌ § (నగనివేశ)

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలపనికత్తె, వెలయాలు =రొక్కమునకు వచ్చెడిభార్య,[వెల+అలు=వెలయాలు-బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు సంధిలేదు.] వేడ్కకత్తె, [మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీ వాచకములకు క్రమముగా కాక త్తియలగు.బా.తద్ధి౧౧సూ.చే వేడ్కకత్తెయనురూపము.] లంజె.భోగముచాన=అనుభవించుటకైనస్త్రీ,వెల్లాటకత్తె-పా.పెల్లాటకత్తె=

ఎక్కువనాట్యము చేయునది, పడపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనము చేసెడిస్త్రీ, [పడపు+చెలి=(సుగాగమము) పడపుఁజెలి] ఆటచేడియ=ఆటాడునట్టి యాఁడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయు స్త్రీ-ఈ ౭ యు భోగముదానిపేర్లు

ఆ. వెచ్చకాఁడు బొజుఁగు - వేడుకకాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు - మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నాథ - రం జన్నుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పి - నాకహస్త). 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు, వేడుకకాఁడు=సొగసు గలవాఁడు, మిండఁడు, ననుపుకాఁడు=మెత్తదనముగల వాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజె గలవాఁడు-ఈ౭ను విటునిపేళ్ళు.

ఆ. కొడెకాఁడనగ - గోవాళ్ళు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు - చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ - నామ మౌ వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు - (నంబికేశ) 8

టీ. కోడెకాఁడు=యౌవనవంతుఁడు, గోవాళ్ళు=యౌవనము గల వాఁడు, [గోవ+వారలు-గోవాళ్లు. నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౨ను ప్రాయముగలవానికిఁ బేళ్ళు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁబేరు.

సీ. నెలఁతుక ప్రాల్గంటి పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి ముగువ - పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటియు - గ్మ్రలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి - నాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకు - బోఁడి పైదలి మించు
బోఁడి ముద్దుల గుమ్మ - పొలఁతికొమ్మ
ప్రోయా లువిద తీగ - బోఁడి చేడియ యించు
బోఁడి యన్ను వెలంది - జోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక | చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల | కొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి | నెలఁత పొల్తి
గరిత యతివ నా స్త్రీసమా | ఖ్యలు (మహేశ) ౯

టీ. నెలఁతుక, క్రాల్గంటి=ప్రకాశించెడి కన్నులు గలది, పొలంతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=వెడల్పు నేత్రములుగలది, మగువ, పడఁతి చెలి, మచ్చెకంటి=మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువకంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పూవువంటి శరీరము గలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబు మీఁదిమేనునకు బోఁడియగు. బా. సమాస. 23 సూ. ఇట్లె చిగురుబోఁడి మొదలైనవి] చిగురాకుబోఁడి=చిగురువంటి మేనుగలది, పైదలి, మించుబోఁడి=మెఱుపువలెవెలిఁగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దులు మూటగట్టునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీఁగబోఁడి=తీఁగెవంటిసన్నని శరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోఁడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరము గలది, అన్న, వెలఁది, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కులవంటి కన్నుల కొనలు గలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి=చిగురువలె మెత్తని దేహము గలది, అలరుఁబోఁడి=పూవువంటి మెత్తనిదేహముగలది, నెలఁత పొల్తి, గరిత, అతివ—ఈ ౬౦యును స్త్రీకిఁబేళ్ళు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా | స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి | నేస్తకాఁడు
సంగడీఁడనఁ జెలికాఁడ | నంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు | (శ్రీమహేశ) 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు—ఈ ౩ను స్నేహమునకుఁ బేర్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మతుప్ప్రత్యయాంతములు.] ఈ ౬ను స్నేహితునికిఁ పేరులు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దొరకోలుసన్న్యాసి
ముచ్చెత్తుబరికాఁడు ముడియవిడుపు
తెరవాటుకాఁడు క త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ యనఁ దస్కరాఖ్యలాఁ
జెండిపోతు గరాసు మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు టక్కులాడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు తవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట కాఁడు చెడుగు
పేరజము కుచ్చితుఁడు దోస కారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతంబు పలువ తులువ
కూళ గడు సన వర్తిల్లుఁ గుజనుపేళ్లు. 11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సన్న్యాసి=వేషముదాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొనిపోవువాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు=ముడివిచ్చి యెత్తుకొనిపోవువాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించి దొంగిలించువాఁడు, చేవాడికాఁడు=చేతిపనితనము గలఁవాఁడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు = కన్నమువేసి దొంగిలించువాఁడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమితెలియ నట్లుండువాఁడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱింగినవాఁడు-ఈ ౧౩ ను దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు=మూఢబుద్ధి గలవాఁడు, గరాసు, మొండి కట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాడు = కల్లలాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి, [మత్వర్థీయందరి ప్రత్యయము.] ముడికాఁడు, తవళికాఁడు= మోసము గలవాఁడు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, గొంటు, కైలాటకాఁడు= మాయోపాయముల నెఱిగినవాఁడు, [కైలాటము+కాఁడు మువర్ణలోపము.] చెడుగు, పేరజము, కుచ్చితుఁడు, [కుత్సితశబ్దభవము], దోసకారి=పాప

ములు చేయువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, తూళ, గడుసు-ఈ ౨౪ ను కుత్సితునికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత ॥ పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ ॥ కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య ॥ లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమార ॥ కుండు వెలయు. 12

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము]కందుఁ కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె-ఈ౧౧ ను శిశువునకుఁ బేర్లు, కొమరు, డు, [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు-ఈ౩ను పుత్త్రునిపేర్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును ॥ వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు ॥ వాఁ డనంగఁ
బిన్న వాఁ డనంగఁ ॥ జిన్న వాఁడనఁగను
(వినుతగుణసనాథ ॥ విశ్వనాథ). 13

టీ. కొండికవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు-ఈ౪ ను బాలునికిఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ ॥ గిట్ట గు జ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నవ ॥ స్కారిపేళ్లు
పెడఁగు వేఁదుఱు వెఱ్ఱి ॥ పిఱిఁడి వేఱిఁడి
వెంగలి వెంబర ॥ వి త్తనంగ
జతురునకును బేళ్ళు ॥ జాణ దంట వలంతి
పెరవరి పోడ్మి నే ॥ ర్పరి యనంగ
బ్రపన్ననివాఁడు రూ ॥ పరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా ॥ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁడన శృంగారి వసుధ వెలయు
సంధకునిపేళ్ళు చీకు గ్రుడ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ (దేవ దేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు-ఈ ౫ ను పొట్టివానిపేళ్లు. వెడఁగు, వేఁదుఱు, వెఱ్ఱి, వీఱిఁడి, వెఱిఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు-ఈ౭ను మూర్ఖునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి=[వెరవు+అరి, మత్వర్థమునందరియగు]ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రోడ,[ప్రౌఢశబ్దవికృతి.]నేర్పరి=[నేర్పు+అరి-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.] నేర్పు గలవాఁడు. ఈ౬ను సమర్థునికిఁబేళ్లు. ప్రన్నివాఁడు, రూపరి [రూపు+అరి]=అందముగలవాఁడు, చూడఁగలవాడు=ఇతరులచేఁ జూడఁదగినవాఁడు, చక్కనివాఁడు-ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాఁడు [సొగసు+కాఁడు]=వేడుకగలవాఁడు, వన్నెకాఁడు=వన్నె గలవాడు-ఈ ౨ ను సింగారించుకొన్న వానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి — ఈ ౨ ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ-ఈ౨ను మూఁగవానిపేళ్లు.

క. కాయముపేళ్లై వెలయును
మే యన నొడలనఁగ మేను మెయి యన భోగ్య
ప్రాయము పేళ్ళగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను మెయి - ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము, జవ్వనము[యౌవనశబ్దభవము]-ఈ ౩ను యౌవనమునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా నెఱిక లనఁగఁ
గొప్పు తుఱు మన వేనలి క్రొవ్వెద యనఁ

గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబంధమ్మగు (భవ).16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు- ఈ ౪ ను కేశముల నామములు. కొప్పు,తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, అద్యక్షర శేషంబగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.]-ఈ ౪ నుస్త్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు, కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి[క్రొత్త +ముడి—చూ-క్రొవ్వెద]-ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడిక్కి చూ పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు నక్షికాఖ్య
లలరుఁ గణ్ గను కన్ను నా (నభ్రికేశ). 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు,నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగమునకుఁ బేళ్లు. చూడికి. ప. చూడిక్కి, [చూచుధాతువుకృదం.] చూపు-ఈ ౨ ను చూచుటకు బేళ్లు. కణ్, కను, కన్ను-ఈ 3 ను నేత్రములకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు శ్రవణంబులకున్
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ (దరుణేందుధరా) 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు-ఈ 3 ను చెవులకునామములు. కౌను, నడుము-ఈ ౨ ను నడుమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు ఱొమ్మెద బోర నా నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బేళ్లొప్పు నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా (నందివాహ) 19

టీ. అక్కు, తొమ్మి, ఎద, [హృదయము-వికృ. ఎద]*, బోరఱొరను వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు, [ముఖశబ్దభవము] మోర, మోము [ముఖము-వికృ. మోము]-ఈ ౩ ను ముఖమునకుఁ బేరులు, పెందొడ, కుఱువు-ఈ ౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహా యొప్పు నోరు నా వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబు పేళ్లు నెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి యన్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు [శీతాంశుఖండమౌళి]. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు, పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు, పెదవి, వాతెఱ, మోవి- ఈ ౩ ను ఓష్ఠమునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గేలనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి చే హాహస్త
హ్వాయము లగు (నన్నపూర్ణా
ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా). 21

టీ. కయి, కై, కేలు, [కేలు-నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై, చెయ్యి, చే-ఈ ౭ ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యొసఁగును
విదితంబుగ నాహ్వాయములు (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది, [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద-పా, ఎద, [హృదయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౫ ను మనస్సునకుఁ బేర్లు.

క. లోఁజెయ్యన నఱచెయ్యనఁ
గాఁ జెల్లును బేళ్ళు రెండు కరతలమునకున్
మీఁజెయ్యన బెడచెయ్యియు
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగ నామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్యి=చేతియొక్క-లోపలిభాగము, అఱజెయ్యి = లోపలి చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్యి=చేతియొక్క-మీఁదిభాగము, (మీఁదు+చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) పెడచెయ్యి=చేతికివెనుకటిభాగము-ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క- వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు బొజ్జ బొట్ట యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ బొక్కిలనఁగ 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొట్ట-ఈ ౫ ఉదరమునకుఁ బేళ్ళు, బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేళ్ళు.

తే. వెన్ను నంగను వీఁపు నా వెనుకమేను
నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బునుక పుఱియ నాఁగఁ
ఫాలమున కాఖ్య లై యొప్పు (ఫాలనేత్ర.) 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు వెనుకమేను=శరీరముయొక్క- వెనుకటిభాగము-ఈ ౩ ను వీఁపునకుఁ బేరులు, పుఱ్ఱె, తలపాల, పునుక, పుఱియ,- ఈ ౪ ను కపాలమునకుఁబేళ్ళు.

క. అడు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తు కబ్బు గొంతన
వడరు గళంబునకుఁ బే (శ్రీకనంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, పాజ్జ—ఈ ౩ ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అబ్బు, గొంతు—ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ నంటకంబు బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, నంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము—ఈ ౯ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ చీరె—పా, చీరె, కోక, వలువ—ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణమొనర్చె మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనము సేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యాశ యభ్రకేశ) 28

టీ. మెసవెను—పా. మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను—పా. ఆరోగణ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియెను, నమలెను. సాపడెను—ఈ ౧౦ యును భోజనముచేసె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు నామంబు లగుం
బానము సేయుటపేళ్ళగు
నానుట త్రావుటనఁ ద్రాగుటనఁ గ్రోలుటనన్ 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి—ఈ ౩ ను లజ్జకుఁ బేర్లు. ఆనుట, త్రాగుట; త్రావుట, క్రోలుట [ఈ నాలుగును భావార్థకములు.] ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవ్యములఁ బానము సేయుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. తళియ పళ్ళెరంబు § తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగ § దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ § బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ (రజత§గిరినివాస). 30

టీ. తళియ, పళ్ళెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము-ఈ ౬ ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేర్లు. డబ్బర, కోర, గిన్నె-ఈ ౩ ను పానపాత్రమునకుఁ బేర్లు.

తే. నతికిఁ బేళ్ళొప్పు జోత దం§డము జోహారు
మ్రొక్కు సేసే యనంగఁ గే§ల్మొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమ§స్కృతి యొనర్చె
ననుట కివి యాఖ్యలగు (నీశ§యభ్రకేశ). 31

టీ. జోత, దండము, జోహారు, మ్రొక్కు, సేసే-ఈ ౫ ను నమస్కారమునకుఁ బేర్లు. కెల్మొగిచెన్=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను-ఎఱఁగెన్-పా. ఎరఁగెన్, చేమోడ్చెను=చేతులుజోడించెను-ఈ ౪ ను నమస్కారము చేసె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బ§న్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను § బవ్వళించె
నత్తమిల్లెనన న్మఱి § మెత్త సెజ్జ
పఱుపు పాన్పనఁ దగు శయ్య § (ఫాలనేత్ర). 32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౬ ను శయనించె ననుటకుఁ బేర్లు. మెత్త, సెజ్జ, [శయ్యా-వికృ సెజ్జ] పఱుపు; పాన్పు-ఈ ౪ ను శయ్యకుఁ బేర్లుఁ.

తే. ఒప్పు ధ్వనికిఁ బేళ్ళు రొద యన § నులివు నాఁగ
సద్దనంగను గూఁతనాఁ § జప్పు డనఁగ

నలుకుడన రోదనము సేసె ♦ ననుట కాఖ్య.
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె ♦ నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలిపు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూఁత, చప్పుడు, అలుకుడు-ఈ ౬ను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈ ౩ను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్ళు నీరువట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ ♦ దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు ♦ (నగజాధీశా). 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప-ఈ ౪ ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు- నగు, నవ్వు-ఈ ౪ ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడుకు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ ♦ నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచు♦ధరఁబరఁగు(శివా.) 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి. [ఇచ్ఛధా. కృ] ఇడుట, [ఇచ్ఛధా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు-ఈ ౭ ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె ♦ నెనసె నదికెఁ జెందె
బొందె దొరసెఁ గూడె ♦ నొందె జెనకె
ననఁగ సక్తమయ్యె ♦ ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ ♦ యభ్రకేశ). 36

టీ. ఎలసెన్, బెరసెన్, హత్తెన్, ఎనసెన్, అదికెన్, చెందెన్, పొందెన్, దొరసెన్, కూడెన్, ఒందెన్, చెనకెన్ - ఈ ౧౧ను కలిసి కొనె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱు పడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె ననుట పేళ్ళు
స్వవశ మయ్యె ననుట కవుఁ బేళ్ళు లోనయ్యె
నగ్గమయ్యె ననఁగ (ననమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసెను, పాసెను, వేఱుపడెను, పురివిచ్చెను-ఈ ४ను వియోగమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను-ఈ ౨ను స్వాధీనపడె ననుటకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. అగు గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్ళగ
పడియెఁ జేపడియెను బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ (నగనివేశ యభ్రకేశ). 38

టీ. అగపడియెను(అగ్గము+పడియెను)=అధీనమయ్యెను, చేపడియెను(చే+పడియెను)=చేతజిక్కెను, పట్టుపడియెను=పట్టుజిక్కెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను ఈ ౭యును గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడవె వక్కాణించె నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ జను వచించె
ననుట లాలించె నాలకిం చెను వినె నని
నలరు నవధరించె నటంట శాఖ్య (లీశ). 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను-ఈ౮యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు, ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ ౩ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంట్రు

(ఘనతరగోత్రాజగమన । రాయుజదమనా) 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను-ఈ ౫ను దర్శించె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద

ననుటకు నామంబు లగుచు । నవని నరిగెదన్

జనియెదఁ బోయెద నేగెద

వనివినియెద ననెడునట్టి । పలుకులు (రుద్రా) 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏగెను, పనివినియెను-ఈ ౫ను బయలుదేఱె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య । లగు నిబ్బ డిమ్మడి

జంట దంట దుగయు । జమిలి రెట్ట

యినుమడి యన మిథున । మున కాఖ్య లగు జోడు

దోయి కవ యనంగ । (ధూతకలుష) 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి-పా-రెంట, ఇనుమడి-ఈ ౮యు రెండింతలకుఁ బేర్లు. జోడు, దోయి, కవ-ఈ ౩ను మిథునమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఒండొక్కఁ డొకటి యొ । క్కండన నగు నేక

మీరు రెండిరు నాఁగ । నెసఁగు ద్వయము

తిగ మూఁడు మూర్నాఁగఁ । దగు త్రయి తీవంచ

నలు నాల్గు చౌ యన । నగుఁ జతుష్క-

మొసఁగుఁ జౌవంచ యై । దే ననఁ బంచకం

బా ఆరు మూఁడి తి । గనగ నొప్పు

షట్కంబు ఋషిసంఖ్య కి సత చక్కవగడ యే
డన నొప్పు సప్తసం కి ఖ్యకును బేళ్ళు

తే. దనరు నిరునాలు నెనిమిది కి దచ్చి యనఁగఁ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు కి బార యనఁగఁ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు కి ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ కి విశ్వనాథ) 43

టీ. ఒంటు, ఒక్కండు, ఒకటి, ఒక్కండు-ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు నామములు, ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ ౩ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ, మూఁడు, మూరు-త్రితయమునకుఁ బేర్లు, తీవంచ=మూఁడునొక్కటియు, నలు, నాలుగు, చౌ - ౪ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌవంచ=నాలుగు నొక్కటియు, ఐదు-రూ. అయిదు, ఏను-ఈ౭ను పంచసంఖ్యానామములు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూఁడులు, ఇత్తిగ=[ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ] రెండు మూఁడులు - ఈ ౩ను షట్సంఖ్యానామములు, సత (సప్తశబ్దభవము.) చక్కవగడ=ఆఱు నొకటియు, ఏడు-ఈ ౩ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు, ఇరు నాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది దచ్చి-ఈ ౩ ను అష్ట సంఖ్యకుఁ బేరులు, ఈ రాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార-ఈ ౩ను ద్వాదశ సంఖ్యకుఁ బేరులు.

తే. జరిగె నూడెను జాఱెను కి నుఱికె వెళ్ళెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె న కి ప్పలుకు లెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితం కి బఖ్యె నసుట
కాఖ్యలై యొప్పు (జంద్ర రే కి ఖావతంస) 44

టీ. జరిగెను. ఊడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్ళెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను-ఈలాయుఁ బరుగెత్తి ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను
డెంచెను విచ్చేసె నరుగు కి డెంచె ననఁగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య | (లంబరకేశా). 45

టీ. వేంచేసెను,వచ్చెను, చనుదెంచెను(చను+తెంచెను),విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను-రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను-పా. ఏగుదెంచెను-ఈ౮ను ఆగతుఁడయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు | నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు | నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదాగభ్య | యనుట కవని
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ | విశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు మొదలు-ఈ౫ను, ఆదిమొదలు=ఆదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. వైరమునకును ధర సహా | హ్వయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు సూ | డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా | నలరుఁ బేళ్ళు
మోహమునకును (శారదాం | బుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము.(మత్సరశబ్దభవము.)సూడు,ఒంటమి-ఈ౫ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.)కూరిమి-రూ. కూర్మి, మేలు-ఈ౩ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ | యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్ళు | [చంద్రార్ధధరా]. 48

టీ. పెనఁకువ,(పెనఁగు-కృదం.)జగడము, కయ్యము.(కలహశబ్ద భవము.)ఆని,బవరము,కలను,చివ్వ,ఆలము,పోట్లాట, (పోట్లాడు-కృదం.) దురము, పోరు—ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. సదమదంబు సేసెఁ । జక్కాడె నుగ్గాడెఁ
జదిపెఁ బీఁచమడఁచెఁ । జంపెఁ గెడపె
నుఱుముసేసెఁ ద్రుంచెఁ । బరిమార్చె దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె । మడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు । నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె । మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు । సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు । [వంబికేశ]. 50

టీ. సదమదంబు సేసె, చక్కాడె, నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెను, చంపెను, కెడపెను, నుఱుముచేసెను, త్రుంచెను, తెగటార్చెను. మన్నిగొనియెను, తునిమెను, మడిపెను—ఈ ౧౪ ను సంహరించెననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను,మంచెను,ప్రోచెను,సాఁకెను-ఈ౬ను రక్షించెననుటకుఁ బేళ్ళు.

క.. ధరలో శూరాహ్వయములు
వరఁగున్ మొనకాఁ డనంగ । బంటనఁగాఁ బో
టరియన వడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ । [భీమకవర్ద్ధి]. 51

టీ. మొనకాఁడు, బంటు,(భటశబ్దభవము.)పోటరి(పోటు+అరి)= శౌర్యముగలవాఁడు, (మత్వర్థమందు 'అరి' యగు.)వడిగలవాఁడు బిరుదు, వాఁడిమగఁడు-ఈ ౬ ను శూరునికి బేళ్ళు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ✽ నా నమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సా ✽ హాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకు ల ✽ గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన లెస్స య ✽ నంగ [నిశ]. 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు-ఈ ౨ను సాహాయ్యమునకుఁ బేళ్ళు. లగ్గు బాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ ✽ గాలంబు సేసెను
గెడసె సమసె నాఱె ✽ మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదురవోయె ✽ బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ళ ✽ గును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుచేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురపోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతు గొనియెను-ఈ ౧౩ ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ ✽ దిన్ననైనది యన
జాణైన దనఁగ బా ✽ గైన దనఁగ
నాణెమైన దన వి ✽ న్నాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లె ✽ స్సైన దనఁగ
బిన్ననైనది యనఁ ✽ జెన్నైన దన నలు
వైనది యనఁగఁ జె ✽ లువైన దనఁగఁ
బొనరినయది యన ✽ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగ జ ✽ క్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను ✽ సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొన ✽ బైన దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం ౾ గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ ౾ మెచ్చైన దనఁగ
తే. మురువుగలయది యొప్పైన ౾ దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన ౾ దలరినట్టి
దనఁగ బరఁగిన దనఁ బేళ్ళు ౾ తనరుచుండు
మంజులం బైన దనుటలు ౾ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది,జానైనది,బాగైనది,నాణెమైనది,విన్నాణమైనది,మానైనది, లెస్సైనది, పిన్ననైనది, చెన్నైనది,నలువైనది,చెల్వైనది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కాటమైనది,చక్కనిది,సొబగైనది, సొంపైనది, కొమరైనది, గొనబైనది,తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ ౩౦ యు సౌందర్యము గలదానికిఁ బేరులు

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ ౾ గప్ర మనఁగఁ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం ౾ బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ౾ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ ౾ నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము,కప్రము-ఈ౩ను కర్పూరమునకుఁబేళ్ళు. వీడియము—రూ. విడియము, వక్కలాకులు,విడెము, తమ్మలము,వీడెంబు, వీడ్యము-ఈ ౬ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి ౾ కలిమి యనెడు
పేళ్ళ సంపద యొద్దడి ౾ పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము సెవ్వ ౾ లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా ౾ ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి. [శ్రీశబ్దభవము.] ఐచ్చి, కలిమి-ఈ ౩ ను సంపదకుఁబేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి-ఈ ౬ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన § మగఁటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్య లై § పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ § యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ § ధృతికిఁ బేళ్ళు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగఁటిమి-ఈ ౩ ను పౌరుషమునకుఁబేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము. చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు-ఈ ౯ యు ధైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్ధు నా బొంకు నాఁగ ద § బ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హాళక్కి నాఁ § జెల్లుఁ బేళ్ళు
ధర నసత్యమునకును స § త్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన § నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బర, కల్ల, హాళక్కి-ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము-ఈ ౩ ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
ట్గొడ వాత్రం బంగలార్పు § గోరంబు దొసం
గిడుమ వెత కస్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు § (గౌరీరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు,[అంగలార్చుధా. కృ.] గోరము,[ఘోరశబ్దభవము] దొసంగు, ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు[ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము,]-ఈ ౧౪ ను ఆపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండు క్రయనామము లౌ
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ గులమొప్పు (శివా.) 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ రో[రై గ్లౌ శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు. బా. తత్స. సూ. 64.] ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము, కొలము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము-[ఇదియు, వంగసమును వంశ శబ్దభవములు.] ఈ ౩ ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగన్ మఱి మఱల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఃపదంబున
కిమ్ముల నివియాఖ్య లగు (మహీధరచాపా) 61

టీ. క్రమ్మఱన్. నెప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగన్, మఱి, మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొకతేప యనఁగ నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు నిన్ని పేళ్ళు
జగతి, బల్మాఱు వేమాఱు సారె పెక్కు-
మాఱు లెన్నేనిమార్లనఁ బరగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు లనుట (కీశ)! 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒకతేప, ఒకసారి, ఒక విడుత, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమను

టకుఁ బేరులు. పల్మాఱు-రూ. పలుమఱు, పలుమాఱు వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నేనిమాఱులు-ఈ 4 ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బర్యాయములు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ జేళ్ళు చె ౯ చ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము ౯ వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ ౯ గ్రన్న ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ ౯ (గుధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర+చెర=చెచ్చెర)సరగ, వేగిరము, వేగ, వేళము, వెసన్, వడిగన్, గ్రక్కునన్, గ్రద్దనన్, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునన్-ఈ ౧౨ ను శీఘ్రమునుగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ౯ ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిత్ప్రియాశ ౯ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను; వెలలెను-ఈ ౪ను పయనమయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరున్ నామంబు లగుచు ౯ ధరపై నగ్గిం
చెను కైవారము సేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగ ౯ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారముసేసెను=స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను. కొండాడెను=ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు ౯ చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధు ౯ సమూహ్వాయములు

వఱలు నన్యుఁడు లాతి § వాఁ డనఁగా వింత
వాఁ డనఁగాఁ బెఱ § వాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ § మౌ నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ § వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ § నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంక్షకుఁ బేరు లౌఁ § గ్రమముతోడఁ

తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి § యిచ్చ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుడుగక § యెల్లపుడు దన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను § నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం § బనుట (కీశ). 67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము] విందులు, చుట్టాలు,[మువర్ణలోప ఆదిదీర్ఘములు][బందుగులు][బంధుశబ్దభవము]-ఈ ౪ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు-ఈ ౩ను అన్యుఁడనుటకుఁ బేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-వికృతము.] వ్యాజమునకుఁ బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను-ఈ౬ను విచారించెననుటకుఁ బేరులు. క్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదంత.] తమి, కోర్కి-ఇచ్చ [ఇచ్ఛాశబ్దభవము.] - ఈ 4 ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు, ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయము, నిచ్చలు—ఈ ౭ ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె § ననుటకు నాఖ్యలు
తూఁకొనెఁ జొచ్చెను § దూఱె ననఁగ
సంక్షితాడితుఁ జేసె § ననుటకుఁ బేళ్ళగుఁ
దాఁచెఁ గాళ్ళ గ్రుమ్మెఁ § దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె | ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను | మసలె ననఁగ
ద్యక్త్రంబు గాలించె | ననుటకు నాఖ్య లౌ
పీడెను వదలెను | విడిచె ననఁగ

తే. దాఱుమాఱయ్యె పీడ్వడెఁ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొవ్వు విపర్యస్త | మయ్యె ననుట
కలఁ బ్రహరించె ననుట కా | హ్వాయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ | (గుధరనిలయ) 68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూఱెను - ఈ ౩ ను ప్రవేశించెననుటకుఁ బేర్లు. తాఁచెను, కాళ్ళఁగ్రుమ్మెను, తన్నెను-ఈ ౩ ను కాలితోఁదన్నెననుటకుఁ బేరులు. తడసెను, మసలెను-ఈ ౨ ను ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ బేరులు. పీడెను, వదలెను, విడిచెను-ఈ ౩ ను పరిత్యజించె ననుటకు నామములు. తాఱుమాఱయ్యెను, పీడ్వడెను, తడఁబడెను-ఈ ౩ ను హెచ్చుతక్కువయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను, ఈ ౪ ను ప్రహరించెననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ముందట నెదుటను | మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లౌ సముఖమం | దనుట (కళవ)
యలయిక బడలిక | యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌఁ | (శమదమన)
తాలిమి యోరువు | తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌఁ | (జర్మవసన)
ఠవళి బవంతంబు | టక్కు దుత్తూరంబు
వెద్దు నా ఛద్మ మౌ | (విమలనేత్ర)

తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను ʃ పెఱ యనంగ
నళు కనఁగ భీతి కాఖ్యలౌ ʃ (నసితకంఠ)
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా ʃ నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాంతక ʃ మునకు [నీశ] 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మ్రోలన్, ముంగలన్-ఈ ౪ ను సమ్ముఖమందనుటకుఁ బేరులు, అలయిక, బడలిక, (అలయు, బడలు-కృదంతములు.) అలపు,[అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుఁ బేరులు, తాలిమి - రూ. తాల్మి. ఓరుపు-రూ. ఓర్పు, తాలిక - ఈ ౩ ను క్షమకుఁ బేరులు. రవళి[ఇది యన్యదేశము.]బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెద్దు- ఈ ౫ ను కపటమునకుఁ బేరులు. వెఱపు. ఎద, పెఱ, అళుకు- ఈ ౪ను భయమునకుఁ బేర్లు. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది(నెఱ+మది=నిండుమనస్సు) ఈ ౩ ను నిర్భయమునకుఁ బేరులు.

సీ. అసదు కొంచెము సైక ʃ మలఁతి యన్నువ చిన్న
నలికంబు సన్నంబు ʃ నా దనర్పు
స్వల్ప మొక్కడు నాఁగఁ ʃ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద ʃ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు ననునివి ʃ పేళ్ళగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట ʃ మయ్యె ననుట
కగుఁ బేళ్ళు వెగ్గలం ʃ బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కసమయ్యె ననునివి ʃ క్రమముతోడ
ఆ. నగ్గిఁ గుందె డొంకెఁ ʃ దగ్గను సడలెను
గ్రుంగె నుబ్బణంగె ʃ గ్రుక్కె ననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్ళు క్షీణ ʃ దశ నొందె ననుటకు
(నీశ్వరీసనాథ ʃ విశ్వనాథ]. 70

టీ. అసదు, కొంచెము, సైకము, అలఁతి, అన్నువ, చిన్నఁ, నలికము, సన్నము-ఈ ౮ యు కొంచెమనుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతేనియుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి పెద్దయుఁ - ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు, వెగ్గలమయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమయ్యెను, ఈ ౩ ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుందె, డొంకె, తగ్గె, నదలె, క్రుంగెఁ ఉబ్బిణఁగె స్రుక్కె - ఈ ౮ యు క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు మేటి పెచ్చెచ్చన
నధికమునకు నాఖ్య లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగ జెయువు లనఁ జేఁత లన నొప్పు
గర్మమునకుఁ బేళ్ళు [చర్మవసన] 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధికమనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు (చేయుధా, కృధం.) ఈ ౩ ను కార్యమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలువుమనియెఁ బొమ్మటనియె
నఁనగ నివి సమాఖ్య లగును ప్రస్థాపించె
ననెడు క్రియకు [నీళ యభ్రకేశ].

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, బంపెను, పుచ్చెను, గెలుపుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౬ యు పయనముచేసి పంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త క్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱలొచ్చు కడమనా వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సామి సగయు సవము
నాఁగ నర్ధాహ్వయంబు లౌ [నాగభూష]. 73

టీ. కొదవ, కొద, కుంద్యు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱత, వెలితి, కొఱఁ తొచ్చు, కడమ-ఈ ౧౦ యును న్యూనతకుఁ బేరులు, అర, సామ్ము, సగము, సవము-ఈ ४ ను అర్ధమనుటకుఁ బేరులు,

తే. పేళ్ళు పశ్చాత్తనుటకును ॥ వెల్లు వెనుక
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి ॥ పిమ్మట నన
మునుపు మునుమున్ను తొలితొల్లి ॥ ముందు తొలుత
నన౯గ బూర్వశబ్దాఖ్య ॥ లౌ [గిరీశ]. 74

టీ. వెనుకఁ, పిదపఁ, తర్వాతఁ, పదపడి, పిమ్మటఁ-ఈ ౫ ను అనంతరం బనుటకుఁ బేరులు, మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుత-ఈ ४ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుబోతు పిఱికి ॥ పంద కోఁచ యనఁగ౯
బేళ్ళు దనరు సమర ॥ భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ ॥ గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ ॥ డలరు [నీశ]. 75

టీ. పాఱుబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ-ఈ ४ ను యుద్ధమున భయపడువానికిఁ బేరులు, దిట్ట. ఉక్కుతునియ. గట్టిడెందమువాఁడు-ఈ ३ ను ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పౌఁజు చేరువ మొత్తంబు ॥ బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ ॥ పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును బేళ్ళ ॥ సమూహమునకు
[భుజగవరహార యవిముక్త ॥ పురవిహార]. 76

టీ. పౌఁజు. చేరువ, మొత్తము. బారు, తుటుము. దండు.పరి.గమి. కూటువ. పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాఁటు, మూఁక.దళము-ఈ ౧౩ ను సమూహమునకుఁ బేరులు.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చె నానెను మోచె నా
 వహియించె ననుట కౌ (నహివిభూష)
నామము లుచ్చాట నము చేసె ననుటకు
 వరుసతోఁ దఱిమెను బఱపె వెలిచెఁ
దోలెను ద్రొప్పె నా (ద్రుహిణాదిసురనుత)
 త్రిప్పెను నా క్రమ్మ ఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను మరలించె నన సమా
 హ్వాయములై పరఁగు ని వర్తితంబు
తే. చేసెననుటకు (సురముని సిద్ధసేవ్య)
 యడ్డగించెను నా నిల్పె ననఁగ నాఁగె
 నన నివారించె ననుటకు నాఖ్య లమరు
 (నగసుతానాథ గుహాగజా ననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, అనెను, మోచెను-ఈ ౫ ను ధరించె ననుటకు పేరులు. తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, త్రొప్పెను-ఈ ౫ ను ఉచ్చాటనము చేసెననుటకుఁ పేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను-ఈ ౪ కు వెనుకకుఁ బొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు, అడ్డగించెను, నిల్పెను, ఆగెను-ఈ ౩ ను నిరోధించెననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి దాపు చెంత
 సరస చెంగట యొద్ద డ గ్గఱ కురంగ
 టండ పజ్జయు నా సమీ పాఖ్య లమరు
 (రమ్యధవళాంగ కలశేశ రథనిషంగ). 98

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద, డగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్దభవము,]-ఈ ౧౨ ను సమీపమందనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట నందు నాడ
నచొట నచ్చోట నక్కడ నయ్యెడ నట
ననఁగ దత్ప్రదేశంబునం దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భక్తవిధేయ యా ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, అడ, అచొట, అచ్చొట అక్కడఁ (అ+కడఁ) = ఆదిక్కున, అయ్యెడఁ (అ+ఎడఁ)=ఆ ప్రదేశమున, అటఁ ఈ ౧౦ యు ఆ ప్రదేశమం దనుటకుఁ బేరులు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన
బొరిఁ బేళ్ళగు నుభయపార్శ్వముల ననుట (శజా)80

టీ. ఇరుగెలఁకులఁ. ఇరువంకలఁ, ఇరుదెసఁ, ఇరుచక్కియందుఁ, ఇరుపక్కియలందుఁ, ఇరుగ్రేవఁ, ఇరుగడఁ-ఈ ౭ ను రెండు వైపులందు ననుటకుఁబేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీమా
నవవర్గవు వేడ్కఁ జదివి నను వ్రాసినమా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవి ముక్తేశ్వరుండు చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవరీ మానవవర్గ వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో వారికి, గాశీవిశ్వేశ్వరుని దయవలన సకల సంపదలు కలుగును.

మానవవర్గు సమాప్తము.

—0—

స్థావరవర్గు

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు । బ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ము । క్కంటిమామ
మంచుఁగొండన హిమ । క్ష్మాధ రాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జే । జేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి । పునుకకంచంవాని
విల్లు నా మేరువు । పేళ్ళు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటి । మల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతా । ఖ్యలు నెలంగు
తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు । మలయనంగ
మంథ రాఖ్యలు కడపటి । మలయనంగఁ
జుట్టుఁగొండనఁ దనరు నీ । క్షోణియందుఁ
జక్రవాళాద్రి (వృషవాహ । శైల గేహ). 1

టీ. వలిదిప్ప(వలి=చల్లదనముగల, తిప్ప=కొండ), వడఁకుగుబ్బలి. సా. వడఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లు చేయుపర్వతము, చలిమిరియల=చల్లని కొండ, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ = శివునకు మామ, మంచుఁకొండ=హిమము గలపర్వతము-ఈ౬ను హిమవత్పర్వతమునకుఁబేరులు, వేలుపుఁగొండ (వేలుపు+కొండ)=దేవతలు నివసించు పర్వతము, పుఱ్ఱకంచమువానివిల్లు=ఈశ్వరునిధనుస్సు-ఈ౪ను మేరుపర్వతము పేరులు, వెలిదిప్ప వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప) = తెల్లని పర్వతము ముక్కంటిమల=శివుని కునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ=వెండివలెఁ దెల్లనిపర్వతము-ఈ ౩ ను కైలాసపర్వతము పేరులు. తరిగొండ (తరి

+కొండ),కవ్వపుమల (కవ్వము+మల)-ఈ ౨ను మందరపర్వతము పేరులు. కపటిమల=కడగానుండెడు పర్వతము, చుట్టుఁగొండ(చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ౨ను చక్రవాళపర్వతముపేర్లు.

ఆ. తూర్పు గొండ నాఁగ । దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగ । బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు । పడమటికొండ నా
వెలయు న_స్తశిఖరి । (విశ్వనాథ). 2

టీ. తూర్పుగొండ (తూర్పు+కొండ)=పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము. తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము,పొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుఁడుదయించెడుపర్వతము-ఈ ౩ను ఉదయపర్వతమునకుబేరులు. క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుడ_స్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ = పడమటిదిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ౨ను అ_స్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్ళు మల గట్టు । తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు । (కుధరచాప)
ఱాయి నాఁ గల్లనంగను । ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల । (శేషభూష). 3

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి—ఈ౬ను పర్వతమునకుఁ బేరులు, ఱాయి, కల్లు ఱా-ఈ ౩ ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కు । ప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు । లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు । పరఁగుచుండుఁ
బ్రో లనఁగ వీ డనంగను । (శూలపాణి). 4

టీ. పల్లె, పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు- ఈ ౬ ను గ్రామము పేరులు, ప్రోలు, వీడు-ఈ ౨ ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు । మనికిప ట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు । టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ । వలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్ళు । (చంద్రమౌళి). 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము (గ్రహశబ్దభవము.)-ఈ ౧౨ను నివాస స్థానమునకుఁ బేరులు.

సీ. తెంకాయచెట్టనఁ । టెంకాయమ్రానన
నారికేళం బొప్పు । (నగనివేశ)
మావిమ్రాననఁగను । మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు । (నభ్రకేశ)
అత్తిమ్రానన మేడి । యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు । (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ । నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు (ధర । ణీశతాంగ)
తే. యలరుఁ దుంబీశలాటున । మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా । [గరళకంఠ]
తా డనంగను దాడి నా । తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు । [నంబికేశ] 6

టీ. తెంకాయ, టెంకాయమాను- ఈ ౨ను కొబ్బరిచెట్టు పేరులు మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు - ఈ౨ను చూతవృక్షము పేరులు. అత్తిమ్రాను, మేడి- ఈ౨ను అత్తిచెట్టు పేరులు. అరఁటిఁ అనఁటి- ఈ ౨ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు- ఈ ౩ ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి-ఈ ౨ ను తాటిచెట్టు పేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు మొలక మోసనఁగ నం
కురమునకును బేళ్ళు [కుధరచాప]
యిగు రనఁ దలిరు నాఁ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
బల్లవనామముల్ పరఁగు [నీశ]
మ్రాననఁ జెట్టన మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు [వామదేవ]
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్య లై యలరు [నీశ]

తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు గుంపు తఱచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు [నంది వాహ]
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ [త్రిపురవైరి] 7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు-ఈ ౫ను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు- చివురు- ఈ ౪ను పల్లవము పేరులు. మ్రాను-రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు- ఈ ౩ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము (పుష్పశబ్దభవము.) విరి, అలరు — ఈ ౬ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు-ఈ ౫ను సందులేకయుండువానికిఁ బేరులు. తీఁగ తీవ, తీవియ, తీవె—రూ. తీఁగె— ఈ ౪ ను తీఁగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య లగుచుండుఁ దుద సుద
కొనయు నఁగ వృక్ష కోటరమున
కలరుఁ బేళ్ళు తొఱట తొల తొఱ్ఱ తొఱ నాఁగ
[నాగహార రజత నగవిహార] 8

టీ. తుద, సుద, కొన-ఈ ౩ ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొలఁట, తొలి, తొట్టి, తొఱ—ఈ ౪ను చెట్టుతొఱ్ఱకు బేరులు.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య కిక్షుతిఁ గన్నుల
మ్రాను చెఱకు తియ్యమ్రాను ననఁగఁ
దనరు దవ యనంగఁ దలవాఁడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య యగు (గిరీశ) 9

టీ. కన్నులమ్రాను=గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యమ్రాను=మధురమైనవృక్షము-ఈ ౩ను చెఱకునకుఁ బేరులు. తలఁవాడె-ఈ ౧ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్ళుత్పలమునకుం
దొగ తొవ కల్వ కలువ యనఁగ దోయజ మొప్పుం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁ గా
మొగ డన మొగ్గ యనఁదనరు ముకుళంబు(శివా) 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-ఈ ౪ను ఉత్పలమునకుఁబేరులు. తమ్మి తామర-ఈ ౨ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ-ఈ ౨ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎనఁగు జెందొవ చెందొగ యెఱ్ఱకలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు ర క్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ యెఱ్ఱదామ
రనఁగ జెందమ్మి చెందామ రన (మహేశ) 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ)సువర్ణలోపము. చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ (ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ ౩ను ఎఱ్ఱనికలువకుఁబేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర=కెందామర), (బాల. సంధి. 36, 37 సూత్రములు చూడుఁడు) ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తా

మర), చెందమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ ౫ను ఎఱ్ఱదామర పువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్రంబు కేత నాహ్వయము లగుఁ
పిడె మనఁగ డెక్కె మనఁగా
బడగ యనన్ డా లనంగ (బర్వతధన్వీ) 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి-ఈ ౩ను ఛత్రమునకుఁ బేరులు. పిడెము, డెక్కెము, పడగ (పతాకాశబ్దభవము), డాలు-ఈ ౪ను ధ్వజమునకు బేరులు.

క. మఱుఁగనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగా జా టనంగ మా టన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు (దర్పకదమనా) 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు-ఈ౫ను కన్నుల కగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొసఁగు దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
నసి నస్సెము పైరనంగ సస్యం [బభవా] 14

టీ. పులు, కసవు, (ఘాసశబ్దభవము) పూరి, గడ్డి-ఈ ౪ను తృణమునకుఁ బేళ్ళు. నసి, నస్సెము, (సస్యశబ్దభవము) పైరు-ఈ౩ను ధాన్యమునకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల తెటి వెలి నాఁగ నా
హ్వయము లమరు ధవళ వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల ✽ కఱ యన నాఖ్యలౌ
నీలవర్ణమునకు ✽ (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ-పా. కటి-ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు ✽ గెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి ✽ కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ ✽ యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బినాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు-చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ-ఈ ౬ ను ఎఱ్ఱనికాంతికిఁ బేరులు. ఆళిది-రూ. హళది, పసుపు చాయ-ఈ ౩ ను హారిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు ✽ నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగ ✽ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు ✽ వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగ బఱఁగు ✽ జగతి గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ-ఈ ౨ ను ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు. వన్నె, [వర్ణశబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి [ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ [ప్ర. ఛాయ]-ఈ ౭ ను కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ ✽ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు స ✽ మాహ్వయములు
మెఱుఁగ సంగను నిగ్గు నా ✽ మెఱయుచుండు
నాఖ్యలుత్కృష్టకాంతికి ✽ (నభ్రకేశ). 18

టీ. మానికము [ప్రకృ. మాణిక్యము],రతనము[ప్రకృ.రత్నము]- ఈ ౨ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగుఁ నిగ్గు-ఈ ౨ విశేషకాంతికిఁ బేరులు.

తే. జడధిపే ళ్ళగు మున్నీరు కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁగన మడువు నా హ్రదముదనరుఁ
బరఁగు నాఱవసంద్రంబు పాల వెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు [మును+నీరు]=మొదటిసృష్టి. కడలి, సంద్రము, [ప్రకృ. సముద్రము] ఈ ౩ ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు, మడువు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. ఆఱవ సంద్రము, [లవణ, ఇక్షు, సుర, సర్పి, దధి, క్షీర, పీరసముద్రములోనిది యాఱవది]పాలవెల్లి[పాలు+వెలి] క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసముద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. సంజె యన మడి యనంగను
మంజుల కేదారభూసమాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను బొల మనఁ
గం జన మరుభూమి పేళ్ళు (కాయజదమనా). 20

టీ. నంజె, మండి- ఈ ౨ ను మాగాణి భూమికిఁ బేరులు, పుంజె, చేను, బొలము-ఈ ౩ ను మెట్టభూమి పేర్లు కంజ-ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశమునకుఁ బేరు.

క. ధరణిన్ వివరాఖ్య లగుఁ
బొఱియ కలుగు లాఁగ బొక్క బొందయనంగా
దరి దొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబు పేళ్ళు (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బొటియ, కలుఁగు, రాఁగ, బొక్క, బొంద-ఈ ౫ ను బొంద పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను త్రొంపి నా నడు సనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా (మదనదమన), 22

టీ. అసలు, త్రొంపి, అడుసు, బుఱద—ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ బేరులు. బువి (ప్రకృ. భువి.) పుడమి (ప్రకృ. పృథివి.), నేల, మన్ను, పంటవలంతి, పంటలనొసఁగుదేవి—ఈ ౫ ను భూమిపేర్లు.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్య లై యొన్నఁ దనరు
మిట్టి యనంగను మెరక నా మిట్ట యనఁగ
నున్న తక్షితికాఖ్యలై యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె-రూ. జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె,-ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ బేరులు. మిట్టి, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప నిచ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తేప యనునాఖ్యల నొప్పుఁ బ్లవము
వరఁగు నోడ యనఁ గలమనఁ దరణిఁ దరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖనేత్ర ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేప-ఈ ౨ ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కలము ఈ ౨ ను నావకుఁబేరులు.

తే. శార్ఙ్గకం బొప్పు విల్లు సింగాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా దొన యనంగఁ

దరకనం బనఁ బొది యనఁ గ దనరు శరము
కోల ములి కమ్మ తూఁపు నాఁగ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ ౨ ను ధనస్సునకుఁ బేరులు. వత్తళిక, దొన, తరకనము, పొది-ఈ ౪ ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ జెల్లు తనుత్రాణకమునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాంగకంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ [మేరుచాప]. 26

టీ. కత్తళంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందళంబు-ఈ ౫ ను కవచమునకుఁ బేళ్లు. తేరు, అరదము(ప్రకృ....రథము.)-ఈ ౨ను రథము పేళ్లు.

క. కన్నా కనను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేళ్లై
యొన్నంబడు రాజసభల [నిభధైత్యహరా]. 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు మేలుబంతి-ఈ ౩ ను ఉత్తముని పేర్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణ మ్మన నగుఁ బేళ్ళు భూషణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరు లన నా [శితికంఠా]. 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-ఈ ౩ ను భూషణమునకుఁ బేరులు. పేరు, సరి-ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేర్లు.

తే. సరములు నెత్తులు దండలు సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్పదామములకు
వాసనకు నాఖ్యలై యొప్పు వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగ (గాత్యాయనీశ) 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు సరులు- ఈ ౪ ను పూవులదండలకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన- ఈ ౪ ను వాసనకుఁ బేరులు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ విత్తంబునకుం
బడమిని నామము లగు నివి
(యుడురాజకళావతంస యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము (రుక్మశబ్దభవము)- ఈ ౪ ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁ గను మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యుప్పరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర మౌనిమానస విహార). 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు-రా, మాడువులు - ఈ ౩ను కొయ్యతోఁ గట్టబడిన యిండ్లకుఁ బేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ- ఈ ౨ను రాచనగళ్ళకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టి యన మంజూసం బగుఁ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టెయు యనంగఁ గోశనామాభిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోడు నా మొద్దనంగ
వెలయు స్థాణునామాఖ్యలు (విశ్వనాథ).

టీ. పెట్టి, మందసంబు, పెట్టె, పెట్టియ- ఈ ౪ను పేటిక పేర్లు. మ్రోడు,మోటు మొద్దు- ఈ ౩కు స్థాణువు పేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు ౹ విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు ౹ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామ ౹ ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి ౹ నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు- ఈ ౬ను వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు- ఈ ౪ను నిడివికిఁబేర్లు

ఆ. ఈఁడు దినుసు సాటి ౹ యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాఱ్ఱి యుద్ది ౹ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ ౹ మున కివి యాఖ్య లౌ
(వివిధగుణసనాథ ౹ విశ్వనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు,మాఱ్ఱి -రూ. మారిరి, ఉద్ది, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ౧౩ను సమానమునకుబేర్లు

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు ౹ పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ ౹ స్వర్ణ మమరుఁ
దప్త కాంచన మమరుఁ గుం ౹ దన మనంగ
డాని యపరంజి నా (గజ౹దానవారి) 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి. పొన్ను-రూ. హొన్ను' జాళువా; పుత్తడి-ఈ ౭ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుందనము, కడాని' అపరంజి- ఈ ౩ను పుటము దీఱిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ ౹ చిదురుప వ్రక్క- పా
లనఁగ ఖండమునకు ౹ నాఖ్య లమరుఁ

ప్రోగు గుప్ప వామి ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి శాఖ్య లగు (ధరారాశతాంగ). 36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, ప్రక్క, పాలు-ఈ ౬ను ఖండమునకుఁ బేర్లు. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-ఈ ౫ను రాశికిం బేరులు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు
నాస్థ వినఁ జదువ వ్రాయ నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు భాసురలీలన్. 37

స్థావరవర్గు సమాప్తము

—)o(—

... తిర్యగ్వర్గు ...

సీ. పెడఁదమోముమెకంబు జడలమెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకములకోలముసామి
తెల్లడాలుమెకంబు తెఱనోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బమెకం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చాఱల మెకంబు
మువ్వన్నె మెక మన నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమాఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూడుదిండి పో తన వెనుకమూ
పులమెకంబు నాఁగ నెలు వనంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోరఁ తెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు ఁ (ఫాలనేత్ర). 1

టీ. వెడఁదమోముమెకము=విశాలముఖముగలమృగము,జడలమెకము=జటలుగలమృగము,ఏనుఁగులగొంగ=గజములకువిరోధి, మెకముల కొలముసామి=మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలుమెకము=శ్వేతకాంతిగలది, తెలినోటిమెకము=తెలిచియుండెడునోరుకలది, సింగము, (సింహశబ్దభవము.) బొబ్బమెకము=బొబ్బలువేసెడుమృగము-ఈ ౮యు సింహమునకుఁ బేళ్ళు. పసిదిండి=(పసుల+తిండి) పశువును భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు=మృగములను భక్షించునది, చారలమెకము=చారలుగలమృగము,మువ్వన్నెమెకము=మూఁడువన్నెలుగలమృగము-ఈ ౫ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు=పుట్టకూడుతినునది వెనుకచూపులమెకము=వెనుకదృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపు మెకము=ముఖమందు తెలుపుగలమృగము-ఈ ౪ను భల్లుకమునకుఁ బేళ్లు.

క. పలుగొమ్ములమెక మనఁగా
నిల నెక్కుడుమెక మనఁగ ఁ నేనుఁగనంగా
బలువంజమెకము నా జే
గలమెక మన గా రంగఁ ఁ గరి యొప్పు (శివా) 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము=దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుఁడుమెకము=ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజమెకము (బలువు+అంజ+మెకము), దూ. బలుహజ్జమెకము=బలువైన పాదములు గలమృగము, చేగలమెకము=హస్తము (తొండము) గల మృగము, గొరు-ఈ ౬ను గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి ఁ వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ ఁ వాపురంబు

కత్తలాని బాబా జిక్కి తత్తడి యన
(విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశా) 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వావురము, కత్తలాని, బాబా, జిక్కి, తత్తడి-ఈ౧౦ను గుఱ్ఱమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టేలన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమి దడుగుల మెక మే
నుఁగుగొంగసూఁ డనంగా
జగతిన్ శరభాఖ్య లొప్పు (చంద్రార్ధధరా) 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-ఈ ౩ను మేఁకకుఁ బేరులు. ఎనిమిదడుగుల మెకము=ఎనిమిది కాళ్ళుగల మృగము. ఏనుఁగుగొంగసూఁడు=సింహమునకు విరోధి-ఈ ౨ను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పుం గడు నొంటె లన లొట్టిపిట్టలనన్ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱుల
సంగా జింక లన లేళ్ళు నా (సర్వజ్ఞా) 5

టీ. ఒంటె. లొట్టిపిట్ట-ఈ ౨ను ఉష్ట్రమునకుఁ బేరులు. ఇఱ్ఱి, జింక లేడి-ఈ ౩ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. సులిగొమ్ముల మెకమి ఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్ళు మృగి లేడి యనన్
వెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ (యంబరకేశా) 6

టీ. సులిగొమ్ముల మెకము=మెలికలు తిరిగియుండు కొమ్ములుగల మృగము, ఇఱ్ఱి-ఈ ౨ను మగజింక పేర్లు. లేడి—అను నీ ౧ యు ఆఁడు జింకకు పేరు. జింక-ఈ ౧యు ఆఁడు మగదుప్పులు రెంటికిఁ బేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ § పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై § సరఁగు నాల
పోఁతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁ § బో తనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు § (వృషభవాహ) 7

టీ. పసులు, తొడుకులు, పసరము-రూ. పసలము, పసి-ఈ౩ను పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు=పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు [ఆవు+పోతు]ఁ ఈ ౪ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ § దొడ్డనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ § గాఱలు (నీశ)
కదుపులు మొదవులు § పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు § (నగనివేశ)
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ § లన దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును § (ధనదమిత్ర)
యావనఁగా గిడ్డి § యనఁ దొడు కన మొద
వన ధేనునామముల్ § దనరు (నభవ)
తే. యక్షమునకు సమాఖ్యలై § యొప్పుచుండు
గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ [కృత్తివాస]
యాలఁనగ ధేనువుల కాఖ్య § యలరుచుండు
శైలజానాథ ప్రమథసం § చయసనాథ 8

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్డు-ఈ౨ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కదుపులు, మొదవులు, పదువులు, మందలు-ఈ౪ను అవులగుంపునకుఁబేరు. లేఁగ, దూడ, క్రేపు-ఈ౪ను దూడలకుఁబేర్లు. ఆవు, గిడ్డి. తొడుకుఁ మొదవు-ఈ ౪ను గోవులపేర్లు. గిత్త, ఎద్దు, కోడె-ఈ ౩ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు [ఆవు+లు (వువర్ణలోపము)=ఆలు-బహువచనము]-ఈ౧యు ధేనువుల పేర్లు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపోతనఁగ శశక
మొప్పుఁ బొడలమెకంబు నాఁ దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనఁగను ధరిత్రి
రామనామమ్మృగంబు [ధరాశతాంగ]. 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు-ఈ ౨ను కుందేటికిఁ బేర్లు. పొడలమెకము =మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము=సాంద్రశృంగములు గల మృగము-ఈ ౩ ను దుప్పికిఁ బేర్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమాఖ్యయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు బఱ్ఱెలెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలుఁ (ధనదమిత్ర). 10

టీ. దుంత, ఎనుబోతు, జమునెక్కిరింత=యమునివాహనము, దున్న-ఈ ౪ను మహిషంబునకుఁ బేర్లు. ఎనుపెంట్లు (ఎనము+పెంటి=ఎనుపెంటి), గేదె, బఱ్ఱె, ఎను-ము-ఈ ౪ ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ బక్షి యొప్పు
గఱుల తెక్కలు చట్టుపల్ ఱెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్ళగుఁ బర్హములకు
నాఖ్యలగు లావు లన నీఁకె లనఁగ (నీశ). 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి. పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ ౩ ను పక్షికిఁబేర్లు. గఱులు, తెక్కలు, చట్టుపలు ఎఱకులు-ఈ ౪ ను తెక్కలకు నామములు. లావు, ఈఁకె-ఈ ౨ను ఈఁకలకు నామములు.

సీ. తొలకరిఁ గిలుగు పుర్లులు నల్లజేజీలు
పాలు నీరును నేర్పఱుచు పులుఁగు

అంచలు తెలిపిట్ట లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ గొంచలనఁగ
గొక్కరాలనఁగను గొక్కులనంగను
గొక్కెరలనఁగను గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగునా జుట్టుపులుఁగు

తే. నాఁగ నెమ్మన నెమలి నానమ్మి యనఁగఁ
కేకికి సమాఖ్యలగుఁ జంచరీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి యనఁగ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా(సిశ యభ్రకేశ). 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు=వర్షాకాలమునఁబాఱిపోవుపక్షులు, నల్వతేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు. పాలు నీరును వేరుపఱచు పులుఁగులు=క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్రకృతి. హంసలు.) తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు, ఈ ౫ను హంసలకు నామములు. కొంచలు ఈ ౧ యు క్రౌంచపక్షులకుఁబేరు. కొక్కరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ-ఈ౪ను బకమునకుఁబేర్లు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యముజేయుపక్షి, జుట్టుపులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి-౫ను కేకికి నామములు జమిలముక్కాలి=ఆఱుకాళ్ళు గలది, తేఁటి, తుమ్మెద-ఈ౩ను భ్రమరము పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృందములపేళ్ళు
[పంకజాతాక్షసన్నుత ఫాలనేత్ర]. 13

టీ. ఒడ్డీలు,కూకీలు,పత్తిటీలు,పావురాలు,(పారావతశబ్దభవము,) బకదార్లు, పావురములు-ఈ ౬ ను పావురముకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులపులుఁగనంగఁ
జిగురువిల్కానితేజి నాఁ దొగరుముక్కు
పులుఁగనఁగఁ బచ్చఱెక్కలపులుఁగనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకానితేజి=మన్మథుని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు=యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=పచ్చనిఱెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-ఈ ౫ ను చిలుకకుఁ బేళ్ళు.

తే. బట్టికాఁ డన గొరవంకపిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
విల భరద్వాజవిహగంబు (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు—పా. బట్టుకాఁడు, గొరవంకపిట్ట-ఈ ౨ ను గోరువంకకుఁ బేర్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-ఈ ౩ ను భరద్వాజపక్షికిఁ బేర్లు.

తే. జాలె డేగనఁ గురుజు నాఁ సాళ్వమనఁగఁ
గఱుజు నాఁగను జలకత్తె యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిడ్డు నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు [మహాసేనజనక]. 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కఱుజు, జలకత్తె, వేసడము, గిడ్డు, ఓరణము-ఈ ౯ యును శ్యేనవిశేషములకుఁ బేళ్ళు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబనా ఘూకమమరుఁ
చిఱుతగూబ యనంగఁ బసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి [శ్రీమహేశ]. 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-ఈ ౨ను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిఱుతగూబ= చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి=బంగారమువంటి నేత్రములుగలది (సమాసాంతము), సకినాలపులుఁగు=శకునములపక్షి—ఈ ౩ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ బేర్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి కానరాని
కాళ్ళయది చిల్వ పీనులకంటి పుట్ట
పెట్టెపట్టనఁ జను సహి పేళ్ళు [భర్గ]. 18

టీ. పాము, సప్పము, (ప్రకృతి, సర్పము.) నిడుపఁడు=దీర్ఘముగా నుండునది, పడగదారి=పడగనుధరించినది, గాలిమేఁతరి=వాయుభక్షణము సేయునది, విసదారి=విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్ళయది=అగపడని పాదములు గలది, చిల్వ-రూ. చిలువ, పీనులకంటి=చెవులేకన్నులుగాఁగలదిఁ పుట్ట పెట్టె పట్టు=వల్మీకమును పెట్టెయును నివాసముగాఁగలది-ఈ ౧౦యు సర్పమునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంసమునకు [మహేశా]. 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-ఈ ౨ను రక్తమునకుఁ బేళ్ళు. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు-ఈ ౫ను మాంసమునకుఁ బేళ్ళు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు మదముకతో సీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దార్గత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈ తిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశునిదయవలన దారిద్ర్యములు దొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

—0—

... నా నా ర్థ వ ర్గు ...

క. కలు పనఁ బే రగు దధికిం
గలు వన సస్యంబులోని కే గాదముపే రా
*వెలు గంద్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు కే (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికసవు. 2. వెలుగు=కంచె, వెలుఁగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహీజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పును
దావు లనన్ వాసనలకుఁ దగుఁ బేరుఁబేరు[శివా] 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2. తావులు=చోటులు,

*ఇది అరసున్నగలప్పుడు కాంతిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును పేర గును.

వాసనలు. [పై రెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబుచెప్ప వీలుగునుగాని యేకవచనంబున నివి వేర్వేఱంతములుగలవిగావున నర్థద్వయము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుజ్జమునకు "మావు" మామిడి చెట్టునకు "మావి" యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలో వలఁ జే రగుఁ
గొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ములనం జే రగుఁ బ
దమ్ముల కనుజన్ములకును [దరుణేందుధరా.] 3

టీ.1.కొమ్మ=చెట్టుయొక్క కొమ్మ, ఆఁడుది. 2.తమ్ములు=తామరలు అనుజులు.[ఏకవచనమున నర్థద్వయమురాదు.తామరకు 'తమ్మి' అనుజునికి 'తమ్ముఁడు' అని రూపభేదము.]

క. ఇమ్ములఁ జే రగుఁ దాటం
కమ్ములకుఁ రేఖలకును కమ్మ లనఁ నా
మమ్మ దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె నా [గౌరీశా]. 4

టీ. 1.కమ్మ=చెవికమ్మ,ఉత్తరము(జాబు) 2. తీఁగె=మెడనూలు, లత.

క. చెల్లును జేర్చి ధరలోఁ
దాళ్ళన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గోళ్ళనఁ గుక్కుటములకును
జేళ్ళగు ఖట్వాంగములకుఁ జేళ్ళగు [నభవా.] 5

టీ. 1.తాళ్ళు=పగ్గములు, తాటిచెట్లు,[ఏకవచనములోరాదు.పగ్గము=తాడు,తాటిచెట్టు=తాడి] 2. కోళ్ళు=కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్ళు. [ఈ యర్థము ఏకవచనములోరాదు,కుక్కుటము=కోడి, మంచపుఁగోడు=కోడు]

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ ♦ బరఁగు ధరిత్రిన్
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనన్ జన్మములకు ♦ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=ధాన్యవిశేషము, ఆఁడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిర స్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్యయై ♦ దనరుచుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు ♦ యుగళమునకుఁ
బఱ వనంగ నభిఖ్య యౌఁ బానువునకు
విస్తృతమునకు (శైలని ♦ వేశ యీశ). 7

టీ. 1. దంట=ప్రౌఢాంగన,జంట, 2. పఱపు=పానుపు,వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర ♦ మునకును ధరలో
వెలి యనఁగ బహిర్భవశం
బులకును నామంబు (శేష ♦ భుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ
క్షమ్మునకున్ బ్రీతికిని సు ♦ ఖస్థితికిని నా
మమ్మగుఁ దగు (నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్న ♦ గాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పాలం బేరగుచుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు ♦ భాగంబునకుం

గాలనఁ బేరగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము,భాగము. 2.కాలు=పాదము,నాల్గవభాగము.

క. మేలన శుభంబు పేరగు
మేలన నుపరికిని గూరి మిశనం బేరా
మేలన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పై భాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁజెప్పినమాట.

క. భారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁవాద్యమును శాల్మలియుం
బేరన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు (సంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు=వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు, 2. పేరు=ఒక
నామము, దండ.

క. కప్పన నీలిమపేరగుఁ
గప్పనఁగా నింటిమీఁదిఁకసవుకుఁ బేరౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నా కొప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహోపరిము (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁదవేయుపూరి. 2. కొప్పు=వింటి
కొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
నికిఁ బేరగు గ్రోవి యనఁగ నాటి నట్టుల వే
ణౌకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బేరగు మోవి యనిన (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. క్రోవి=గోరింటచెట్టు, గొట్టము, 2. మోవి=ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు మద్రుచులకును ము త్తి యపుపెత్తులకున్
భువిలోపల నామము లగు
గవు లన గుహలకును బూతి గంథంబులకున్. 15

టీ. 1. చవులు=ఆఱురుచులు, ముత్యాలసరము, 2. గవులు=గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము, దీనికి ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నిదె ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య చెల్లె నొప్పు ధరణిలో నపరదివస
మునకు ఛత్రంబునకు నెల్లి యనెడినుడువు
జక్కి యనుపేరు కరగుఁను సైంధవంబు
నకు ఘరట్టంబునకును (గం దర్పదమన). 16

టీ. 1, ఎల్లి=రేపు అనుట, గొడుగు, 2. జక్కి=గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ననుటకును వ
చించె ననుటకు మఱియు నిం దించె ననుట
కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బేరగు (స్మరహర). 17

టీ. 1. ఆడెను=నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు=(బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము —ఆండ్రు).

సీ. రజతపునఃపునా ర్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి నమరు నామ్నాయముగా
దండ యనం బుష్ప దామమునకు

సంతికంబునకుఁ బే రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు నవనిపతికి
వస్త్రసంఖ్యకు నహ మ్మనుటకు నాహ్వాయం
బగు నే ననఁగ సరి యనఁగ సదృశ

తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామ ముగ నెసంగు
గొం తనఁగ నాహ్వాయం బగుఁ గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంతమునకును నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య మై యొప్పు (రాజమకుట).

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల. 2. బంతి=చెంతు, వరుస. 3. తంత=పూలదండ, సమీపము. 4. దొర=సమానము, రాజు. 5. ఏను=అయిదు, నేను. 6. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటాసనము. మెడ. 8. నల్ల నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు దరి తీరధరంబునకు స
మాఖ్యమై యొప్పఁ గట్టనఁగ (నీశ)
కేతువునకుఁ గాంతి కిని సమాహ్వాయ మగు
డా లనంగను (మేరు శైలచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం ఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనఁగ (బ న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య యౌ కంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు (నవి ముక్తనిలయ)

తే. యంతికంబునకును సమూ హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి శాచమునకు
బవనమునకును గాలి య న్పలుకు (రుద్ర). 19

టీ. 1. గట్టు=తీరము, పర్వతము. 2. డాలు=టెక్కెము, కాంతి. 3. బిరుగు=కార్యము, గుఱుతు. 4. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవి మొదలు. 5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలో వల నామం బగుఁ
బలుకులు నా శకలములకు భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మానమునకు (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు=మాట, తునుక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు సమాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ననుట (యంబరకేశ)
నెఱి సమాఖ్యయు మగుఁ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ననుటకు దంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు (నయుగనయన)
వెలయుఁ దత్పక్షికములకు నభిజ్ఞకు
నాఖ్యయై యానవా లనుట (యీశ)
తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయౌ బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ (బాండురాంగ)
వరఁగ మోహించె ననుటకుఁ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచె నా (నళిననేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను-పూ, వేంచేసెను=వచ్చెను, కనఁబడకపోయెను. 2. కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱికెను. 3. ఆనవాలు = కాఁగినపాలు, గుఱుతు. 4. పఱచెను=ఇడుమలఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను=కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య । యాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు । (నగనివేశ)
చమకంబునకును దంష్ట్రికు నాఖ్య యోఁగోర
యనఁగ (శశాంకకళావతంస)
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొమ్ములు లేనికరికి ము
మ్కరునకుఁ బే రగుఁ । (గరళకంఠ)
మరకతచ్ఛవికి నం । బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం । బాకళత్ర)

తే. క్షితిని దురగీపతికి వృత్తశిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ । (త్రిపురహరణ)
నామ మా నొక్కసస్యంబు । నకును లోవ
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ (నం । బుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. అనెను=మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర=గిన్నె, పెద్దపన్ను. 3. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములులేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము=పచ్చలకాంతి, పైవేసికొను వస్త్రము. 5. గుండు=మగగుఱ్ఱము, గుండ్రని బండ. 6. కొఱ్ఱ=ధాన్యవిశేషము, కొఱఁత.

సీ. తాల్పు నాఖ్యను వధూ । ధమ్మిల్లభారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ । (గుధరచాప)
గోఱ యనునాఖ్యచేఁ । గొఱలు లోపంబు మ
నోజ్ఞ వస్తువు (దక్షయజ్ఞ మథన)
నెఱి హేయపడియె న । న్వేషించె ననురెంటి
కాఖ్య యారోసె నా । (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బే రగుఁ నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు । (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధఃప్రదేశంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు నడుగు నా (నళిననేత్ర)
మహిని బేరగుచుండుఁ బ్రామాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా (నగనివేశ) 23

టీ. 1. మూల=స్త్రీకొప్పు, విదిక్కు. 2. కొలు=కొట్టులనుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోసెను=వెగటొందెను, వెదకెను. 4. అరసెను=బాధనివారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాసమన ఘంటాప్రతీకమునకు
వేశ్యలకగుఁ బేరు (విశ్వనాథ)
నామమౌ నందంబు నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (రౌప్యకుధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కుష్ణమునకుఁ బేరగు
నుడుకనియెడునాఖ్య (యుడుపమకుట)
యభిధానమగు మేడియన హాలాంగమునకు
దుంబరమునకును (ధూతకలుష)
తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నౌ (గరళకంఠ)
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగలపద్ధతికిని
శ్రేణికిని జాలనంగ [భాసితసితాంగ]
[వారిధినిషంగ కాశీనివాసలింగ] 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోనిచీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాఁడు. అందము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము, వేఁడిమి. 4. మేఁడి=నాఁగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు=రాయి, మద్యము. టి 6. చాలు=వరుస, నాఁగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ [నాకార్యసహాయ]
భగినికిని జనకునకు నాహ్వయము దనరు
నప్ప యనఁగను [జంద్ర రేఖావతంస]. 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి,తల్లితల్లి,తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క,తండ్రి

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగము పురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృ పితామహ
మాతామహులకును నగు నమాఖ్య[మహేశా] 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు,పురుషమృగము,మగపక్షి. 2. తాత=బ్రహ్మ,తండ్రితండ్రి,తల్లితండ్రి(తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య వంతుఁడు జవియున్
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు నగు[నగధన్వ]. 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము,మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి
హృదయమునకు వక్షమునకు నిల జోడనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకుఁ [జంద్రార్ధధరా]. 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2. జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్గు విది స
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెవ్వాడు
నానార్థంబులును విశ్వనాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈ నానార్థవర్గును చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలను
గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్రకౌండిన్య గోత్ర
పవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వర పైడిపాటి లక్ష్మణ
కవి ప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బను
నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహం

సమాప్తము.

—0—

శ్రీ ర స్తు

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నీనిఘంటువును రచియించిన అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనిన గ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను కృతినాయకుఁడగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండు పద్యముల చేతఁ జేయు చున్నాఁడు—

౧. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత ♀ రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్ర ♀ పురవరనిలయా. 1

టీ. శ్రీగౌరీ ప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములులేనివాఁడా! రమ్యచరిత్రా = మనోహరమైనచరితములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ = నిష్ఠగలవారిచేధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడా! భోగివలయ = సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁగలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా = శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓ పార్వతీశా!)

వ. అవధరింపుము. 2

తా. నాచేయఁబోవు గ్రంథమును సావధానమనసుగలవాఁడవై యాలకింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగుకలన్ని గూర్చి
యాంధ్రనామశేషమను పేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు దేవదేవ. 3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పకవిడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబూనితిని. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తఱి యజ్జ అదన సమయం
బుఱఁ దనఁగను సరకుసేయకుండె ననఁగఁ జే
ల్పొఱ వగు గణింపఁ దనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబరత్రినేత్రగౌరీమిత్రా), 4

టీ. తఱి, అజ్జ, అదను-ఈ ౩ ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఉఱఁదు సరకుసేయకుండెను-ఈ ౨ ను లక్ష్య పెట్టఁడనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామరతంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగెఁ బలిసె పెరిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగ బేళ్ళయ్యె వృద్ధి
బొందె ననుటకు (శేషాహిభూషితాంగ). 5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, కొనసాగె, బలిసె, పెరిగె, రేకెత్తె-ఈ ౮ యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. వేర్మి యర్మిలి మక్కువ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బినాకపాణి). 6

టీ. పేర్మి, ఆర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము- రూ. గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౧౩ను ప్రియమునకుఁబేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చెననన్ వీల్పఱిచె ననఁగఁ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబులై (సుధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, వీల్పఱిచెను - రూ. వీలుపఱిచెను చేకూర్చెను-ఈ ౫ ను అనుకూలపఱిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగఁ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేష భుజగాభరణా). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ ౫ ను చరియించె ననుటకుఁబేర్లు.

తే. అఱిమూఁడయ్యెఁ గచ్చువిచ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసిపోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్యమయ్యె ననుట
[కంధకాసురహరణ రౌప్యాద్రిశరణ]. 9

టీ. అఱిమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసిపోయె, చెడియె-ఈ ౫ ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజలి పిమ్మట
సిలు గుత్తలపాటు వంత నేగి నెగుల్ గొం
దల మలమ టడరు గోడు
మ్మలిక వసటఁ గుందు నా నసమరు దుఃఖాఖ్యల్ 10

టీ. అలజడి, నెంజలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు(ఉత్తలము+పాటు), వంత, నేగి, నెగలు, కొందలము, అలమట, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక-యూ, ఉమ్మలికము, వసట, కుందు-ఈ ౧౬ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్లు.

క. అరిది వెఱఁ గచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్రకమునకుం బేళ్ళా
సరణికిఁ బేళ్ళగుఁ ద్రోవనఁ
దెరు వన దారి యన బాట తెన్నన(సభవా). 11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బురము, అబ్రము-ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్లు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఐదు పదిచేసె వెనుకముం దయ్యె జాఱెఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బేర్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుం డయ్యె ననుట (శుభవ) 12

టీ. ఆయిదు పదిచేసె (ముందునకొకయడుగు పెట్టి యుద్ధముసేయ నున్నవాఁడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జాఱెఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక+అంజ+వేసెను) = వెనకడుగుపెట్టెను, ఓహటించె - ఈ ౭ ను యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁ డయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటాగ్గఁ గొత్తలుఁ జేసె మాఱు

కొనియె దళమెత్తె ననఁగఁ జేకొల్పె నరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె ననుట (శభవ). 13

టీ. మోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోటొగ్గె,కోల్తలు చేసె, మార్కొనియె, దళమెత్తె - ఈ ౮ యు యుద్ధప్రయత్నము చేసెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోలమాసగొనక
పిఱుతివియక యీడఁబోకనఁ బెల్లుదనరు
నచ్చెనమొనర్చెఁ గలచె నా నభ్యసించె
ననుజ కభిధానములు (చంద్ర మావతంస), 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక-అను నీ ౩ ను యుద్ధాభిముఖతకుఁ బేర్లు. అచ్చెనమొనర్చె, కలచె - ఈ ౨ ను అభ్యసించె ననుటకు నామములు.

క. వేఱొకటనఁ బైపెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁ సమావ్యయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
తారగకేయూరసహిత హాత మారజితా. 15

టీ. వేఱొకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వస్త్వంతరమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఆఁడిపోయెను బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను పీసరవోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె నుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థ మయ్యె నటంట శాఖ్యలయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మగంటిమి గండన
విక్రమావ్యయములై వెలయుచుండు

నాస్ఫాలన మొనర్చె ననుటకుఁ జఱచెనా
నప్పళించె ననంగ నాఖ్య లయ్యె

తే. నొగి వరుస యోలి సొరిది నా నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్యలయ్యెను [గాలకంఠ]
కొలఁ గొలఁత తక్కువ వెలితి కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య లై తనర్చు. 16

టీ. అఱడిపోయె, బీఱువోయె, రిత్తవోయె, పీనరవోయె, ఉడివోయె, పొలివోయె, సుదివోయె-ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు-ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేళ్లు. చఱచె, అప్పళించె-ఈ ౨ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేళ్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర. ౪౯.], సొరిది. ఓజ—ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేర్లు. కొలఁ, కొలఁత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ—ఈ ౬ను ఊనమునకుఁ బేర్లు.

తే. నెట్టుకొనఁ బాలుపడె నొడి గట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నాఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు [నగనివేశ]. 17

టీ. నెట్టుకొనె, పాలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరేఁగె, కాలుద్రొక్కె, కవిసె-ఈ ౮ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. అగపడకపోయె విచ్చుమొగ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁ బడదయ్యెఁ బంచబంగాళమయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె ననుటపేళ్ళు
[శయఘటితశూల వైయాఘ్ర చర్మచేల.] 18

టీ. అగపడకపోయె, విచ్చుమొగ్గయ్యె, కంటఁబడదయ్యె, పంచబం
గాళమయ్యె-ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేర్లు.

క. వెలిచవి చీఁకటి తప్పనఁ
బొలుపారఁగ జారభావ మునకుం బేళ్లౌఁ
బులు కనటు చిలు మనంగను
మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె [మనసిజదమనా.] 19

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు - ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేర్లు.
పులు, కనటు, చిలుము-ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. వింగడం బనంగ విపరీత మగు నుక్కి-
వం బనఁగను గుత్సి తంబు పరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁదనరు నామని యనఁగను
మదమునకును [ఇంద్ర మఃకలాప] 20

టీ. వింగడము-ఈ ౧యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్కివము-ఈ౧
యు కుత్సితమునకుఁ బేరు. ఆము-ఈ ౧ యు మదమునకుఁ బేరు.

క. ఎల యండ్రు తరుణమనుటకుఁ
గొల యన దురితంబు పేరు కుడియెడమ లనన్
వలపలదాపల లనఁగను
బొలుపుగ సవసవ్య సవ్య ములకుం బేళ్లౌ. 21

టీ. ఎల-ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ బేరు. కొల-ఈ౧ యు దురిత
మునకుఁ బేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు - ఈ ౨ ను క్రమముగ
దక్షిణవామభాగములకుఁ బేర్లు.

క. తగు నౌద్ధత్యము పేళ్ళై
పొగ రన నా మనఁగ ద్రుళ్లు పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకుగబీ తలు కనఁగన్. 22

టీ. పొగరు,అము,తుళ్ళు,పోతరము-ఈ ౪ ను గర్వమునకుఁ బేరు
లు. బెగడు,దిగులు,వెఱపు,జంకు,బీతు,అలుకు-ఈ ౬ను భయమునకుఁ బేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు గడవ పనఁటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు [నమితా
మరమౌనినికాయ భూతి మండితకాయా]. 23

టీ. అరి,కప్పము-ఈ ౨ను పన్నుకుఁ బేళ్ళు. కాఁగు,కడవ,పనఁటి-
రూ. పంటి-ఈ ౩ను ఘటమునకుఁ బేళ్ళు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రం తనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీ డఱ యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం బెలమి వేడ్క-
యనఁగ నానందమున కాఖ్య తై తనర్చు. 24

టీ. గొండ్లి,రఁతు-ఈ ౨ను కేళికిఁ బేళ్ళు. చేటు,కీడు,అఱ-ఈ ౩ను
హానికిఁ బేరులు. హెచ్చరిక,హాళి,సంతసము,[ప్రకృతి.సంతోషము.]ఎలమి.
వేడ్క-రూ. వేడుక-ఈ ౫ను ఆనందమునకుఁ బేళ్ళు.

క. సాహిణి మనఁ బాగా యన
వాహాగారంబునకును వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను
మోహార మన నొడ్డనంగ మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. సాహిణము,పాగా-ఈ ౨ను హయమునకుఁ బేరులు. మోహరము,ఒడ్డు,మొగ్గరము-ఈ ౩ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను నలిపె ననఁగఁ § జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
[గనకాచలచాప చంద్ర § ఖండకలాపా]. 26

టీ. ఒనరించె,కావించె,నలిపె,చేసె-ఈ ౪ను ఆచరించె ననుటకునామములు.

తే. చీఁకువా లిరు లనఁగను § చీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్యలై § తేజరిల్లు
నాఖ్యలై తనరారు ను § పాయమునకు
సుళువ వనఁగ వెరవ వనఁగను § సూటి యనఁగ. 27

టీ. చీఁకువాలు,ఇరులు[ఏకవచన.], చీఁకటి-ఈ ౩ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుళువు,వెరవు,సూటి-ఈ ౩ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను § దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితంబౌట § కాఖ్య లయ్యెఁ
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్ళగుఁ § దోర మనఁగఁ
గడిఁది పలుఁద యనంగను § [గాలకంఠ]. 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె-రూ.దాసె, తారసిల్లె-ఈ ౩ను సమీపించెననుటకుఁ బేరులు.తోరము,కడిఁది,పలుఁద-ఈ ౩ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్ళు.

తే. వాడెఁ గసుగందె ననఁ బుయి § లోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను § బిన్నవోయె
ననఁగం బేళ్ళగు నివి ఖిన్నుఁ § డయ్యె ననుట
[కంధకాసురహరణ రౌ § ప్యాద్రిశరణ]. 29

టీ. వాడె, కసుగందె, పుయిలోడె, విన్నవోయె-చిన్నవోయె-ఈ ౫ను ఖిన్నుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబు పేళ్ళు భటనామము లొం
టరి తెంకి బంటు ననంగను
(బురదానవహరణ శేష భుజగాభరణా). 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈ ౨ను గర్వమునకు నామములు. ఒంటరి తెంక, బంటు[భటశబ్దభవము.]-ఈ ౩ను భటునిపేర్లు.

క. అరదంబు తే రనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేర్లు పరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
(పురదానవహరణ శేష భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము,]తేరు-ఈ ౨ను రథమునకు పేర్లు. పరి, కాలరులు-ఈ ౨ను కాల్బలమునకు నామములు.

క. సందియము మన ననుమాన మ
నం దనరును సంశయంబునకుఁ బేళ్ళు గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మంద యనఁ గోన యనఁ (జంద్రధరమరఖండథరా.) 32

టీ. సందియము[సందేహశబ్దభవము.]అనుమానము-ఈ ౨ను సంశయమునకుఁ బేర్లు. మంద, కోన-ఈ ౨ను గోసమూహమునకుఁ బేర్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరున్ సైన్యంబుపేళ్ళు దళవాయి యనన్

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగఁ జేనాధిపతికి నాఖ్యలు పొలుచున్. 33

టీ. మొన,వాఁగు,దండు,దళము-ఈ ౪ను సైన్యమునకుఁబేర్లు. దళవాయి,మొనకాఁడు,పడవాలు-ఈ ౩ సేనాధిపతికిఁ బేర్లు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడం బడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుటిమెను గీల్కొల్పెఁ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ, మైకొనియె,ఇయ్యకొనె,ఒడంబడె,ఒప్పె-ఈ ౪ను అంగీకరించె ననుటకుఁ బేరులు. చెరివె,తుటిమె,కీల్కొల్పె,చెక్కె-ఈ ౪ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె ముకాఁకలు దీరె ననఁగ
నాటితేటె ననం గడి దేటె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నాఖ్యలు దవర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ (త్రిపురవైరి) 35

టీ. దిట్టపడియె,ముకాఁకలుదీరె,అటితేటె,గడిదేటె,కసిమసంగె-ఈ ౫ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు వడి కారనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల మయ్యె ననుట యా
విడె పీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురలె వదిలె బ్రిదిలె జాఱె ననంగన్. 36

టీ. తడవు,వడి,కారు-ఈ౩ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె,పీడె,ఊడె, విచ్చె,సడలె,ఉరలె,వదలె, ప్రిదిలె, జాఱె-ఈ ౯యు శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెందము ల్లెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె నీఱం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
[సదయాంతఃకరణ తరుణ చంద్రాభరణా]. 37

టీ. మది,[ప్ర.మతి.] డెందము,ఉల్లము,ఎద-ఈ ౪ను హృదయము నకుఁ బేరులు. ఈఱము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేఫాదేశము.]-ఈ ౨ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును నెఱి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనఁగను
మృగమునకు నభిఖ్యలయ్యె [మేరుశరాసా]. 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము-ఈ ౩ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము,మెకము-[ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ ౨ను మృగము నకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వు కెళవనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు న మాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నుఱు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేర్లై [శర్వా]. 39

టీ. ఎడ,దవ్వు,కెళవు-ఈ ౩ను దూరమునకుఁబేర్లు.నలి,పొడి,నుగ్గు తుమురు,నుఱుము-ఈ ౫ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దారిచె ననఁ జోదనకును దగు నాఖ్యలు పెం

పారును జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీ ప నెడునామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను,పురికొలిపెను,తాఁచెను-ఈ ౩ను ప్రేరణచేసెననుటకుఁ బేర్లు. నేరేడుదీవి=నేరేడుచెట్లుగలద్వీపము, తొలుదీవి = మొదటిద్వీపము-ఈ ౨ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరుఁ విముఖతకుఁ బ్రాప్త మత్యే ననుటపే
ర్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెఁ జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-ఈ ౨ను దూరముగాఁబోవుటకు పేరులు. అలమె,ఒదవె,దక్కొనియె,నెలకొనియె,చెందె,నెక్కొనియె-ఈ ౬ను అభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
[కనకాచలచాప చంద్ర ఖండకలాపా]. 42

టీ. వెనుకన్,తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-ఈ ౫ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు.

క. పల్లఅపులు రజ్జు లనం
బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థ భాషణములకుఁ
బేళ్ళై పరిల్లు నోలిఁగ
[సల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా]. 43

టీ. పల్లఅపులు,రజ్జులు, ప్రల్లదములు-ఈ ౩ను పనికిమాలిన మాటలకుఁ బేరులు.

క. కై సేఁ తలంకరించుట
బేసి యనఁ బ్రవిషమమునకుఁ బేరై వెలయున్
సేసలు దీవనఁ బ్రాలన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ బర్యాయము లై. 44

టీ. కైసేఁత,[కై+చేఁత]-ఈయది అలంకరించుట. బేసి=సరిగాని సంఖ్య. సేసలు,దీవనఁబ్రాలు-ఈ ౨ను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కో రనఁ బా లన నంశం
బే ఱన వాఁక యన నదికి నెసఁగును బేళ్ళై
నీ రాజనంబుపే ళ్ళగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ (సంగజదమనా). 45

టీ. కోరు,పాలు-ఈ ౨ను భాగమునకు నామములు. ఏఱు,వాఁక-ఈ ౨నునదికి నామములు ఆరతి[ప్ర.హారతి]నివ్వాళి-ఈ ౨ను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవవోయె ననంగఁ మొద్దువోయె ననంగఁ
గుంఠ మయ్యె ననుట కుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్య లై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ కఱ కనంగ. 46

టీ. మొఱవవోయె[మొఱవ+పోయె]మొద్దువోయె[మొద్దు+పోయె] ఈ ౨ను పదునులేనివయ్యెననుటకుఁ బేరులు.చుఱుకు,వాఁడి,తెగువ,కఱకు-ఈ ౪ను పదునుకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య లై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకు లనఁగ ద లారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁ గను ఖలీనంబుపే
ళ్ళలరు దంతంబుపే రా డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ దరుణేతరం బంట
యించ చనఁ జెఱకన నిక్షు వలరు
నష్టం బోనర్చె నం టకు నాహ్వయము లయ్యెఁ
బోకార్చె ననఁగఁ గోల్పుచ్చె ననఁగఁ
తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను గదకుఁ బేళ్ళు
ఇవ మనఁగ మం చనంగను హిమముపేళ్ళు
కాన యన నడవి యనంగఁ గాననంబు
షడ్డకుఁడు దోడియల్లుఁడు జగిలెఁ డనఁగ. 47

టీ. ఆరెకులు,తలారులు-ఈ ౨ను తలవర్లకుఁబేర్లు.కళ్ళెము,వాగె-ఈ ౨ను ఖలీనమునకుఁ బేర్లు. ఔడు-రూ. అవుడు-ఈ ౧యు దంతము పేరు. తఱపి,ముదురు-ఈ ౨ను లేఁతది కానిదానికి నామములు.ఇంచు, [ప్రకృతి. ఇక్షువు.]చెఱకు-ఈ ౨ను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చె,కోల్పుచ్చె-రూ కోలుపుచ్చె-ఈ ౨ను నష్టముచేసె ననుటకుఁ బేర్లు. గుదె, దుడ్డు-ఈ ౨ను గదకుఁ బేర్లు. ఇవము,[హిమము ప్రకృతి.] మంచు ఈ౨ను హిమమునకుఁ బేరులు. కాన, [ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.] ఈ ౨ను అరణ్యమునకుఁ బేర్లు. తోడియల్లుఁడు,జగిలెఁడు-ఈ ౨ను షడ్డకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జు న్నన నభి
ధానంబులు మధువునకును దనరుం బేళ్ళై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును (గంతే కాలా). 48

టీ. తేనియ,జున్ను-ఈ ౨ను మధువునకుఁబేర్లు. పానకము, కుచెఱ పాలు-ఈ ౨ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చె ననుటకుఁ బేళ్ళై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ బిఱుఁదు యనంగన్

టీ. ఉడిగెను,చాలించెను-ఈ ౨ను విరమించెననుటకుఁ బేర్లు. పెడ, వెనుక,పిఱుఁదు—ఈ ౩ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ బేర్లు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతిగనుటకుఁ బేళ్లౌ
నెడ వంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్యలై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర,విడుదల,కడముట్టుట-ఈ ౩ను శాంతిగనుటకుఁ బేర్లు. ఎడ,వంక,చక్కి,చోటు—ఈ ౪ను స్థలమునకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ళ్ళనువు లనఁగ నెఱుఁకు లనఁగ నాయము లనఁగన్ 51

టీ. కినిసె,కనలె,అలిగె,కోపగించె-ఈ ౪ను క్రుద్ధుఁడయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.అనువులు,నెఱఁకులు,ఆయములు-ఈ ౩ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్ళు కార్యకరునకుఁ బాపత్తె
కాఁ డనంగ మణెవకాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడు పేళ్ళు రాజపత్ని. 52

టీ. పార్వ త్తికాఁడు. మణివకాఁడు-ఈ ౨ను కావ్యకరునకు పేర్లు. దేవేరి,దొరసాని,రాణి-ఈ ౩ను రాజపత్ని పేర్లు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న
నంగఁ దగుఁ గబళనం బొనర్చె ననుటకున్
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేర్లౌ. 53

టీ. మ్రింగె, గ్రుక్కగొనియె-ఈ ౨ను కబళనముఁ జేసెననుటకుఁ బేర్లు. బ్రుంగె,మునింగె-ఈ ౨ను మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కస మనంగ
నాస్థానమండపాహ్వయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనఁగ
దయకు నీరెం డభిధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్ళు బరిఢవిల్లును బిన్న
వాఁ డన గొండిక వాఁ డనంగ

తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు సంజ యనఁగఁ
జూడ మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వర్షంబుపేళ్ళు
నోలి యుంకువ యన శుల్క మొప్పు(నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము,బొక్కసము-ఈ ౨ను ధనముంచెడి గృహమునకుఁ బేర్లు. హజారము-దూ. హజారము,మోసల-ఈ౨ను ఆస్థానమండపమునకు పేర్లు. కనికరము,అక్కటికము-ఈ ౨ను దయకుఁ బేర్లు.పిన్నవాఁడు,కొంతి

కవాఁడు-ఈ అను బాల్యస్థునకుఁ బేర్లు.మునిమాపు,సంజ-ఈ అను సంధ్యా కాలము పేర్లు.జాదము,[ప్రకృతి.ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ అను ద్యూతమునకు బేర్లు. జడి,వాన-ఈ అను వర్షమునకుఁ బేర్లు. ఓలి- ఉంకువ-ఈ అను శుల్కమునకుఁ బేర్లు.

సీ. పయ్యెద యనఁగను | పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య | లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ | నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున | కొప్పుఁ బేళ్ళు
కవలు లనం బాచి | క లనంగఁ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ | బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్ద | మనఁ జెయ్ది యనఁగను
గన్నఁ గీలనఁ | గపటచేష్ట
తే. కందుకము బంతి చెం డనఁ | గను దనర్చు
నలవలు చిద్రుప లన ఖం | డాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను | కైరవళ్ళ
నంగ ఖాదిరఘుటిక (ల | నంగదమన). 56

టీ. పయ్యెద,పైఁట-ఈ అను ఉత్తరీయమునకు పేర్లు, ఒక్కపెట్టఁ ఉవ్వెత్తుగ-ఈ అను ఒకసారిగా ననుటకుఁ బేర్లు.కవలు,పాచికలు-ఈ అను అక్షరములకుఁ బేర్లు. బన్నము,[ప్రకృతి,భంగము.]ఒచ్చెము-ఈ అను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు.చెయ్దము,చెయ్ది-ఈ అను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్ను,కీలు-ఈ అను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు.బంతి.చెండు-ఈ అను కందుకమునకుఁ బేర్లు. అలవలు,చిద్రుపలు-ఈ అను ఖండములకుఁ బేర్లు,కాఁచువడియములు,కైరవళ్ళు-ఈ అను ఖాదిరఘుటికలకుఁ బేర్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు § మణిప ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ § చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న § మీలువు మానంబు
బారి యనంగ ను§పద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రా§వీణ్యం బెలర్చును
దార్కాణ మనఁగ §వి దర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ § విష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మ§హానసంబు

తే. నామ మేకాంతమునకు మం§తన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత § మలరుచుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన § మొప్పుచుండుఁ
దివురుట యభిలషించుట § (దేవదేవ). 56

టీ. మాగాని = దేశము, మణిపము = ఉద్యోగము, చిట్ట = ఆశ్చర్యము, చిలుకు = బాణము, ఎత్తికోలు = ప్రయత్నము, ఈలువు = అభిమానము, బారి = ఉపద్రవము, విన్ననువు = ప్రావీణ్యము లేక నేర్పు, తార్కాణము = విదర్శనము, నిట్టపంట = విష్కారణము, బానసము = పంటయిల్లు, మంతనము = ఏకాంతము, అంతిపురము = అంతఃపురము, ఉదిరి = అపరంజి, తివురుట = జోరుట.

సీ, బిట్టు గట్టనఁ బెల్లు § పెద్దయుఁ దద్దయు
నురవడి పరువడి § యుద్ధవిడియుఁ
బనివడి పదపడి § బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని § నెఱి గరంబు
లలి వార కేడ్తెఱ § పెలుచ వావిరి యన
నతిముఱి యనఁ బోరిఁ§బోరి యనంగఁ

గడు(జాల మిగులంగ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుటకు నాఖ్య లయ్యె

తే. నుడుకు సెక వెట్ట వే(డిమ యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు లుష్ణమునకు(
దాల్మి యోరిమి సైరణ తాళుకొంట
సై(చు టోర్చుట యన(గను క్షాంతిపేళ్ళు. 57

టీ. బిట్టు,గట్టి,పెల్లు,పెద్దయు,తద్దయు,ఉరవడి,పరువడి,ఉద్దవిడి-పా. ఉద్దవడి.పనివడి,పదపడి,బలువిడి,తలకొని, నెట్టన,ఎంతేని,నెటి,కరము,లలి, నారక,ఏ_త్తెఱ,పెలుచ,వావిరి,ఆటిముటి,పొరిపొరి,కడు,చాల,మిగుల,గాటము ఈ ౨౭ను అత్యంతమనుటకు(బేరులు. ఉడుకు, సెక,వెట్ట,వే(డిమి,ఉబ్బు, ఆవి,ఉక్క-ఈ ౭ను ఉష్ణమునకు(బేరులు. తాల్మి-రూ. తాలిమి,ఓరిమి,సైరణ,తాళుకొంట,సై(చుట,ఓర్చుట-ఈ ౭ను క్షాంతికి(బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దుర(జెందించె(బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పువీటి కనిచె(
గూలిచెను రూపుమాపెను నేల(గలిపె
నన(గ హతిచేసె ననుట నాఖ్యలు దనర్చు. 58

టీ. పెద్దనిద్దుర(జెందించె,పిలుకుమార్చె, గీటణంచె, గుదెతాల్పువీటి కనిచె=యమపురికి(బంపెను. కూలిచె, రూపుమాపె, నేల(గలిపె-ఈ ౭ను చంపె ననుటకు(బేర్లు.

క. పరిపూర్ణ మయ్యె ననుటకు
పరుస(న నామంబు లగుచు నవ_ర్తిలుచుండు(
దుఱుమయ్యెన్ బరుమయ్యెన్
నుఱుమయ్యె(న్ బిండియయ్యె నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె,పరుమయ్యె,నుఱుమయ్యె, పిండియయ్యె,నుగ్గయ్యె-ఈ 5ను చూర్ణమయ్యెననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననఁగ నిద్రఁగనుటకుఁ బేళ్లౌ.
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందెననుటకుఁ బేళ్ళౌ. 60

టీ. కునికె,నిదురించె,కూర్కెను,కనుమోడ్చెను-ఈ 4ను నిద్రవోయె ననుటకుఁ బేరు. కనువిచ్చె,మేల్కనె-ఈ 2ను నిద్రలేచె ననుటకుఁబేరులు

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెం బాపె ననఁగఁ ద్రోచె ననంగా
వెలికొత్తె ననఁగఁ బేళ్లై
యలరుఁ విఘటనమొనర్చెననుటకు(శర్వా). 61

టీ. డులిచె,వదలించె,ఊడ్చె,తొలఁగించె,పాపె,త్రోచె,వెలికొత్తె-ఈ 7ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహమలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బలనంగాఁ జన్నులనఁగఁ బాలిండ్లనఁగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక-నెయ్యపు+అలుక-నెయ్యపుటలుక.]ఈ 2ను ప్రణయకలహమునకునామములు. గుబ్బలు చన్నులు,పాలిండ్లు=[పాలు+ఇండ్లు]పాలుండుచోట్లు-ఈ 3ను కుచములకు నామములు.

ఆ. చౌటిమున్నీరనఁగ నుప్పుసంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవారాశిపేళ్ళు

కాలు వన బట్టె యనఁగను జా లనంగఁ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు,ఉప్పుసంద్రము-ఈ ౨ను లవణసముద్రము పేర్లు. ఉవ-తూ. కాల్వ,బట్టె,జాలు-ఈ ౩ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను పెకలించెఁ పెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ. 64

టీ. పెల్లగించె,పెకలించె,పెఱికె-ఈ ౩ను ఉత్పాటన మొనర్చెననుటకుఁ బేరులు. చించె,వ్రచ్చె,వ్రక్కలించె-ఈ ౩ను ఛేదించె ననుటకు నామములు.

తే. కను మొఱఁగె నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లడరు
మొయి లన మొగు ళ్ళనంగను మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై (యభ్రకేశ.) 65

టీ. కనుమొఱఁగె,ఏమఱించె-ఈ ౨ను నిగూఢవర్తనము చేసెననుటకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు-ఈ ౩ను మేఘములకు నామములు.

క. పగ ఱనఁగ మార్తు రనఁగను
పగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ బరిపంథికిఁ బే
ళ్ళగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు,మార్తురు,పగవాండ్రు,పగతురు-ఈ ౪ను విరోధికి నామములు. మెగము,మెకము-ఈ ౨ను మృగమునకుఁ బేరులు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు నెగడుఁ బేళ్ళు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సుధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె,అడుగంటె,వట్టె,ఇవిరె-ఈ ౪ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు నామములు. నిండె,క్రిక్కిఱిసె-ఈ ౨ను పూర్ణించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. పెచ్చుపెరిగె ననం బురివిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు తిండిపోత
నంగ భక్షకునకు దగ నర్చ్యఁ బేళ్ళు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె,పురివిచ్చె,మీఱె-ఈ ౩ను విజృంభించెననుటకునామములు. తిండికాఁడు,తిండీఁడు,తిండిపోతు-ఈ ౩ను భక్షకునిపేర్లు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియెఁ మెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును (శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె,గిఱికొనె,వలగొనె, మెలికొనె,చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, నులిగొనె-ఈ ౭ను వలయితమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. మొగడా లన స్తంభములు చిట్టకము దంభ
మొరగలి పసవహ్ని యొడ్డె మార్గుఁ
దుడుగర యుపహార మూఱట విశ్రాంతి
మొదలని యనఁగను మూలమనుట

తఱు లన తళులు చిందమనఁగ శంఖంబు
తఱ టనఁగఁ గశాభిధాన మయ్యె
దమ టనఁ గీల పదం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు గాణ లనఁగ

తే. మృత్యువునకును బేరయ్యె మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమిడిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించుట యూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు (శేషభూప). 70

టీ. మొగరాలు=స్తంభము, చిట్టకము=దంభము, మిష, ఎరవలి-పా. ఎరగలి=కాఱుచిచ్చు, ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు, ఉడుగర=కానుక, ఊఱట, విడుమర, మొదలు=మూలము, తఱులు=మడతలు, చిందము=శంఖము, తఱటు=జాటి, చబుకు, తమట=నిప్పుమంట, మెట్ట=పాదము, గాణ=గాయకుఁడు, మిత్తి[ప్ర. మృత్యువు]=చావు. బొమిడికము=కిరీటము, ఓముట=పోషించుట, ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ నెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్కఁ డనేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు వేవు రనఁగ
నలరు నో చేదర్థమై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంటకిట్టివారె
మిన్నక యూరక యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంటకగును దొట్టి

తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కినవాఁ డనంగ
నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపారుచుండు
(శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు=ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు=అఖిలమును, ఎక్కటి=ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-ఈ ౪ను అనేకులు. కానినాఁడు=అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె=ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక-ఈ ౨ను తూష్ణీమర్థకములు. తొట్టి=అనుసరించి, ఒండొకఁడు. వేఱొకఁడు లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు-ఈ ౫ను అన్యునకుఁ బేరులు.

—0—

నా నా ర్థ ము లు

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకును వర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వయ మయ్యెన్ 72

టీ. 1. వడి=కాలము, వేగము. 2. మడి=వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
నీ డన సామ్యంబునకును నెసఁగును బేరై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁడనఁ దత్కాలమం దెసఁగఁ బెంపారున్. 73

టీ. 1. ఈడు=వయస్సు, సాటి, 2. నాడు=దేశము, అప్పుడు (రెండవయర్థమున "నాఁడు" అని యరసున్న గలదు).

మొనయన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగ మునకును బేరౌ
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ దొడరును బేరై 74

టీ. 1. మొన=సైన్యము, ముందుభాగము. 2. దొన=అమ్ములపొది, కొన.

వెన్ననఁగ బీజమంజరి
వెన్ననఁ జరమాంగమునకు వెలయును బేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనన్ లోచనములు (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను=కంకి, వీఁపు. 2. కన్ను=గణుపు, నేత్రము.

తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభిధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపే రగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు నెగడుం బేరై 76

టీ. 1. తమ్మి=వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి=సుఖము, నెమలి.

దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమాలికాభిధానం బయ్యెన్
మండనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మిండన మృత్పాత్రకును సమాహ్వయమయ్యెన్ 77

టీ. 1. దండ =చేరువ, పూలదండ. 2. మండ=ప్రకోష్ఠము మంటికుండ.

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమ్మరము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటగ తెల్లము గాఁగ
దెలియఁగ నడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము

సంపూర్ణము

సాంబనిఘంటువు

అవతారిక కస్తూరి రంగకవి యనునతఁడీయాంధ్ర నిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తికంకితముచేయుచు, గ్రంథ రచనా పద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దేశీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి తద్వివర్గ
దనరు మానవవర్గ స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గ ననునాలుగలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థశబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబులకుల శారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు వనెడుకృతినిఁ

తే. కవులదయచేత నీకటాక్షంబువలన
నీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృద్దబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 1

తా. దేవతలకందఱకుఁ జక్రవర్తివి,రాక్షసాంతకుఁడవు.భక్తులహృదయకమలములందు వసించువాఁడవునైనయోసాంబమూర్తీ! కస్తూరిరంగకవి యనునేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్యపదములు,సంస్కృతభవప్రాకృతభవములువీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగు వర్గములను నవరించియును, మొదలగు పాదపూరణపదములను,అర్థహీనములైన పదములను రానీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక, తడఁబడకుండునట్టిసులభశైలిని సకలజనోపకారము కొఱకు "ఆంధ్రనామనిఘంటువు" అను గ్రంథమును కవులదయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీసపద్యములుగా రచించెద. దీనినిఁ జిత్తగింపుమయ్యా.

దేవవర్గు

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి మొట్టికాయల మెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు గుజ్జువేల్పు
గబ్బచెక్కిళ్ళ మొకము మోముగలసామి
కలుఁగులాయపుఁదేజి బలుసిపాయి
గుంజిళ్లు పెట్టించుకొను మేటి విల్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
పొంటికల్లుదొర ముక్కంటివందుల మెకు
దేవర చిలువజందెముల మేటి

తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
చేఁటపీనులదణి వనిచెఱువువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్యపుంజుడారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతిపేళ్లు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటతొలిపట్టి=త్రినేత్రుఁడగు శివుని మొదటికొమరుఁడు, మొట్టికాయలమెప్పు=భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ దలయూఁచువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు=పెద్దకడుపుగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు=వామనరూపుఁడగు వేలుపు, గబ్బుచెక్కుళ్ళమోక్షము మోముగంసామి=మద గంధముగల గండస్థలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు దాల్చినదేవుఁడు, కలుఁగులాయపుఁదేజి బలుసిపాయి=బొక్కలాయముగాఁగలవాహనము-అనఁగా ఎలుక వాహనముగాఁగలగొప్పబంటు, గుంజిళ్ళపెట్టించుకొనుమేటి=భక్తులచేతగుంజిళ్ళు పెట్టించుకొనునట్టిదేవర, పిళ్లారి, కుడుముదాలుపు=మోదకములు హస్తమందుగలవాఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు=లంబోదరుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర=ఏకదంతుడగుదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుదొర=(ముక్కంటిపండులు=టెంకాయలు) వానినిఁదినునట్టివేలుపు, చిలువజందెముల మేటి=పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చినదేవుఁడు, జమిలి తల్లులబిడ్డ=గంగాపార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుఁడు, పెద్దమెయిప్రోడ=గొప్పశరీరమును దాల్చిన దేవుఁడు, చేఁటవీనులదణి=చేఁటలవంటి చెవులుగలప్రభువు, పనిచెఱుపుఁవాడు=తన్నుఁ గొలువనివారి కార్యములఁ జెఱుచువాఁడు, మొదటివేలుపు=ఒక్కొక్క కార్యమునందును మొదట బూజసేయఁబడు దేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద=కుక్కుటధ్వజుఁడగు కుమారస్వామికి అన్న=ఈ ౨౦ యును వినాయకుఁడు.

సీ. చావంచమోముల § సాహేబు జాళువా
గుజ్జులివిలుకాఁడు § గిబ్బరౌతు
జక్కులదొరనేస్తి § జన్నంపుఁబగవాఁడు
పాడలగింటము దాల్పు § పునుకదారి
వినువాఁక మోపరి § వెండికొండమునీఁడ
మినుజుట్టుదేవర § మిత్తిమిత్తి
మంచుమలల్లుఁడు § మరుగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ముమ్మొన § కయ్యలుఁగు మేటి

తే. విసపుమేఁతరి త్రిగ్గపోలికి వేఁటకాఁడు
కప్పుటైదువ పెనిమిటి గాములదొర
వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు గుజ్జు వేల్పు తండ్రి
జేసికన్నామి యన నీవు పేళ్ళు సాంబ. 3

టీ. చాఁవంచమోములసాహెబు = అయిదు ముఖములుగల ప్రభువు, జాళువాగుబ్బలివిలుకాఁడు = మేరుపర్వతము విల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు = ఎద్దునెక్కితిరిగెడువాఁడు, జక్కులదొంనేస్తి = యక్షులకధిపతియగుకుబేరునికి స్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును ధ్వంసముచేసినవాఁడు, పొడలగింటుపుదాల్పు = మచ్చలుగల జంతునేఁతవస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాఁడు, పునుకదారి = బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాఁకమోపరి = (వినువాఁక = ఆకాశమందుబాఱు నేఱు - (గంగాదేవిని) జడలందుఁ దాల్చినవాఁడు, వెండికొండదునీఁడు = రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁ గలవాఁడు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె జుట్టుగాఁ గలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు[2ను మృత్యు శబ్దభవములు), మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతమునకుఅల్లుఁడు, మరుగొంగ = మన్మథునికిశత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుఁడు, నెలదారి = చంద్రుని మౌళియందుఁదాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి = మూఁడుకొనల యాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమునుభక్షించినవాఁడు, తిగప్రోలివేఁటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముసేసిన దేవుఁడు, కప్పుటైదువ పెనిమిటి = (కప్పుఐదువ = నల్లనిదామ-పార్వతి-టుగామము) పార్వతికిభర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు-గ్రహశబ్దభవము,) భూతములకు ఱేఁడు, వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు కుమారస్వామికిఁ దండ్రి గుజ్జువేల్పుతండ్రి = వామనుండగువేల్పునకు(వినాయకునికిఁ)దండ్రి, జేసికన్నామిఁ = (మూఁడు అనునది జేసిసంఖ్య) త్రినేత్రుఁడగువేల్పు-౨౩ శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్ళు వేకంటిసైదోడు
కవ్వపుమలదాల్పు కట్టినేస్తి
చిలువపానుపుదంట తెలిదీవిమన్నీఁడు
బటువుఁగైదువుజోదు బమ్మతండ్రి
కఱివేల్పు మరునయ్య కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట యొదముచ్చ గలసామి
యడుగువాఁకగలాఁడు పుడమినంటు

తే. మొసలివాయొంట్ల తాల్పర కసులగొంగ
లచ్చిమగఁడుడ్డకేలుగలాఁడు పుట్టు
వడుగు తామరపొక్కిలివాఁడు పసిఁడి
వలువ తాల్పున హరిపేరు లలరు సాంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు[విష్ణుశబ్దభవము], పెరుమాళ్ళు[ఇది ద్రవిడభాషలోని పదము-కోవెలవంటిది]. వేకంటిసైదోడు=సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకు తమ్ముఁడు[ఉపేంద్రుఁడు.], కవ్వపుమలదాల్పు=మందరపర్వతమును ధరించినవాఁడు, కట్టినేస్తి= [నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు.] అర్జునికిఁ జెలికాఁడు, చిలువపానుపుదంట=శేషుండను పాన్పునందుఁ బరుండుశూరుఁడు, తెలిదీవిమన్నీఁడు=శ్వేతద్వీపమునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు, బటువుఁగైదువుజోదు=దిటవగు నాయుధమును[సుదర్శనమును] ధరించినవాఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికి జనకుఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునకు జనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు=[పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే] పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి=పాంచజన్యమనెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరౌతు=గరుడవాహనమెక్కెడి దిట్ట, తమ్మికంటి=కమలాక్షుఁడు, పదివేసములదిట్ట=దశావతారములెత్తిన

వేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి=ఱొమ్మునందు శ్రీవత్సమను మచ్చగలదేవుఁడు, అడుగువాఁకగలాఁడు=పాదమునందు నదిగలవాఁడు, [విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి బుట్టినది యని ప్రసిద్ధి] పుడమినంటు=భూదేవికిఁ జెలికాఁడు, మొసలివాయొంట్లతాల్పు=మొసలినోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ=రాక్షసులకువిరోధి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మీదేవికి భర్త, ఉద్దకేలుగలాఁడు=నాలుగుచేతులు గలదేవుఁడు, పుట్టుపడుగు=ఎల్లప్పుడుబ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామరపొక్కిలివాఁడు=కమలముబొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడివలువతాల్పు=బంగారు పుట్టము ధరించినవాఁడు-౨౯ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోముల దిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి పులుఁగురౌతు
తగవులజడదారి తండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలి మగఁడు నలువ
యలరులవిలుకాని యన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి ప్రాఁ బలుకులబణి
నుదురాకులెక్కఁ జె న్నుగ వ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై సమరుజాణ
తే. నిక్కువుజగంబు బ్రోచుమ నిన్నఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగిసఁడు తాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి త నంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యన నజా ఖ్యలగు సాంబ 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁడగుదేవుఁడు, తామరచూలి=విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు [సమాసాంతము ఇకారము.]

తలఁపుకేశాకూశిపుఙుఁగురౌతు=మానససరోవరమునందు విహరించుపక్షులు [హంసములు] వాహనములుగాఁగలబంటు. తగవులజడదారితండ్రి=కలహములఁ బెట్టెడుమునికిఁ[నారదమునికి]దండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద=దేవతలకుమేటి యైనవాఁడు,మాటలజవరాలిమగఁడు=వాగ్దేవికి (సరస్వతీదేవికి) భర్త,నలువ=నాలుగు మోములుగలవాఁడు(సమాసాంతము),అలరువిలుకానియన్న=పూవిల్తునికి[మన్మథునికి] అన్న (విష్ణునికిఁబుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువు నాభికమలమందు బ్రహ్మపుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁడన్నయయ్యెను.), మేలిమిబొజ్జగలగలదుముదారి=శ్రేష్ఠమయిన[బంగారుమయమగు]కడుపును దాల్చిన మొనకాఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి= వేదములనివాసము, నుదురాకు లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టి కరిణీకుఁడు+ నొసలనెడు తాటాకులందులెక్కలను దప్పులు లేక వ్రాయినట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపైనమరుజాణ= తెల్లని తామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమన్నీఁడు=సత్యలోకమునేలెడుప్రభువు,మొదటిజాతిదొర=బ్రాహ్మణులకు అధిపుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.], దుగినఁడు [ద్రుహిణశబ్దభవము] తాత=పితామహుఁడు, జగములన్ని పుట్టించుమేటి= లోకములకెల్లసృష్టికర్త యగు శ్రేష్ఠుడు, తనంగగలుగునతఁడు=స్వయంభువు, పజదొర= ప్రజాపతి—౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత \ గడ్డము తైమన
మగనియందపుమేనఁ \ దగిన మగువ
కలకంఠురాణి సిం \ గపుఁదేజి గలచాన
వెనకయ్యతల్లినా \ వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డు \ కడలిబొట్టియు లచ్చి
తమ్మికద్దియుబోటి \ తల్లి తల్లి
వెనిమిటియెద నుండు \ ననబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లచ్చి \ నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్య లౌ నంచతేజి
పౌలఁతి తలఁవాకిటమెలంగు చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత = పర్వతములకు ఱేఁడగు హిమవంతునికూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ = నల్లనిరూపనుగల యంగన, మగనియందపుమేనఁదగిన మగువ = ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగము భాగముఁగైకొన్నకాంత, కలికంఠురాణి = శివునిదేవేరి, సింగపుఁదేజిగలచాన = సింహవాహనమెక్కెడియాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి = వినాయకుని తల్లి-ఞ-పార్వతీదేవి. కలుములచెలి + సంపదకుఅధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబోట్టియ = పాలసముద్రమునకుఁగూఁతురు-లచ్చి(ప్రకృతి. లక్ష్మి)తమ్మిగద్దియబోటి = కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి = తల్లియగు గంగకుఁదల్లి, పెనిమిటియెదనుండు నవబోఁడి + భర్తయొక్క వక్షస్థలమునందు వాసముచేసెడు స్త్రీ, మరుతల్లి = మన్మధునికి జనని, నెలచెలిమలు = చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, తబ్బినెలఁతుక = భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁడుది, సిరి [ప్రకృతి-శ్రీ]-౧౦ లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపొలఁతి = హంసవాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్కభార్య, తలవాకిట మెలంగుచెలువ = తలకు వాఁకిలియైననోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి = బ్రహ్మదేవునియొక్కభార్య, పలుకుల జవరాలు = వాక్కులకువిద్యలకుఅధిదేవతయగు స్త్రీ, లచ్చికోడలు(బ్రహ్మపత్నియగుటచే) లక్ష్మిదేవికోడలు-ఞ సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువుపుల్గు పడగదునేదారి
యరబారతల్లుల యరిదిబిడ్డ
వెనకయ్య వెనుకయ్య వెల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ బులుఁగురౌతు

సత్తిఁబూనువలంతి ♦ యిత్తిగమోముల
  బలియుఁడు బారచే ♦ తులుగలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి ♦ జెల్లుకానుపు కొంచ
  మల ప్రక్కలించిన ♦ మన్నెకాఁడు

తే. గట్టయేలికమనుమఁడు ♦ కప్పు తెలువ
మేటికొమరుఁడు వేలుపు ♦ టేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు ♦ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు ♦ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకైదువపులుపడగదునేదారి=అడుగుకైదువపులుగు (కాళ్ల ఆయుధముగాఁ గల పక్షియగు) కోడి టెక్కెముగాఁగల మొనకాఁడు, అరబారతల్లులయరిదిబిడ్డ=ఆర్గురుతల్లులకు (షట్ కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్య వెనుకయ్య=విఘ్నేశ్వరునికి తమ్ముఁడు, వేల్పులదళవాయి=దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలువలబోనంపుఁబులుఁగురౌతు=పాములే ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలి) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, సత్తిబూనువలంతి=శక్తి అను ఆయుధమును ధరించునట్టినేర్పరి, ఇత్తిగమోములబలియుఁడు (ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ-రెండుమూఁడులు-ఆఱు=ఆఱు మొగములుగలిగినప్రభువు-షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు=పండ్రెండుబాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమిత్తి=(రిక్కరకసుఁడు - అతనికిమృత్యువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు జెల్లుకాన్పు=శరవణభవుఁడు, క్రౌంచమల ప్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు=క్రౌంచమనుపర్వతము తొలచినప్రభువు, గట్టయేలికమనుమఁడు=హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెలువమేటికొమరుఁడు=పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుటేటి సవతికొడుకు=(వేలుపు+ఏఱు=దేవతలనది,) గంగాదేవికి సవతియైన పార్వతికి బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య=పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు-ప్రకృతి), కొమరుసామి (కుమారస్వామి శబ్దభవము.)-౧౭ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మగుండు ♪ వలఱేఁడు చిలుకరా
    తౌమనిచెలి గాడ్పు ♪ టరదపుదొర
జాబిల్లి యల్లుండు ♪ చౌవంచతూపుల
    నెఱదంట కలుముల ♪ గరితబిడ్డ
కన్నుల విల్తుఁడు ♪ కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
    విలుకాఁడు చక్కెర ♪ వింటిజోదు
పెడవిలుతుఁడు తియ్య ♪ విల్తుఁడు చిగురాకు
    విలుకాఁడు తుంటవిల్ ♪ గలదునీఁడు
తే. తలిరువిల్తుఁడు వనవిల్తుఁ ♪ డలరువిల్తుఁ
    డించువిల్కాఁడు రాచిల్క ♪ నెక్కురౌతు
    మీను మొసలిసిడెంబుల ♪ మేటి తేఁటి
    యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య ♪ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, మదుఁడు (ప్ర. స్మరుఁడు), వలఱేఁడు=(వలపు+ఱేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుక రౌతు=చిలుకవాహనముగాఁగలబంటు. ఆమనిచెలి=వసంతునికి (వసంతఋతువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర=గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు (గాడ్పు+అరదము- టుగాగమము-), జాబిల్లియల్లుఁడు = చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చౌవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుముల గరితబిడ్డ=లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్రుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులు గలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు=పచ్చని విల్లుగలవాఁడు, చక్కెరవింటిజోదు = చెఱుకువిల్లుగాఁగల బంటు, పెడవిలుతుఁడు=తేలికయిన ధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు= తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్లు విల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదునీఁడు=చెఱకుతుంట విల్లు

గాఁగల ప్రభువు, తలిరువిల్తుఁడు=చిగురువింటివాఁడు, ననవిల్తుఁడు=పూవుటమ్ములుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు = పూవింటివాఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు= చెఱకువిల్లుగాఁగలవాఁడు, రాచిల్కనెక్కరౌతు=మేటిచిలుకనెక్కుబంటు, మీనుమొసలిడెంబులమేటి=చేపలు, మొసళ్ళు టెక్కెముసందుఁగల ప్రభువు, తేఁటియల్లెవాఁడు=తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాఁగలవాఁడు ౨౪ మన్మథుఁడు.

సీ. సతిపేరుతత్తడి § జతతేరుగలప్రోడ
యనిఁబడ్డనెఱబంటు § లరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను § వేయిచేతులదిట్ట
తిగవేలువులపెంకి § పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమాని § కము చాయపెనిమిటి
పగలుసేయువలంతి § జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచ § క్కిలిగింత వేవెల్గు
కలవలసూడు చీఁ § కటులగొంగ

తే. జక్కవలయంటు ప్రొద్దుక్కుల § సొక్కసామి
బారరూపులవేల్పు ప్రాఁ § బల్కుసామ్మ
పెట్టె చలిదాయ ప్రోద్దువాఁ § బేళ్ళు దనరు
లోకబాంధవునకు శివా § లోల సాంబ 9

టీ. సతపేరుతత్తడి జతతేరుగలప్రోడ=సప్తయను పేరుగలరెండు గుఱ్ఱములను గట్టినరథంబునఁ బోవునేర్పరి, అనిఁబడ్డనెఱబంటులతుగు త్రోవ=యుద్ధమునఁజచ్చినశూరులు పోవుమార్గము [యుద్ధమునఁ జచ్చినవారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ బోవుదురు అని శ్రుతి], వెన్నునివలగన్ను=విష్ణువుయొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట=వేయిచేతులయోధుఁడు, తిగవేలువులపెంకి=త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాఁడు, పగటిజోతి=పగటియందు వెలుగునట్టి జ్యోతిస్వరూపుడు, జమునయ్య=

యమునికిఁదండ్రి, మిన్నుమానికము=ఆకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు-ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి=ఛాయాదేవికిమగఁడు, పగలుసేయువలంతి=దినమును గల్గించునేర్పుకాఁడు-దినకరుఁడు, జగముకన్ను=లోకమునకు గిలిగింత పెట్టువాఁడు, వేవెల్గు=[వేయి+వెలుగు] వేయికిరణములుగలవాఁడు-సహస్రాంశువు కలువలసూడు = కలువలకువిరోధి, చీఁకటులగొంగ=అంధకారమును జోఁగొట్టువాఁడు, జక్కవలయంబు=చక్రవాకపక్షులక్షులను జేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కుసామి = నమస్కారములకు [మెచ్చుకొని] మైమఱచునట్టివేలుపు, బారరూపులవేల్పు = పండ్రెండు మేనులుగలదేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముఁడు, ప్రాఁబలుకుసొమ్ముపెట్టె=తొలిపలుకులు [వేదములు] అనెడు భూషణములకుఁబెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ=చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు [బ్రధ్నశబ్దభవము]-౨౨ సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంఠుతలమాని ∫ కము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లిమరుమామ ∫ చందమామ
జింకతాలువుతోఁగ ∫ చెలిఁకాఁడు జడదారి
కన్నాప రేఱేఁడు ∫ కడలివెన్న
చుక్కలగమికాఁడు ∫ జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు ∫ చలువజోతి
వెన్నునడమకన్ను ∫ వెన్నెలరాయడు
నెల తమ్మిదాయ ము ∫ న్నీటిపట్టి
తే. కందుగలదుండిగీఁడు చీఁకటులమిత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దు ∫ జంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన ∫ సమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధే ∫ యములు సాంబ 10

టీ. కలికంపు తలమానికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల బువ్వ = దేవతలకు ఆహారమైనవాఁడు(చంద్రునికళలలో పదునైదింటిని దేవతలలోఁ గొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక్కఁడొక్కొక్కటివంతునఁదిందురు. అని శ్రుతి.) జాబిల్లి=(జాను+బిల్లిక)చక్కని బింబముగలవాఁడు, మరుమామ=మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము,) మరుతాలుపు=జింకనుధరించినవాఁడు,తొగచెలికాఁడు=కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారి కన్బావ=అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాఁడు, రేయేడు=రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న=క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టిన వెన్న, చుక్కలగమికాఁడు=నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు=చక్రవాకపక్షులదంపతులకు విరోధి (వాని నెడఁబాపువాఁడని యర్థము),చలివెల్గు=చల్లనికిరణములు కలవాఁడు, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి=చల్లనివెలుతురు కలవాఁడు, వెన్నునెడమకన్ను=విష్ణువుయొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు=చంద్రికకు ప్రభువు, నెలతమ్మిదాయ=కమలములకు విరోధి(చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసికొనును.) మున్నీటిపట్టి=సముద్రునికిఁబుత్రుడు, కందుగలదుండగీడు=నల్లనికళంకముగలధూర్తుడు, చీకటులమిత్తి= చీకటికి మృత్యువు-చీకటినిఁ జోఁగొట్టువాడు, పంటపైరులదొర=సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట=సూర్యునకుసాటి, లచ్చియన్న=లక్ష్మిదేవి కన్నయైనవాఁడు, రేజోతి=రాత్రి వెలుంగుఁవాడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు).—౨౩ చంద్రుడు

సీ. పదిపదులంచుల § బాఁకుఁ దాల్చుదునీడుఁ
కొండలఱెక్కలు § కొట్టినదంటి
జమిడిదోఁబదులుజ § న్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు § సూపుజాణ
యొత్తరంపుఁజెవుల § తత్తడివ్రజీడు
విప్పుఱెప్పలతేడు § వెల్లిగారు

మావట్(డు తల(పు | మానికముగలా(డు
నిలువెల్ల(జూపులై | వెలయువా(డు

తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి | యింటికోడి
పెట్టుమ్రాకుల వెలిగిడ్డి(| బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి | మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ | జరగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాకు(దాల్చుదు(నీడు=(పదిపదులునూఱు) నూ(అంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించినమేటి, కొండల రెక్కలుకొట్టినదణి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలనునఱికిననేర్పు(కా(డు, జమిడియే(బదులజన్నములుచేసినమేటి=(జమిడియే(బదులు=నూఱు) నూఱుయజ్ఞములుచేసిన యుత్తముడు-శతముఖు(డు, సొమాసులకు(దావుసూపు జాణ=యాగములొనర్చినవారికునికిచూపునట్టినేర్పరి,ఎత్తరంపు(జెవులత్తడివజ్రీ(డు=నిక్కకొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడి మొన(కాడు, విప్పురెప్పలఱేడు= (విప్పుఱెప్పలు=తెఱచికొనియుండు ఱెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుడు, వెల్లగౌరు మావటీ(డు=తెల్లనియేను(గును-ఐరావతమును ఎక్కెడిమావటివా(డు,తల(పుమానికములా(డు = చింతామణిగలవా(డు, నిలువెల్లజూపులై వెలయువా(డు=దేహమెల్ల నేత్రములుగలవా(డు, సహస్రనేత్రుడు, మింటిప్రోల్సామి=స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి=గౌతమమహాముని యొక్క యాశ్రమంబున(గుక్కుటరూపంబు(దాల్చినవా(డు, పెట్టుమ్రాకుల వెలిగిడ్డి, బెనిచినదొర=కల్పవృక్షములను కామధేనువును బోషించినట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కుసుబాదారి=తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు (సుబాదారి – అన్యదేశ్యము.), మెయిలుజక్కిసామి=మేఘములు వాహనములుగా(గల ప్రభువు – ౧౪ దేవేంద్రుడు.

సీ. తగరుబాబాసాని ✽ దుగమోరపాదుసా
తెమ్మరచెలి యన్ని ✽ తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు ✽ నిప్పు ముట్టఁగ రాని
బలియుఁడు సతనాలు ✽ కలదునీఁడు
కప్పుత్రోవరి తిగ ✽ కాళ్ళదేవర యగ్గి
చిచ్చింగలంబనఁ ✽ జెలఁగు వహ్ని
పోతుతత్తడిరౌతు ✽ ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు ✽ మేటి జమున

తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరుల ✽ తేఁడనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు ✽ మూలతేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పాల ✽ దిండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిర్ఋతిపేళ్ళ ✽ పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని= పొట్టేలువాహనముగాఁగలరౌతు, దుగమోరపాదుసా=రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా - అన్యదేశ్యము), తెమ్మరచెలి=వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్ని తిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, నీటిబిడ్డఁడు=ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరానిబలియుఁడు = తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏడు నాలుకలు కల ప్రభువు-సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి=నల్లనిమార్గముగలవాఁడు-కృష్ణవర్మ. తిగకాళ్ళ దేవర=మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారశబ్దభవము.)-౧౪ అగ్ని. పోతుతత్తడిరౌతు=దున్నపోతు నెక్కుబలియుఁడు,ప్రొద్దుకూన=సూర్యునిబిడ్డఁడు,జముఁడు(ప్ర.యముఁడు),మిత్తి(మృత్యుశబ్దభవము.)దక్కినమేలుమేటి=దక్షిణ దిక్పాలుఁడు, జమునతోడు=యమునకుతోఁబుట్టువు, గుదెతాల్పు=పాశమును దాల్చినవాఁడు, పెతరులతేఁడు=పితృదేవతల కధిపతి -౮ యముఁడు. మూలతేఁడు=నైర్ఋతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు=

త్రాతులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు.), పొలదిండి=మాంస మాహారముగాఁ గలవాఁడు, సోఁకుమూఁకదణి=రాక్షససమూహముల కధిపతి-ఌ నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి ౯ యొడయఁడు జడిసామి
మొసలి గుఱ్ఱమురౌతు ౯ మొయిలుఱేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి ౯ వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగు ౯ ఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద ౯ యీఁద త్రాఁచులమేతఁ
గందపుమలగుబ్బి ౯ కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో ౯ పరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మెర ౯ సోఁకుఁబూఁచి
తే. మేనుతాల్పుల కసురైన ౯ మేటి నింగి
చూలి మబ్బుల పగదాయ ౯ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వెగా ౯ వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతా ౯ ఖ్యలగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కు నేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు=ఉదకముల కధిపతి-అపాంపతి, జడిసామి=వాన కధిపుఁడు, మొసలిగుఱ్ఱమురౌతు=మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుఱేఁడు=మేఘాధిపతి, వల్లెత్రాడుగలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు - ఌ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి=జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదలపెనుబాద=బీదలను జలికాలంబున మిక్కిలి బాధించునది, ఈఁద=చల్లనివాఁడు, త్రాఁచులమేఁత=పాముల కాహారమైనవాఁడు, గందపుమలగుబ్బికాఁడు=మలయపర్వతమునుండి వీఁచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి = పుష్పాదుల గంధముదాల్చువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మధు

నకు నరద మయినవాఁడు, సుడిగొట్టు=చుట్టివీచువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకుబూచి=స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి=శరీరధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి=ఆకసమునఁ బుట్టినవాఁడు, మబ్బులపగదాయ=మేఘములనుజెదరఁగొట్టు విరోధి, గాలి, సురటివీవనలపుట్టు=విసనకఱ్ఱలు వీచుటచేఁ బుట్టువాఁడు, దువ్వగావించుజాణ=దుమ్మును గలిగించు నేర్పరి, కరువలి-౨౦ వాయుదేవుడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ౹ ముక్కంటిసంగాతి
కాయకన్నేటిరొ ౹ క్కములఱేఁడు
వానీఁడు రారాజు ౹ వడచక్కియెకిమీఁడు
తత్తడి నెక్కెడు ౹ దంటయనఁగ
ధనదుపేళ్ళగు జడ ౹ దారి గిబ్బసిపాయి
తిగకంటిదొర తుంద ౹ దిక్కు టెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య ౹ లనువొందుఁజందము
కూఁతకైదువ బూర ౹ గొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము ౹ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వ్రటువ ౹ వాలు బటువు
వాలు పదినూఱుసంచుల ౹ వాలు బిల్ల
వాలన సుదర్శనాఖ్యలు ౹ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు ఱేఁడు, ముక్కంటిసంగాతి = త్రినేత్రునకుఁ జెలికాఁడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయుత్తముఁడు, రొక్కములఱేఁడు = ధనముల కధిపతి, వానీఁడు = (వానెడు ఈఁడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రారాజు = రాజులకురాజు- రాజరాజు, వడచక్కియెకిమీఁడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాఁడు, తత్తడినెక్కెడుదంట = గుఱ్ఱపువాహనమునెక్కెడి శూరుఁడు- ౮ కుబేరుఁడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాఁడు. గిబ్బసిపాయి=ఎద్దునెక్కెడి రౌతు, తిగకంటిదొర= త్రినేత్రుఁడగుప్రభువు, తుదిదిక్కుటెంకి =కడపటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడు-౪ ఈశానునిపేరులు. చిందము, కూఁతకైదువు=ఊఁదెడి యాయుధము,బూరగొమ్ము,నంకు (ప్ర. శంఖము.), వలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది -౨విష్ణువుయొక్క పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు- [ఈ ౩ పదములకు గుండ్రనియాయుధము అని యర్థము.) బటువువాలు= గట్టియాయుధము, పదినూఱులంచులవాలు=(పదినూఱులు=వేయి) వేయి యంచులగల యాయుధము. బిల్లవాలు=బిళ్ళవలె గుండ్రనైన యాయుధము- ౬ విష్ణువుయొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్క పేరిటి ƒ తొయ్యలి పెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న ƒ కలపదారి
కఱివల్వప్రోడ రోఁ ƒ కలితాల్పు తాటిజె
క్కెము మేటిబలియుఁడు ƒ జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ƒ ళ్ళగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
పులుఁగురాయుఁడు చెలి ƒ మోముపక్కి
బొల్లి మోరపులుంగు ƒ నల్లనయ్యరవాలు
తోడలేనివానసై ƒ దోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు ƒ వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చు ƒ పులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపిన ƒ దంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు ƒ వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటతొయ్యలిపెనిమిటి=(తుదచుక్కపేరు =నక్షత్రములలోఁగడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁబెనిమిటి.) రేవతీరమణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న=నల్లనిదేవరకు(కృష్ణునికి)అన్నయైనవాఁడు,

కలపదారి=నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కఱివల్వప్రోడ = నల్లని పట్టుబట్టను ధరించిననేర్పరి-నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు=ముసలాయుధుఁడు, తాటిపెక్కెము మేటిబలియుఁడు=తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు. జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీడిచెలితేరు=అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్క వాహనమైనవాఁడు,పులుఁగురాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లి మోరపులుంగు. (పై యర్థే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవుని యొక్క రవగాలు - అస్కందితగతినిఁబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁ బోవ సాధనమైన వాహనము, తోడలేనిసైదోడు = అనూరుని కిఁదమ్ముఁడు, గరుడి(ప్ర.గరుడుఁడు), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు=వేలుపులకాహారమయిన యమృతమునపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ=విష్ణువు యొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఁతరి=పాములను దినువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ. గరుడి.), తల్లివేసటవాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమములను బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెర | కొడుకన భీముఁడౌ
వేగంటికొమరుఁడు | వెన్ను నంటు
వెన్ను మచ్చదునీఁడు | విచ్చు కవ్వడి
గెలువు పేరుగలాఁడు | క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు | లగు ముత్తెరువులాఁడి
తెలివాఁక పొందాము | రలకుఁ బంట
కలికంతుతలమేలు | పెరుమాళ్ళడుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట | చదలువాఁక

తే. తాటిపెక్కెముదణితల్లి | తాతపనఁటి

వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు • వేల్పుటేఱు
తెల్లుకొనుపుసవతితల్లి • యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధే • యములు సాంబ.

టీ. వడముడి, తెమ్మరకొడుకు=పవననందనుఁడు - భీముఁడు వేగంటికొమరుఁడు=వేయికన్నులుగల దేవుని (ఇంద్రుని) పుత్రుఁడు, వెన్నునంటు=కృష్ణునికిఁ బ్రియస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చుదునీఁడు=వీఁపునందు మచ్చగల సరదారు. వివ్వచ్చు (ప్ర. బీభత్సుఁడు,) కవ్వడి=(కవ+వడి) రెండుచేతులతో నేక కాలమున బాణములనేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు="విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు. క్రీడి=[కిరీటి. ప్రకృతి] కిరీటము గలవాఁడు-౩ అర్జునుడు. ముత్త్రోవలాఁడి = మూఁడుమార్గములందుఁ బ్రవహించునది-త్రిపథగ. తెలివాఁక=తెల్లనినది, పొందామరలకుఁబంట=బంగారుతామరపువ్వుల కునికిపట్టయినది, నెకలికంటులయేఱు=ఈశ్వరుని శిరసునందు వసించునది, పెరుమాళ్ళడుగుబుగ్గ=విష్ణువుయొక్కపాదమందుఁ బుట్టిన నీటియూఁట-విష్ణుపది, జడదారిచెవియూట = బహ్నువనెడి మహర్షి యొక్క చెవినుండిపుట్టినది, చదలువాఁక=ఆకసమందుబాఱునది, తాటిటెక్కెముదంటితల్లి=తాళధ్వజుఁడగుభీష్మునితల్లి, తాతపసఁటివెల్లి=బ్రహ్మకమండలువునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాఁక=ఆకసమందుఁబాఱెడునది, మిన్నేఱు [చూపైన,] వేల్పుటేఱు=[వేల్పు+ఏఱు] దేవతనది, తెల్లుకొనుపుసవతితల్లి=కుమారస్వామికి మారుతల్లి-౧౩ గంగానది.

సీ. వేల్పుసువారంపు • విడిది వెన్నునికెంకి
రతనాలపంట సం • ద్రంబు కడలి
పుడమిముద్దియకోక • మున్నీరు ప్రాయేఱు
మబ్బువువ్వులవెల్లి • మామమామ
గట్టురాకొమరుని • గాచిననేర్పరి
యేఱులమగఁడు రే • యింతిమామ

ముక్కంటియమ్ముల పొది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డియొసర్చు నీటుకాఁడు

తే. చందునయ లచ్చితండ్రి నా జలధి పరఁగు
వెల్లయేనుఁగు చౌదంతి వేల్పుగారు
మొదటివాత్తి నా సురకరి పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు చదలుతేజ
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పుసువారంపువిడిది=దేవతల వంటయిల్లు, వెన్నునిసెంకి=విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట=రత్నములుఁ బండుచోటు, సంద్రంబు (ప్ర, సముద్రము,) కడలి, పుడమిముద్దియకోక=భూదేవికివస్త్రరూపమైనది. మున్నీరు=(మును+నీరు)పురాతనమైననీరు, ప్రాయేఱు=(ప్రాంత+ఏఱు.)ప్రాచీనమైనది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి=(మబ్బుపువ్వులు=మేఘపుష్పములు-నీళ్ళు,)నీటికునికిపట్టు, మామమామ=మామయగు విష్ణువునకుమామ,గట్టురాకొమరునిఁగాచిననేర్పరి= (గట్టురాకొమరుఁడు=హిమవంతునికొమరుఁడు-మైనాకుఁడు) మైనాకుని రక్షించిన సమర్థుఁడు, ఏఱులమగఁడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ=రాత్రియనుకాంతకు మామ (రాత్రి చంద్రునిభార్యయనువాడుక గనుకను,చంద్రుఁడుసముద్రునికిఁబుత్రుఁడగుటచేతనురాత్రికి మామయనబడియె),ముక్కంటియమ్ములపొది=త్రినేత్రునకుంద్రిపురసంహారసమయమునఁనమ్ములపొదియైనవాఁడు, మింటిలాయంబుతోఁటదొడ్డియొసర్చు నీటుకాఁడు=ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపుశాలగాను, చెట్లతోఁటగను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిననేర్పరి-స్వర్గమునఁగలయుచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును,కల్పవృక్షములను, గామధేనువును గన్నవాఁడు, చందునయ=చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి=లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు-౧౩ సముద్రము. తెల్లయేనుఁగు=తెల్లనియేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగు

దంతములుగలది, వేల్పుగొౝరు=దేవతలయేనుగు, మొదటిహత్తి=మొదటి యేనుఁగు-2 ఐరావతము, తెల్లజిక్కి=తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కపీనులమావు=నిలుకొనియుండు చెవులుగలగుఱ్ఱము, చదలుతేజి=స్వర్గమందలి గుఱ్ఱము-3 ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపుటెంకి కో § వెల దేవళము గుడి
యనఁగ దేవాలయా § ఖ్యలు చెలంగు
తెఱగంట్లు జన్నంపుఁ § దిండులు జేజేలు
తొలువేల్పుపగతురు § పలుకుటల్గు
మేటులు వేల్పులు § మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు § నరలుగనని
పెద్దలనఁగ సురా § భిఖ్య లౌ విన్ప్రోలు
వేగంటికచ్చేరి § వేల్పుటెంకి
తే. యనఁగ స్వర్గముపేళ్ళగు § వినుమిటూరు
లచ్చరలు వేల్పుచెలు లన § నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము § తలపుఁమా ని
క మనఁ జింతామణిసమాఖ్య § లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి=దేవతలయునికిపట్టు, కోవెల, దేవళము(ప్ర.దేవాలయము,) గుడి-దేవాలయము. తెఱగంట్లు=తెఱచికొనియుండు కన్నులు గలవారు-అనిమేషులు, జన్నంపుదిండులు=యజ్ఞములయందు హవిర్భాగములను దినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు=పూర్వదేవులకు (అసురులకు) విరోధులు, పలుకుటల్గుమేటులు=మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు. గీర్వాణులు, వేల్పులు=వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు=ఆకాశమునఁ దిరుగువారు. నిద్దురలేనిప్రోడలు=నిద్రలేని నేర్పరులు. నరలుగనని పెద్దలు=ముదిమివలనవెండ్రుకలుమున్నగువానియందుఁగలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు-, దేవతులు, విన్ప్రోలు=ఆకసమందుండు పట్టణము, వేగంటికచ్చేరి =

ఇంద్రునిసభ. వేల్పు టెంకి=దేవతలుండుచోటు-౩ స్వర్గము. అచ్చరలు [ప్ర. అప్సరసలు.]. వేల్పుచెలులు=దేవతాంగనలు-౨ అప్సరసలు చాగర తనము=ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కులొసఁగు రత్నము-౨ చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడి ఽ యావు జేజేగిడ్డి
చదలుతొడుకు తెల్ల ఽ మొదవనంగ
సురగవిపెళ్ళగుఁ ఽ దెఱగంటిమ్రాఁకులు
పెట్టుమ్రాఁకులు మింటి ఽ చెట్టు లనఁగఁ
గల్పశాఖ్యలగు వే ఽ గంటిగొంగలు రక్క-
సులు రేయిద్రిమ్మరుల్ ఽ సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలి ఽ వేల్పులు నా దైత్య
నామంబు లగు గాలి ఽ గాము నెగడి

తే. కొఱవి రాలువు బూచి పోఁ ఽ కుడు పిపాసి
దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభి ఽ ధానము లగు
నివము వలి మం చనంగను ఽ హిమము దనరుఁ
బిడు గనఁగ శెల్లు నశనికిఁ ఽ జేళ్ళ సాంబ ' 19

టీ. అడిగిననొసఁగెడియావు=కోరినతోడుతనే యిచ్చునట్టియావు, జేజే గిడ్డి=దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు=స్వర్గమందుండుగోవు, తెల్ల మొదవు=ధవళవర్ణమైనగోవు-౪ కామధేనువు. తెఱగంటిమ్రాఁకులు=దేవతలకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమ్రాఁకులు=కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటి చెట్లు=స్వర్గమందలి వృక్షములు-౩ కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు= ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు=[ప్ర. రాక్షసులు] రేయిద్రిమ్మరుల్=

రాత్రులందుఁ దిరుగువారు, సుకురుసిసుఁ=శుక్రాచార్యశిష్యులు. వేల్పుదాయలు = దేవతలకు విరోధులు. తొలివేల్పులు=పూర్వదేవులు-౬రాక్షసులు. గాలి, గాము(ప్ర. గ్రహము), నెగడి, కొఱవిరాలుపు=కొఱవికట్టె త్రిప్పునది, బూచి, సోఁకుడు, పిపాసి (ప్ర. పిశాచము), దయ్యము (ప్ర దైవము)-౮ పిశాచము. ఇవము [ప్ర.హిమము], వలి, మంచు-౩ హిమము, పిడుగు-౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ విన్ను ప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విఁ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయలా కసము మొగులుతెన్ను
చదలుఁనా గగనాఖ్య లొందవుచుండు
బవలు పగలు నాఁగ దివము పేళ్ళగు రేయి
రాతిరి రే యన రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బు న్నమ యనంగ

తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు సమాన యమవస యనఁ
జను సమావాస్యపేరులు సంజ సందె
యనఁగదఁగు సంధ్య కాతవం బునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడివేళ్ళు పొసఁగు సాంబ 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ=నక్షత్రముల మార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి,వెన్నునియడుగు=విష్ణుపది, విఁ-వేల్పుఁదెరువు=దేవతలుపోవునట్టిబాట, గాలితండ్రి=వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, ఆకసము [ప్ర.ఆకాశము], మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము. చదలు-౧౭ ఆకాశము. పగలు, పవలు-౨దినము రేయి, రాతిరి, రే-౩రాత్రి-దెస=[ప్ర. దిశ] దిక్కు [ఇది సంస్కృతసమము], కడ (ప్ర.కాష్ఠ)-౩ దిక్కు నెల,

చందు 2 ౨ మాసము. పున్నమ ౧ పూర్ణిమ, అమాస, అమవస-౨ అమావాస్య. సంజ, సందె - ౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు, వేండ్రము - ౩ ఆతపము.

సీ. మెఱుపులు మెఱుఁగులు మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేని యరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయి లనఁ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ బొరయు వీచికపేళ్ళు
నుఱువు నుఱు గనంగఁ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీపంబు పేళ్ళు
వఱలుచుండును జోతి తిర్వాళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వెచ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంతకాఁక నా వెలయు సాంఖ్య. 21

టీ. మెఱుపులు, మెఱుఁగులు, మించులు - 3 విద్యుత్తు. చుక్కలు, రిక్కలు [ప్ర. ఋక్షములు]- ౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము = ఇంద్రుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి = నీటిని ధరించునది [జలధరము]— మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ [ప్ర. తరంగము.] -౩ సముద్రపుటలలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లోపల, లోన, లో -౩ అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము. జోతి [ప్ర జ్యోతిస్సు], తిర్వాళిక (ఇది ద్రావిడపదము.] దివ్వె [ప్ర, దీపము]—౩ దీపము. వెచ్చన, ఒకింతవేఁడి, ఇసుమంతకాఁక-౩ కొంచెపాటియుష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తూరిరంగాఖ్యుఁడను గద్దితముగ నీ
నిస్తులదైవతవర్గము
విస్తర మొనరించినాఁడ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము లెఱింగిన కవియైన కస్తూరిరంగయ్యయను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గను విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గు సంపూర్ణము

—o—

మానవవర్గు

క. శ్రీనగజామానసలస
మానసరోహంస నిరుప మానవిభవధా
మా నవముగ నీ పేరిట
మానవవర్గువు రచింతు మానక సాంబా. 1

తా. కాంతియుక్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడు ప్రకాశించెడికొలనికి రాయంచయైనవాఁడా! [పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడువాఁడా!] సాటిలేనికల్మికి నివాసమైనవాడా! ఓసాంబమూర్తీ! నీకంకితముగా నేను తప్పక నూతనముగా మానవవర్గును రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁత పలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటి బాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేల వేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదు వరులు జన్మి

గట్టులు దుగపుట్టు - కలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు - నామము లగు
జేలు దొరలు నేల - యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల - వారు రాచ

తే. వారు జేఁడులు రెండవ - వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్త్రియాఖ్య లౌ - బచ్చు జేరి
మూఁడవకొలం బతఁడు నాఁడె - కాఁడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి - నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రిని - వాస సాంబ. 3

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) = వేదములు. నేలవేల్పులు = పుడమికిదేవులు (భూసురులు), తొలిజాతివారు = అగ్రజన్ములు, మిన్కులచదువరులు = వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్నిగట్టులు = యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు = ద్విజన్ములు, పార్లు (పాఱులు) = పాఱువారు, బాఁపలు = బ్రాహ్మణులు, జేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు = పుడమినిఁ జాలించునేర్పరులు, వెన్నునివలబుజమునఁ గలవారు = విష్ణువుయొక్క కుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు = క్షత్త్రియులు, జేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు = రెండవకులమున (క్షత్రియవంశమున) బుట్టినరాజులు = క్షత్త్రియులు. పచ్చు, జేరి, మూఁడవకొలంబతఁడు = మూఁడవవంశమున (వైశ్యకులమున) బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు = నాణెముగలవాఁడు, చల్లనయ్యతోడబిడ్డ = విష్ణువుయొక్క తొడయందుఁబుట్టినవాఁడు, కోమటి = వైశ్యుఁడు.

సీ. కలవతొల్పులు తుది - కొలమునేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁ - బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాతపే ర్లమరుఁ దండ్రి
యబ్బ కన్నయ్య నా యన యయ్య యప్పన
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోఁడు
తోఁడఁబుట్టు వనంగఁ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లా మొదటివాఁ డన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క యప్ప యనఁగ
జేష్ఠ్యకన్యకుఁ జెల్లెలు చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరు గనిష్ఠ కిల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్యకగును సాంబ 3

. కలపతాల్పులు = నాఁగేటినిధరించనవారు, తుదికాలము నేర్పరులు = కడపటి(నాలుగవ)కులమునందుఁబుట్టిననేర్పుగలవారు, కాఁపులు = క్షేత్రములనురక్షించువారు, విష్ణువాఁకతోఁబుట్టువులు = గంగానదికి సైదోడులు[శూద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యనిఁ శ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదోద్భవగనుకను గంగకు శూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.]-౪ శూద్రులు అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪ జనని, తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య (కన్న+అయ్య), నాయన, అయ్య = పూజ్యుఁడు, అప్ప-౬ జనకుఁడు. తమ్ముఁడు. అనుగు, తోడుతోడఁబుట్టువు. తోఁబుట్టువు-౫ సోదరుఁడు(చిన్నవాఁడు. మొదటివాఁడు = మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద-3 పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁడు) అప్ప. అక్క-౨ జేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు,-౨ కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు (ఇల్లు+ఆలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము-౪ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ముత్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లేకరా లనంగఁ

బతిసోదరునిభార్య § వరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి § కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు § కొడుకు పట్టియనంగఁ
బుత్త్రుఁ డౌ బిడ బిడ్డ § పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు § కూన నిసువు పాల
బుడత నా శిశునామకములు దనర్చు

తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ § బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య § లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసినవాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే § ళ్ళొదవు సాంబ 4

టీ, అయిదువరాలు(ఐదువ+అలు-రేఫాగమము)-రూ. ఐదువరాలు, ముత్తైదువ-౨వృద్ధసుమంగలి- తోడికోడలు, ఏరాలు-౨ అన్నదమ్ముల భార్యలు కూఁతురు,కూఁతు,కొమరిత-౩ పుత్త్రిక, కొమరుఁడు,బుడుకడు, కొడుకు, పట్టి-౪ పుత్త్రుడు.బిడ, బిడ్డ,పూప, పాప,కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు-రూ, నిసుఁగు-పా. సిసువు, పాలబుడత=చంటిబిడ్డ- ౧౨ శిశువు, గోల, ముద్దియ,ముద్దరాలు(ముద్ద+ఆలు),బేల,ముగుద(ప్ర.ముగ్ధ) -౫ ముగ్ధ (ప్రాయమువచ్చినయాఁడుది.) ముదిమివాఁడు,ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి-౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు § చిన్న పడుచు చోఱ
పసివాఁ డనెడిపేళ్ళు § బాలున కగు
జతురుపే ళ్ళగు దిట్ట § జాణ ధంట వలంతి
నెరవరి ప్రౌఢ నేర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి § చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు § సంగడీఁడు

చెలి నేస్తి యనఁ జను § స్నేహితునకు జెల్మి
నంటు మాలిమి పొందు § నంగ మైత్రి

తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ § గిఱక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్యలౌ § గట్టివాయి
ఱాఁగ జంత గయ్యాళియు § నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి § దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న,కొండికవాఁడు= చిన్నవాఁడు చిన్న, పడుచు, కొఱ-రూ, కౌఱ, పసివాఁడు-౭ బాలుఁడు. దిట్ట,జాణ,దంట,వలంతి,వెరపరి (వెరవు+అరి)=ఉపాయముగలవాఁడు (మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢుఁడు.) నేర్పరి(నేర్పు+అరి-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢుఁడు,) నేర్పరి (నేర్పు+అరి+మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము) = సామర్థ్యముగలవాఁడు-౩సమర్థుఁడు-చెలికాఁడు, సంగాతి= సంగాతము (స్నేహము)గలవాఁడు చెలిమరి=(చెలిమి+అరి.)చెలిమిగలవాఁడు, గాదిలి, సకియ (ప్ర. సఖి), సంగడికాఁడు-సంగడీఁడు-(పైరెంటికి సంగడికలవాఁడు అవియర్థము.) చెలి, నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు (నేస్తము+ఇ-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.)-౬స్నేహితుఁడు,చెల్మి-రూ.చెలిమి, నంటు,మాలిమి-రూ.మాల్మి, పొందు-౪ స్నేహితము, కుఱుచ, టింగణ-రూ.టింగణా,గిడ్డ, గిఱక,గుజ్జు, పొట్టి-౭ కుఱుచవాఁడు.గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది,ఱాఁగ,జంత,గయాళి-రూ. గయ్యాళి=అలక్ష్యము సేయునది-౫ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపునేఁతరి § కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనుపేళ్ళ § చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ § బట్టు క్రిక్కిలనంగ
వందుల కగుఁ బడ § వాళ్ళు వేగు
వారు వేగరు లనఁ § జారులుపే ళ్ళొప్పు
బోయీలు బెస్తలు § మోవరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు ఽ సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహ ఽ కునకుఁ దనరుఁ

తే. గట్టికలు పణిహారులు ఽ కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ ఽ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరా ఽ తాఖ్య లెసఁగు
నన్నగఱ పేడి యన షండుఁ ఽ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బపుసేఁతరి=గ్రంథములను రచించువాఁడు, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు=పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు-౪ కవి. బట్టులు,చదువరులు (చదువు+అరులు)=చదువుగలవారు, బట్లు,క్రిక్కులు-౪ స్తుతి పాఠకులు, పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు-౩ చారులు-(మాఱువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటి సంగతులనుఁ దమరాజునకుఁ దెలుపువారు.) బోయీలు, బెస్తలు,మోపరులు-౩ పల్లకులు మొదలగు వానిని మోయువారు. సాహిణి,సాని,రౌతు-౩ గుఱ్ఱపురౌతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు-౩ బెత్తముదాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలుర మున్నగువారలు. బోయ, వేఁటకాఁడు,అడవిద్రిమ్మరి-అడవులందు సంచరించువాఁడు-౩ కిరాతులు.అన్నగఱ పేడి-౨ నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలజేఁడు ఽ మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరునిపేళ్ళు ఽ తడుపుదాల్పు
వడు గొంటెజందెము ఽ వాఁడు బమ్మచారి
యన బ్రహ్మచారిపే ఽ ళ్ళమరు గేస్తు
మనికత్తెఁ డింటివాఁ ఽ డన గృహస్థునకగు
నడవికాఁపు తపసి ఽ జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వా ఽ న ప్రస్థునకు నొంటి
కాఁడు గోణముదారి ఽ బోడ బీద

తే. కావులుగలాఁడు సన్నాసి, నా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిము, త్తయిదు వనఁగ
జక్కి నన్ బేరఁటాలన, జరగు మృతచి
రంటినామంబు లావన్న, రక్ష సాంబ. 7

టీ. జాలరి=(జాలము+అరి)జాలముగలవాఁడు,వలఖేఁడు=వలకుఁ బ్రభువు,మీలవేఁటరి=చేఁపలను వేఁటాడువాఁడు-౩ చెంబడివాఁడు. తతుపు దాలుపు=కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాఁడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.), ఒంటి జందెముగాఁడు = ఒక్కజందెము వేసికొనువాఁడు. బమ్మచారి-౪ బ్రహ్మచర్యము పూనినవాఁడు, గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు.), మనికిఖేఁడు= ఇంటియజమానుఁడు, ఇంటివాఁడు=ఇల్లుగలవాఁడు-౩ పెండ్లియైనవాఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు,తపసి (ప్ర. తపస్వి.)=తపస్సు చేయువాఁడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాఁడు-౩ వానప్రస్థుఁడు. ఒంటి కాఁడు=ఏకాకి, గోఁణముదారి=గోఁచిపెట్టుకొన్నవాఁడు, బోడ,బీద, కావులు గలాఁడు=కాషాయవస్త్రముఁదాల్చినవాఁడు, సన్నాసి-౬సన్న్యాసి, ముగితి ముత్తయిదువ=ముక్తి నొందిన ముత్తయిదువ, జక్కిని, పేరంటాలు-౩ మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగళి.

సీ. మూకాఖ్యలగు మూవ, మూఁగ మూఁగియనంగఁ
బ్రగుడ్డి చీకన నంధ, కునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము, వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ, నందగాఁడు
వగకాఁడమరువాఁడు, వన్నెకాఁడెమ్మెకాఁ
డాసుకాఁడనఁ సొగ, సైనవాఁడు
నీటుకాఁడనఁగ రా, జిలుచు శృంగారికి
గోవాళ్ళు బొజుఁగు నాఁ, గోడెకాఁడు

తే. వెచ్చకాఁడు ననుపుకాఁడు వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు సొబగురూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకు జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి-౩ నోరులేనివాఁడు. (గ్రుడ్డి, చీకు-౨ కన్నులులేనివాఁడు,పరువము, ప్రాయము-రూ. పాయము, వయసు(ఇదిసంస్కృతసమమని తోఁచెడి). జవ్వనము(ప్ర. యౌవనము)-౫ ప్రాయము,అందగాఁడు=అందముగలవాడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు ఎమ్మెకాఁడు బొనుకాఁడు=హోషుకలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, సీటుకాఁడు-౭ సొగసు చేసికొన్నవాఁడు, గోవాళ్ళు, బొజుగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అప్పిచ్చువాఁడు, ననుపుకాఁడు=ప్రేమగలవాడు, వేడ్కకాఁడు=తమాషాలుగలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు-౮ విటపురుషుఁడు, సోయగము,చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు-౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన ధీరున కగుఁ
గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు కూళ పెంకె బికారి
ముడికాఁడు చిలుముబాల్ మోటు లుచ్చ
చెడిపోతు గరాసు మొండికట్టె తులువ
కైలాటకాఁడు టక్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు తవళి దబ్బలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోస కారి చెనఁటి
తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి పలుప బెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తుని పేరు లమరుఁ

వగఱు మార్తురు పగతురు పవతు లనఁగ
నహితులకు నామధేయము లమరు సాంబ.

టీ. గట్టిమనసువాఁడు, గడుసరి.(గడుసు+అరి),ఉక్కరి(ఉక్కు+అరి),దిటవరి(దిటవు+అరి), పైమూఁడుపదములకు "బలిమిగలవాఁడు" అని యర్థము, దిట్ట-౨౫ ధీరుఁడు, కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), అడిగొట్టు, కూళ, పెంకె, బికారి, ముడికాఁడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్ఛ, చెండిపోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు (కైలాటము+కాఁడు)=మాయోపాయము గలవాడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాఁడు, పిసాళి. టకటొంకు, టాటోటు-రూ. తాటోటు, ఠవళి-రూ. తవళి, దబ్బళి. దూబ, గడుసు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, దోసకారి=పాపకార్యము లొనర్చువాఁడు. చెనఁటి. పాలసుఁడు. లంౙడి, పిక్కరి=పిక్కబలముగలవాఁడు. పలువ, చెడుగు, బేరజము-౩౩ ధూర్తుఁడు. వగఱు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు-౪ శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు వింతవా రెడవారు
లోఁతివా రన నన్యు లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు చుట్టముల్ విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు దనరుచుండు
విటమాత బయకాఁడు వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ పాటకుఁ డన
తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెంగలి వెడంగు
వెకలి వీఱిఁడి వెంబర విత్తు వెఱ్ఱి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి వెలయు జెవిటి
విననివాఁ డన బధిరాఖ్య లొనరు సాంబ.

టీ. వెలివారు,కడవారు, వింతవారు,ఎదవారు,లాతివారు- ౫ పొరుగువారు,చుట్టలు (చుట్టములు+లు-మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు(చుట్టము+లు-మువర్ణలోపము, తత్పూర్వహ్రస్వమునకు దీర్ఘము), చుట్టములు, విందులు, బందుగులు(ప్ర.బంధువు.)-౫ బంధువులు,కూర్చువాఁడు=వీటినిదెచ్చి ఇచ్చువాఁడు,ఎడకాఁడు,కుంటెనకాఁడు, తాపికాఁడు—౪ విటునిదూత, బయకాఁడు, వీణెకాఁడు-౨ వీణెవాయించువాఁడు,గాణపాటకుఁడు-౨ గానముచేయువాఁడు తిక్క,వెంగలి,వెదంగు,వెకలి,వీటిఁడి,వెంబరవిత్తు,వెట్టి,వేఁదుఱు-౮ మఱుపుగలవాఁడు(అపస్మారి),చెవిటి,విననివాఁడు-౨ చెవులు వినఁబడనివాఁడు.

సీ. ఎకిమీఁడు పాదుసా § యేలిక మన్నీడు
    సాహెబు రాయఁడు § సామి పబువు
జియ్య తుపాసి వ § జీరుండు రాయలు
    దునెదారి రాజేఁడు § దొర యొడయఁడు
నేఁ డనవ_త్రిలు § నృపువేళ్ళు వడవాలు
    దళవాయి దళ్వాయి § దణి యనంగఁ
దగు దళక_ర్తకుఁ § దగువాఁడు వెరవరి
    తీర్పరి కార్చారి § దిట్ట యనఁగ
తే. గార్యక_ర్తకుఁ జెలఁగు బ్రెగ్గడ నియోగి
    ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి § పేర్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁ జాలని § వాఁడు పుట్టు
    మొండి పిచ్చకుం టను పేళ్ళు § పొసఁగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీఁడు,పాదుసా(ఇది హిందూస్థానిపదము)-రూ.పాదుసాహి, ఏలిక,మన్నీఁడు-పా. మన్నియ,రూ.మన్నియఁడు,మన్నెఁడు,మన్నె,సాహెబు(ఇది హిందూస్థానిపదము),రాయఁడు, సామి(ప్ర.స్వామి), పబువు (ప్ర

ప్రభువు),జియ్య,తుపాసి,వజీరుఁడు (ఇది హిందూస్థానిపదము.), రాయలు, దునెదారి-రూ.దునెదారి,రా,జేఁడు,దొర,ఒడయఁడు,నేఁడు-౨౭ రాజు, పడవాలు,దళవాయి,దళ్వాయి,దణి-౪ సేనానాయకుఁడు,తగువాఁడు,వెరవరి(వెరవు +అరి)=ఉపాయముగలవాఁడు,తీర్పరి(తీర్పు+అరి)=దిద్దుబాట్లుగలవాఁడు కార్భారి,దిట్ట-౫ కార్యములను జక్కఁగాఁజేయువాఁడు,ప్రెగ్గడ,నిజోగి (ప్ర. నియోగి)=ఉత్తరువు చేయువాఁడు,ప్రెగడ,మంతిరి-౪ మంత్రి, లేవఁజాలనివాఁడు,పుట్టుమొండి,పిచ్చుకుంటు-రూ. పిచ్చుకకుంటు-౭ పంగవు-ఈఁచఁబోయినకాళ్ళవాడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁడెడఁ ద్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడుకాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేనాఁడికాఁడు జాజరకాఁడు
మచ్చరి మునిముచ్చు మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు కత్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్యాసి వడికాఁడు కన్నగాఁడు
కేద్రిమ్మరీఁడు ముల్లి యవిప్వా లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లు దస్కరుఁడనఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనము కత్తె దాది
విలువరమ్ముఁడు విరవు డిల్‌బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు=కొల్లచేయువాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి=విర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాఁడు, గడిదొంగ=ఒళవెటింగినదొంగ దోఁపుడుకాఁడు - రూ. దోపిడికాఁడు = పరులసొమ్ము దోఁచువాఁడు, నాఁచు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగఁ చేనాఁడికాఁడు=చేతిపదును గలవాఁడు.

జారకాఁడు-రూ. జజ్జరకాఁడు=వంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి(ప్ర.మత్సరి)* కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పళ్యతోహరుఁడు-చూచుచుండఁగ నేమార్చి కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు= దారినడ్డగించువాఁడు,కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బనిచేయుదొంగ, దొరకోలు సన్యాసి=నమ్మించిమోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ,వడికాఁడు=చేతిచుఱుకుఁ దనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నమువేయువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు= రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనములముడులను విప్పు వాఁడు, లోవాఁడు=మనసునఁగఠినత్వముగలవాఁడు,తెక్కలికాఁడు=దొంగ తనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్య యము,)=బొంకులాడువాఁడు, తవశి, మోసరి, (మోసము+అరి)=మోస ము గలవాఁడు-౨ఆ దొంగ. తొత్తు,సాఁకుడు, బోనముకత్తె=(వంటచేయు నది), దాది (ప్ర. ధాత్రి.), పిలువరమ్మఁడు=కూలికి బనిచేయునది), వర వుఁడు,ఇల్‌బిడ్డ-౨ఆ దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజాన గడించుకసడఁతి మేల్దావరి
భోగపుఁజేడియ కపొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజెకవెలయాలు రోచెల్వ
వెల్లాటకత్తె నా క వేస్య వెలయు
గూర్చియిచ్చుమిటారి కసుందొనకత్తియ
తాపికత్తె యనంగఁ కదనరు దూతి
నాగవాసం బనకనామ మౌ వేశ్యల
మేళంబునకుఁ గొమకరాలు కొమి రె
తే. చామ జవరాలు కొమరితకజవ్వనియన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టిపె కసుదియుఁ ప్రోడ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచెకల్లినది ముసలి
ముండకో రన లోలాఖ్యక ముఱియు సాంబ. 13

టీ. పడపుఁజాన (పడపు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టిస్త్రీ, గడిం చుపడఁతి=ధనమునుగూర్చుకాంత, మేల్దాపరి=వలపుఁజూపనిది-లాభముఁ దాఁచునది, భోగపుఁజేడియ (భోగము+చేడియ)=సుఖానుభవమునకైనట్టి మగువ, పొత్తుటాలు(పొత్తు+ఆలు)=అనురాగముఁజూపు పెండ్లము, వేడుక చెలి=సంతోషము గలిగించుసుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+ఆలు)= విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రొచ్చెల్వ=డబ్బునకువచ్చుభార్య, వెల్లాటకత్తి-రూ. వెల్లాటకత్తె=మిగులనాట్యము చేయునట్టిది-౧౧ వేశ్య. కూర్చియి చ్చుమిటారి=విటునిజేర్చునది, కుంటెనకత్తియ, తాపికత్తె-౩దూతిక. నాగ వాసము-౧ వేశ్యలసమూహము, కొమరాలు, కొమిరె=పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరిత-రూ. కొమారిత, కొమార్త, జవ్వని (జవ్వనము+ఇ)=యౌవనముగలది-౮. ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివైసుది ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢ)-౨ ప్రౌఢాంగన-౩౦యేండ్లకు హెచ్చుతక్కువవయసు గలది. వయసుచెల్లినది. ముసలి, మిండకోర-రూ. మిండలకోర-౩ను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ గన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది ఆంకుఁ గలాడి చెడిపె
వెలిచారవరి యనఁ బెలయు జారిణి పేళ్ళు
మెయి మేయి యొడలు నాఁ దమ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ బొసఁగు దేహమునకు
నెఱికలు వెంద్రుకల్ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్యలౌఁ గేశబంధము పేళ్ళు
కీల్కొప్పు క్రొమ్ముడి కీలుగంటు
తే. నూనెముడి వెన్నగంటు నాఁ నొసరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ జొంచు కురులు

ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ బొసఁగుచుండు
కుంతలములకు జీతదైత్యకూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె-౨ కన్యక. ఆసగలది=ఇతరులపైయాశగలది, అంకులాడి, చెడిపె, వెలిచొరవరి=బయటిరుచిగన్నది-౪ జారిణిస్త్రీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, బొంది, మే, మై-౭ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు-౩ కేశములు, కీల్ముడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ కేశబంధము-జాఱుగముడిచినవెండ్రుకల దూసుముడి, జుట్టు, సిగ, సికి-౩ శిఖ—జుట్టుముడి, చుంచుకురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు)=ముందటి వెండ్రుకలు, కూఁకటులు-౩ చూర్ణకుంతలములు-పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూలక్రొవ్వెద తుఱుము నాఁ
గబరి యాఁ జెలఁగెఁ గను కన్ను నంగ
నేత్రాఖ్యలగు నొసల్ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య లొదవుఁ జూడ్కి
పారువ దృష్టి చూపు వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును జూనుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ కౌను లేఁగౌను న
న్నడుము నడు మనంగ నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు వాయి యనఁగ
ముఖమునాభిఖ్య లగు గురుమూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము-౫ స్త్రీలకొప్పు. కన్, కను, కన్ను-౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-౪ ఫాలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.),

దిష్టి (తెలుఁగున ష కారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు-౫ వీక్షించుట-దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు-౩ శ్రోత్రములు. గౌను, లేఁగౌను (లేత+కౌను), నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము-౪ మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు-౨నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ ౩ ను ముఖశబ్దభవములు)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి-౩ వదనగుహ (నోరు).

సీ. పలు పల్లు పండులు పండ్లన రదము లౌఁ
 జెంప దవుడ చెక్కు చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి తల యన శిర మొప్పు
 ముకు ముక్కు నంగ నాసిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన భ్రూనామ మమరు మీ
 సలు మీసము లనంగ శ్మశ్రువలరు
నధరము కెమ్మోవి పెదవి వాతెఱ మోవి
 యన నోష్ఠ మగు నెద యుక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట కడుపు బొజ్జ
 బొఱ్ఱ డొక్కన నుదరంబు పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కై కయి చేయి కెంగే లనంగఁ
 బంచశాఖకు నామముల్ పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు-౪ దంతములు. చెంప. రూ. చెంక, దవుడ. రూ. దౌడ, చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరస్సు. ముకు, ముక్కు-౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ-౨ భ్రూరేఖ, మీసలు (మీసము+లు-మువర్ణలోపము.), మీసములు. రూ. మీసాలు-౩ శ్మశ్రువులు. అదరము (ప్ర. అధరము,), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి

వాతెఱ=(వాయి+తెఱ) నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోవి-౫ ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద-౪ హృదయము, పొట్ట, కడుపు, డొల్ల, బొజ్జ, డొక్క-౫ ఉదరము. కెలు (నిత్యైకవచనాంతము.) కై, కయి, చేయి, రూ, చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు(కెంపు+కేలు)-౭ కరము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి యనఁ గరతల మొప్పుఁ
పెడచెయ్యి మీఁజెయిఁ వెనుకచెయ్యి
యనఁదగుఁ జరమశయంబు వేల్ వ్రేలన
నంగుళి యగుఁ జరమాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను వీఁపన వర్తిల్లు
గద్దువ గడ్డము గౌద యనఁగఁ
జిలుకనామంబు తోలుజిల్లుఁ గడవసంబు
చట్టతో లనఁ గళాసంబు నాఁగఁ
తే. జర్మమమరు మోఁకాళ్ళన జానువు లగుఁ
బిక్క-చిఱుదొడ యన జంఘ పేళ్ళుదనరుఁ
గురు పుతొడ యన నూరువు వఱలు ముడ్డి
పిఱుఁదు తుం టన జఘనంబుపేళ్ళు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి-౨ చేతిలోభాగము, పెడచెయ్యి, మీజెయి (మీదు+చెయి), వెనుకచెయ్యి=చేతి వెనుకటి భాగము-౩ చేతి వెనుకటి భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు-౩ చేతి వెనుకటి భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు-౩ పృష్ఠము, గద్దువ, గౌద, రూ. గవుద-౩ గడ్డము. కడవసంబు, చట్ట, తోలు, కళాసము-౪ చర్మము. మోకాళ్లు-౧ జానువు. పిక్క, చిఱుదొడ=చిన్నతొడ-౨ పిక్క, కుఱువు, తొడ-౨ ఊరువు, ముడ్డి, రూ. మూడి, పిఱుదు, తుండి=౩ కటిభాగము.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె — యనఁ గపాలం బొప్పు
బుజము మూఁ పన జెల్లు — భుజముపేళ్లు
బట్ట వలువ కోక — పుట్టంబు గింతెంబు
చీర నా వసనంబు — చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యట్టు — కొలిమి మెడ యనంగ
గళమున కగుఁ బిడికిలి యన ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర — యన నంజలికి దోయి
లన హస్తమునకు మూర — యనఁగ బొసఁగు

తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య — బరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు — బెత్త యనఁగ
నంగులాభిఖ్య యగు నంఘ్రి—హజ్జ యడుగు
నాఁగ బాదాఖ్య లగు లోకనాథ సాంబ. 13

టీ. పునుక. రూ. పున్క—, పుఱియ. రూ. పుఱె, పుచ్చె— ౩ కపాలము, బుజము, మూఁపు—౨బాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింతెము చీరె—౬వస్త్రము, అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అట్టు, కొలిమి, మెడ—౬ కంఠము. పిడికిలి-ముష్టి, చేర—౧ప్రసృతి(చాఁచినవ్రేళ్ళుగలయఱచెయి). దోయిలి, రూ. దోసిలి—౨అంజలి. మూర—౧హస్తము (మోచెయ్యిమొదలువ్రేళ్ళకొనవఱకుండుకొలఁగము.) బార—౧వ్యామము(రెండుచేతులుచాఁచినడుమనుండు సందు), జేన, దుత్త—౨తాలము చాచినబొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండు సందు). బెత్త—౧ అంగుళము, అంఘ్రి, హజ్జ, రూ. అడుగు— అజ్జ ౩పాదము.

సీ. చగులు గుబ్బలు చండ్లు—చాచులు పాలిండ్లు
చన్ను లనంగఁ గుచంబు లమరు

నారు నూఁగా రన నలరు రోమావళి
పాపలఁగనుతావు పత్తబుయ్య
మరినిల్లు దుబ్బన మదనమందిర మొప్పుఁ
బిల్లలఁ గలిగించు పేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగఁ బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱ యనంగ గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యెఁట బయ్యెద పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా నంబు దెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలు కట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వ యములు సొంబ. 19

టీ. చనులు,గుబ్బలు,చండ్లు, చాచలు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౬ స్తనములు. ఆరు, నూఁగారు-౨నాభిక్రిందిరోమరేఖ.పాపలఁగనుతావు=బిడ్డలను గనునట్టితావు,పత్త,బుయ్య,మరునిల్లు,దుబ్బ-౫మన్మథాగారము(స్త్రీలింగము) పిల్లలఁ గలిగించుపేరు=బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది,చుల్లి,రూ. చుల్ల. బుల్ల, బెల్లము-౪ పులింగము. గాఁడు,గుద్ద,పిఱ్ఱ-౩ అపానస్థానము. పైఁట, పయ్యఁట,పయ్యెద, రూ. పయ్యద, పయఁట, చెఱఁగు-౬చీరకొంగు. కలువడము,చందువా,మేలుకట్టు-౩వితానము (వివాహాదులందుఁ బందిటికిఁజేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మయు గ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెల నాగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి చామ చిల్కలకొల్కి
గుబ్బెత ప్రోయాలు కొమ్మ పడఁతి

పోలఁతి ముద్దియ నన § బోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి § నెలఁత తెఱవ
తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి § యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత § చిగురుబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి § ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమా § ఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ=ముద్దులు గులుకునది,ఉగ్మలి, నవలా,చాన, కన్నె బిత్తరి,గోతి,కలికి,మగువ,జవరాలు చేడియ,జవ్వని, తొయ్యలి,నాతి, పైదల,ఎలనాగ,లేమ, నకియ, జక్కవచంటి=చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొండొంటిఁగదిసియుండు స్తనములుగలది,చామ,చిలకలకొలికి= చిలుకలకొలుకులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత=గుబ్బచన్నులుగలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ,పడఁతి,పొలఁతి,ముద్దియ, ననబోఁడి =పుష్పముంబోలు మేనుగలది ఇంతి,మిటారి=మిటారముగలది,నెలఁతుక, వాల్గంటి=నిడుపుకన్నులుగలది, నెలఁత,తెఱ,అన్నులతకూన=లేఁత తీఁగెను బోలినది, ఒయ్యారి=ఒయ్యారముగలది,అతివ,వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ,సకి (ప్ర సఖి), బోటి, కొమరిత,చిగురుబోఁడి=చిగురువంటి మేనుగలది, ముగుద,వగలాఁడి=వగలుగలది, సింగారి=సొగసుగలది, ముదిత,ఉవిద. గరిత-౫౪ స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలును వులు § గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛ § నాఖ్య లౌదవు
జడితి గొబ్బున వేగ § నరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు § వేగమునకు
మరియాద గడి మేర § సరు దెల్లకర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు § వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర § మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భు § తాఖ్య లమరుఁ
తే. బరఁగు కదలిక పరువన § మెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడె మొనరించెఁ § గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా § నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు న § ర్వేశ సాంబ. 22

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫ చిహ్నము జడితి (ప్ర. ఝడితి), గొబ్బున, వేగ, సరగు, గ్రక్కున, వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర -౬ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ(నిం దు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౬ ఆశ్చర్యము. పరుగు, కదలిక, పరువు-౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు § బోన మోరెము పసా
దము వంటకము వన § దనము బాతు
సాద మోగిర మన § జరుగు నన్నముపేళ్ళు
కుడిచె బోనేసె సా § పడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె § నారగించె మెసవెఁ
దినె మెక్కె నన భు § క్తి గొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్యాలు సేఁత లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక § కినుక కినక
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ § నాన సిగ్గు
బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి § పుచ్చటి కనఁ

22)

పరఁగు వ్రీడాఖ్య యోల నెపంబు సాకు
నంగ వ్యాజం బమరు జగ | న్నాథ సాంబ 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, పసదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.) ఓగిరము - ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోసేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె, తినె, మెక్కె - ౧౦ భోజనము చేసెను. పనులు, చెయ్వులు, చేఁతలు - ౩ కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక. కినుక, కిన్క - ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయిలోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడిక - ౮ సిగ్గు, ఓల, నెపము (ప్ర. నిభము.), సాకు - మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు | పఱుపు లేపన మెత్త
సెజ్జ యనఁగ శయ్య | చెలఁగుచుండుఁ
పన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ | బండుకొనెఁ బరుండె
బవ్వళించెను బండెఁ | బడక సేసె
నత్తమిల్లెననంగ | నలరారు శయనించె
ననుటకు నిద్దుర | గొనియె గుఱక
గొనియె నిద్ధురపోయెఁ | గూర్కెడి నన నిద్రి
తున కొప్పు లేచె మే | ల్కొనియె మెలకుఁ
తే. వచ్చె నన జాగ్రదభిధాన | మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస | ముంపు ముదము
సంతసము సొంపు మే లరు | సం బనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ | త్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు. రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య.)-౭ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పండెను. పడకవేసెను, అత్తమిల్లెను –౭ శయనించె. నిద్దురగొనియె, గుఱకగొనియె. నిద్దురవోయె, కూర్కెడెను–౪ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కొనియె, మెలఁకువయ్యె–౩ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోషము, ఇంపు, సుఖము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరు సంబు– ౧౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె న § ప్పనసేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జె § ప్పె ననె నాడివె
నాడెఁ బల్కె వచించెఁ § బన భాషణము సేసె
ననుటఁ గా వీనిచ్చె § నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను § వినియె నాలించె వా
క్రుత మయ్యె ననుట కౌఁ § జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన § నొనరు లఘుత పేళ్ళు
పులకలొత్తెను గగు § ర్పొడిచె గగురు
తే. పాటె గరుపాటె మైమోజు § పర్వె ననఁగఁ
దగును రోమాంచనామముల్ § నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు § నడిమిదిన్న
దివి యాన ద్వీప ముగుఁ బర § దేవ సాంబ. 24

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర.) అర్పణ సేసెను) మందలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నాడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను– ౧౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవి యొగ్గె. వినియె, ఆలించె – ౬ వినెను. చులుకు. రూ. చుల్క, చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎలిదము– ౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె. రూ. గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాటె. గరుపాటె మైమోజు

పర్వె- ౭ రోమాంచము గలిగెను. నగవు, నగు, నవు- ౩ హాసము. నది మిదిన్నె, దీవి- ౨ ద్వీపము.

సీ. జోత జాఁగిలి కొల్పు । జోహారు గిడిగిడి
మోడుపు చేకూర్పు । మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నపూ చేమోడ్పు । జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బులు టెంక । ణాలు నేరె
డల్లుల్ సలామన । నమరు దండము పేళ్ళ
పళ్ళెము కంచము । పళ్ళెరంబు
తెలె హరివాణంబు । తలియ తట్టె యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె । బటుది కోర

తే. డబ్బర యనంగఁ జషక మౌ । దప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువట్టన । దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు । తేగ మీగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య । లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్పు, జోహారు. రూ. జోహారువు- జోహారు- జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు. గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) ౨౩ నమస్కారము. పళ్ళెము. రూ. పళ్యము, కంచము, పళ్ళెరము: తెలె రూ. తెలియ, హరివాణము। తలియ తట్ట ౯ - పాత్రము. గిన్నె; బటుది, కోర; డబ్బర. రూ. దబ్బర- ౫ త్రాగుగిన్నె. దప్పి; దూప; దప్పి, నీరువట్టు-౪ దాహము. చాగము; ఈవి, పుడుకు; పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ. ఈవి-౬ త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ
దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కువడెఁ దవిలె ననఁగ
నమరు గృహీతాఖ్య లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె వాచఱచె ననఁగ
రోదనంబున కగు రొద గలిబిలి
చప్పుడు గోల గోల సద్దు కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి యం తనఁగ ధ్వనికి
తే. వలరుఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడె హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె నంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె నగ్గమయ్యె
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్య లుం చను సాంబ. **26**

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను,), చేపడెను, అబ్బెను,(దొరకెను చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెను, తగులువడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కువడెను, తవిలెను-౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపోయెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గోలగోల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, అంతు-౧౦ శబ్దము కలసెను, పెరసెను, కూడెను, హత్తెను, దొరసెను, అందెను, పొందెను, పెనఁగెను, చెందెను, అంటెను-౧౦ చేరుకొనెను, లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను, లోఁబడెను- ౩ స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను వాసె నెడబాసెఁ బురివిచ్చె
వేఱువడె ననఁగ వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన్ బలుకులు వెడలించె
వెళ్ళగొట్టెను దోలె వెలలఁ బన్నెఁ

దఱిమె రొప్పె ననంగఁ దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ గనియెఁ జూచెఁ
గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ దాల్చెఁ బూనె

తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లు నధివహించె
ననుట కరికట్టె బోసీక యంకెచేసె
నాఁగె నిల్చెఁ దటాయించె నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వారణాఖ్య సాంబ 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేఱుపడెను-ఇ ప్రత్యేకమాయెను, వెడలించెను, వెళ్ళఁగొట్టెను, తోలెను, వెలుఁదిన్నెను, తఱిమెను, రొప్పె-ఇ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెఁ, చూచెఁ, కనుఁగొనెఁ, తిలకించెఁ, కనెఁ, కాంచెఁ -ఇ వీక్షించెను. తాల్చెను. పూనెను, అనెను మోచెను -ఈ ధరించెను. అరికట్టెను = చుట్టునిలిచెను, పోసీకయంకె చేసెను, ఆఁగెను, నిల్చెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను, అనుకొనెను-ఇ నివారించెను-నిరోధించెను.

సీ. అంటుగాఁ గొనియె ముట్టయ్యెఁ జెలఁగుమాసెఁ
గడకేఁగె నింటికిఁ గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకు దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్ళుపోసికొనె ము నిండఁ గ్రుంకెఁ
నన నిమజ్జమయ్యె ననుటకుఁ దగుఁ మఱి
మడుఁగు మడు వనంగ నడరు శుచికి
మైలకట్టువిడుపు మాఁ వన మలినాఖ్య
లగు దల్పు వాకిలి యనఁ గవాట

తే. మునక లొనరు నేకతంబు మంతన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు నక్కఱ వని
యంబలియు జావ యనఁ గార్య మొనరు గంజి
వార్చిన యవాగునామముల్ వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగైకొనియె, ముట్టయ్యెన్, చెఱఁగుమాసెఁ, కడకేఁగెఁ ఇంటికిఁగాకపోయెఁ-౫ బహిష్ఠయాయెను. తానముచేసెను, నీళ్ళుపోసికొనెను, మునింగెను, క్రుంకెను-౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుఁగు, మడుగు-౩ పరిశుద్ధి (మడుఁగుదోవతి). మైల రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-౩ మైల, (మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి-౩ కవాటము. ఏకతము, మంతనము-౨ యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు నొండన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ద్వంద్వసంఖ్య
మూఁ రెండొకటి తిగ మూడనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ చౌకము నలు
వాలు గనఁగఁ జతుర్నామముల్ చౌవంచ
యరవది యేను నై దనఁగఁ బంచ

తే. కంబు నాఱుటిత్తిగ యన షట్కంబు చక్కఁ
బగడ సత యే డనంగ సప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి,ఒక్కఁడు,ఒకండు, ఒండు-౧ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి, ఇబ్బడి,జంట,౹రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-౧౦ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట-దోయి – ౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉడ్డ, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ, అరపది – పదిలో సగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు—౪ పంచసంఖ్య-పంచకము.ఆఱు,ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కపగడ,సత. (ప్ర. సప్త) ఏడు-౩ సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండు అయిదులు—౨దశసంఖ్య—దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
దవిసంఖ్య యగు నానఁ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ననుట కొనరు
బనివినియెను బోయెఁ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ బేర్వెలసెఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగి డించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ననుట కొనరుఁ
తే. బాఱె వెళ్ళెను బరువెత్తెఁ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు నలరుచుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండుఆఱులు, పండ్రెండు, బార-౩ ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను. త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను-౪ పానముచేసెను. పనిపినియెను, పోయెను, చనెను, ఏఁగెను, అరిగెను-౫కృత

గమనుండయ్యె. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను-౪ నివృత్తిచేసెను. పాఱెను, వెళ్ళెను,పరువెత్తెను,పఱచెను,కదలెను,ఉఱికెను, తొలఁగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౬ పలాయితుఁడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యె ♦ క్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి ♦ బంటు మేటి
మనసరి తెంపరి ♦ మొనకాఁడు మిడిమాసి
వడివాఁ డనంగ శూ ♦ రుఁడు సెలంగు
నని చివ్వ యేదైఱ ♦ యాలము బవరము
పోట్లాట పెనఁకువ ♦ పోరు కలను
కయ్యము దురము జ ♦ గడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వె ♦ న్నాస తోడు
తే. పాటు సావాసము వరాలు ♦ చౌపట యన
రాజిలు సహాయమునకును వే ♦ రమ్ము కంటు
సూడు పగ దేస మనఁగఁ బొ ♦ ల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకైక ♦ నాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాసి, వడివాఁడు-౧౩ శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏదైఱ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము(ప్ర. కలహము.), దురము, జగడము-౧౨ యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సావాసము, వరాలు, చౌపట-౬ సహాయము, వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేసము-౬ విరోధము.

సీ. నులిచి వెంపరలాడె ♦ నుగ్గాడెఁ దెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచెఁ ♦ జంపెఁ జెండె

సదమదమొనరించెఁ జదిపెఁ బీచమడంచె
నులిమెఁ జాఁగఁబలాడెఁ బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె నుణ్ణముసేసె నడఁచె
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపుమాపె గీటడఁగించె
మడియించెఁ దూలించె మలిపె ననఁగఁ
తే. బొనఁగు వధియించె ననుటకుఁ బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె నంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బోషించుట కగు
సుకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 32

టీ. సులిచెన్, వెంపరలాడెన్, నుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగదెంచెన్, చంపెన్, చెండెన్, సదమదమొనరించెను, చదివెను, పీఁచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఁబలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను, ముగియించెను, నుఱుముసేసెను, అడంచెను, త్రుంచెను, పొగరుమార్చెను, తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడంచెను, తూలించెను, మలిపెను—౨౭ సంహరించెను, ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాంకెన్ కాపాడెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిపెన్ రూ. మనిచెన్, మంచెన్ — ౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్ఛ తలఁపు మది యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు మరులు బాళి
తమి వలపు విఱాళి మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుత నాఁట, బట్టి యా
నాఁడునిఁక యది మొదల్ నాఁటఁగోలె

యనఁగ దదారభ్య § యనుట కా మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శు § భంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెత § వంత గోడు
బాధ యంగద వగ పనఁ § బరంగుఁ బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సం § పదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత § మెనఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్ఛ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమముగానున్నది)-౫ చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలవు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.)-౮ మోహము. నాఁడాది, ఆదిసుత, నాఁటినుండి, తల నాఁడు, నాఁడు మొదలు, నాఁటఁబట్టి, అనాఁడునిక్క, ఆది మొదలు. నాఁటఁ గోలె-౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స—౪ శుభము వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాధ (ప్ర. బాధ.), అంగద, వగపు—౮ పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్మి. రూ. కలిమి-౩ సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు -౩ హితము.

సీ. జలపీడ నెడసె నాఁ § జను విరహము పేరు
లెనసెఁ బైకొనఁ బొందె § నేలెఁ గలసె
సన సంగము మొనర్చె § ననుట కౌఁ బొలయల్క
వెడమోడి యనఁ బేళ్ళ § వెలయుఁ బ్రణయ
కలహమునకు జడ § గాంజ గంజా బంగి
యనఁగఁ గళంజాహ్వ § యంబు లలరు
మబ్బు లాహిరి కైపు § మస్తన మత్తత
ఖాసిల్లుఁ దోడుసు నం § పడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి § ముసుకు కుంక
మాసక మ్మన విధవనా § మములు సెలఁగు

భైరవాసంబు దోవతి । పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వాసాఖ్య । లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెఁ, ఎడసెఁ-౨ వియోగము నొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏలెన్, కలసెన్-౫ సంగమించెను. పొలయలుక, పెడమోడి -౨ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా; బంగి-౪ కలంజము. మబ్బు లాహిరి, కైపు, మస్తు-౪ మత్తు. తొడుసు, ఉంపడము-౨ ఉంచుకొన్నస్త్రీ తెంపి, ముసుకు, కుంక, మానకమ్మ-౪ విధవ. భైరవాసము. రూ. బయిరవాసము, దోవతి; పంచె-౩ పయివస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె । వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె । ననఁగ నాఁగ
తునిపేరు లగు మగ । తనము మగంటిమి
గండనఁ బౌరుషా । ఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె । గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కౌ । గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు । చేవ యఱవు బిగు
వన దృఢత్వము పేరు । లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా । ఖ్యలు దనర్చుఁ
గ్రపమ సిరఁబు గంబూర । కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క । గిలుగు పలుకు
రపవలు కనంగ మణితాఖ్య । లవును సాంబ 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏ తెంచెను. రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను అరుదెంచెను. రూ అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను-౮ అగతుఁడయ్యె. మగతనము, మగంటిమి, గండు - ౩ పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెన్, ఉఱిమెను-౪ బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుఱు, చేవ,

ఉలువు, బిగువు-౨ దార్ఢ్యము. జట్టి, విలువ. రో, వెల-౪ మూల్యము-క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము, గంబుతా, కప్పురము. రూ. కపురము-౭ కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకు పలుకు, రసపలుకు-౩ రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదరికము లేమిడి లేవడి
నిప్పచ్చర మిడుమ నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ తగు దెన యాత్రము
కడగండ్లు గోరము కస్తి జెడఁద
యడలు చేటన విప దాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
డెక్కెమెగురఁగొట్టె ఊంకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె సమసె నేగెఁ
తే. కూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ గ్రుంకె బ్రుంగె
దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దేఱెఁ దొఱఁగె ననఁగ
బరఁగు మృతినిసమాఖ్యలు బవిరి చుట్టు
వేడెమున వలయాభిధల్ వెలయు సాంబ 35

టీ. లేమి, పేదఱికము [పేద+ఱికము-భావార్థకతద్ధితము], లేమిడి లేవడిఁ నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ-౭ దారిద్ర్యము, దెన, ఆత్రము. రూ. ఆత్తరము. కడగండ్లు [నిత్యబహువచనాంతము], గోరము, కస్తి, జెడఁద, అడలు, చేటు-౬ ఆపత్తు. డెక్కెమెగురఁగొట్టెన్. ఊంకవేసెన్, పెద్దనిద్దురవోయెన్, బిద్దెన్. మడిసెన్, చచ్చెన్, చనెన్, గంతుకొనెన్, త్రుంగెన్, సమసెన్, ఏగెన్, కూలెన, నీల్గెన్, కెడసెన్, త్రెళ్ళెన్. క్రుంకెన్, బ్రుంగెన్, తెరలెన్, పోయెన్, ముగిసెన్, తేఱెన్, తొఱఁగెన్-౨౨ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు. వేడెము-౩ వలయము.

సీ. గమి పౌఁజు మొత్తము । కదుపు చేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి । దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి । గూటు పదు పసంగ
బృందాఖ్యయగు వెళ్లె । వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ బేళ్ళు । వెలయు నిర్గతుఁ డంట
కెన్నఁడు వాలాయ । మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి । కేప్రొద్దు నెడపకే
నా డెప్పు డుడుగక । నాఁ జెలఁగు

తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ । సమ్ము వంగ
డమ్ము ననఁ గులాఖ్య వర్తిల్లు । గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు । మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు । బరగు సాంబ 37

టీ. గమి, పౌఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారుపిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్ము. గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు-౧౭ సమూహము. వెళ్ళెన్, వెడలెను. వెలలెన్, వెలువడెన్-౪ ప్రయాణమయ్యెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎప్పుడు, ఉడుగక-౧౧ సతతము-సదా, కొలము, వంగసము, వంగడము-౩ వంశము. క్రమ్మఱ, మఱి. మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగన్-౮ మాటిమాటికి.

సీ. పండ కోఁచ పిటికి । సాలుంబో తనఁగను
సుమదభీరుని పేరు । లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు । వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు । తమ్ములంబు

నాఁ జనుఁ దాంబూల నామముల్ గొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొండాడె నెంచెఁ
గైవారమొనరించె నా వినుతికిఁ బేళ్ళు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి యిచ్ఛ యనఁగ

తే. నిచ్చ కగు రోసెఁ బరికించె నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను వెతకె ననఁగ
దనరు నన్వేషణాఖ్యలు తన్నెఁ దాఁచె
నడుగు తాటించెఁ గాళ్ళచే నడిచె ననఁగఁ
నమరుఁ బదతాడనాభిధానములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు (పాఱు+పోతు)-లు యుద్ధమునకు వెఱచువాఁడు. విడియము-రూ. విడెము, వీడెము, వీడ్యము వక్కాకు (వక్కలు+ఆకులు.), తమలము, బాగాలు, తమ్ములము-లు తాంబూలము కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడెను, ఎంచెను, కైవారమొనరించెను - ను స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ - లు ఆపేక్ష. రోసెను, పరికించెను, నెమకెను, తడవెను, వెదకెను. అరసెను, అరసెను, వెతకెను-లు అన్వేషించెను, తన్నెన్ తాఁచెను, అడుగుతాటించెను, కాళ్ళచేనడిచెను-లు కాళ్ళతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కటమ్ము గొనబు చొక్కారము
చొక్కము మేలిమి జోఁక పొలుపు
నాణెంబు సొరు వి న్నాణంబు తిన్నన
బరఁగు చొక్కు చెల్వ మురువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చె న్నలరు నలువు, తీరు
వఱలు జాను చెలంగు కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నె § నంగు ననెడు పేళ్ళ
తగు మంజులమునకు § దండ యొద్ద

తే. చెంత కుఱఁగలి దగ్గఱ § చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ § ప్రాపువద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన § నమర నౌ స
మీపనామములు మనోజ్ఞ § రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటమ్ము. రూ. చొకాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొకారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోఁక, పొలుపు, నాణెము. రూ. నాఁడెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు చొక్కా. రూ. చొక్క, చొకా, చెల్వు. రూ. చెలువు, మురువు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలుపు, తీరు, వఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎనఁగు - ౪౦ అందమైనది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱఁగలి, దగ్గర, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత దాపు, సరస. కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ చక్కి, గరిడి-౧౮ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ § బిదప వెనక వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభి § ఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె § జాఱె వీడె ననంగఁ
జ్యుత సమాఖ్యలగు లొ § చ్చు కొద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు § కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదువ లోను § కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనత పేళ్ళ § మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చు పెల్లిదనము § పెచ్చు మిగుల

తే. హెచ్చనంగ నధికాభిఖ్య । లెనఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను । తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ । బూర్వమునకుఁ
దడవు జాగన నాలస్య । సాంబ. 40

టీ. పిమ్మట౯, తరువాత౯,(తరువాయిశబ్దమునకు సప్తమ్యేకవచనము.)పిదప౯, వెన్క, వెనుక-౫ అనంతరము. సడల౯, వదల౯, పదల౯, ప్రీల౯, జాఱ౯ వీడ౯-౫ అవలంబించెను-చ్యుతమయ్యెను, లొచ్చు, కొఱ, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, చుక్కువ, కుందు, కొఱవ, లోను, కొద్ది-౧౨ స్వల్పము - న్యూనత్వము, మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు. పెల్లుధనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు-౮ అధికము. తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును. తొలి—౯ పూర్వము. తడవు, జాగు-౨ ఆలస్యము,

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను । దడఁబడె వీడ్వడె
  నన విపర్యాసాఖ్య । లమరు సాము
సగము సాఁబా లనఁ । దగు నర్ధ మనుటకు
  దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ । దగునర్ద మనుటకు
ననఁగఁ బ్రవేశించె । ననుటకుఁ దనరారు
  మొత్తెఁ గొట్టెను వ్రేసె । మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ । బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
  నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బో । మ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలుపుమనె ననఁ బ్రస్థితా । ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయపొంతనఁ జో టనఁ । బాయ యిక్క
చక్కి తా ననఁగఁ బ్రదేశ । సంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసత్కటా । డంబ సాంబ. 41

టీ. తాఱుమాఱయ్యెను, ఈడఁబడెఁ, వీడ్వడెఁ - 3 వ్యత్యస్తమాయెను. సాము, నగము. సాఁబాలు-3 అర్థము, దూఁకొనెన్, చొరఁబాఱెను, తూఱెన్, చొచ్చెన్ - 4 ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెఁ-4 మోఁదెఁ-4 ప్రహరించెను, పనిచెన్, అనిచెన్-పుచ్చెన్ (పోవు ధా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెఁ, పంపెఁ, గెలుపుమనెఁ - ౮ ప్రయాణముచేసిపంపెను.చాయ, పొంత, చోటు. పాయ, ఇక్క, చక్కి, తావు-౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు నచ్చో నదిగో యట
నక్కడ నక్కడ నకడ నాడ
నావంక నల్లదె యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
లొదవు ముంగల మ్రోల నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ న మ్ముఖము పేళ్ళు రహించు
నిరుదెస లిరువంక లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల లిరుగ్రేద లిరుగడల్
సూరె లనెడిపేళ్ళు మీఱు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెండె బాళితాఁకె
మైమఱచె గడపట్టె సొమ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ క్రాఁగికురించెను మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచన పేళ్ళు సాంబ 42

టీ. అచటఁ, అయ్యెడన్ఁ, అందుఁ, అచ్చోఁ, అదిగో, రూ. అదె, అటఁ, అచ్చటఁ, అక్కడఁ, అకడఁ, అడఁ, అవంకఁ, అల్లదె. రూ. అల్లదిగో-౧4 అప్రదేశము, ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు,ముందట-౫సమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు.రూ. ఇర్వంకలు. ఇరుగెలఁకులు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగెడలు, సూరెలు—౬ఉభయ పార్శ్వములు. వడసెండె, బాళితాకె. మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె-౫ మూర్ఛిల్లె. కికురించెను, మోసపుచ్చెఁ, పిక్కచేసె-3 వంచించెను.

సీ. నెఱ బీతు దిగు లఱ్కు వెఱ పదరు బెదరు
జళు కెల జడుపన వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము కైదువు నన ఖడ్గ
మొసఁగు బల్లెము గడ యీఁటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లా నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగఁ నుత్స వమున కలరు
వంక వంకర సొట్ట డొంక నన వక్రత
చెలఁగు దుడుకు లూటి జులిమి దుండ

తే. గమ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్య లౌఁ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁదగు సమ్మ తించుటకును
గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయి కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధే యములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర, భీతి), దిగులు, అఱ్కు, రూ. అఱకు, వెఱపు అదరు, జళుకు, చెదరు, ఎద, జడుపు-౧౧ భయము. కత్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు-౪ ఖడ్గము, బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ-౪ కుంతము. ఆమెత, పండుగ, రూ. పండుగు, పండువు, పబ్బము-౫ ఉత్సవము. పంక, పంకర, సొట్ట, డొంక-౫ చక్కనిదికానిది-వక్రము. దుడుకు, లూటి, జులిమి, దుండగము-౪ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది-౩ అంగీకరించుటకు గుఱుతు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయి, కుబుసము-౪ రవిక.

సీ. పావాలు పావలు సావుకోళ్ళనఁ జెల్లు
బాదుకాభిఖ్యలు పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు లుద్దముల్ మెట్లు చె
ప్పు లనఁగ బాదర క్షలకుఁ దనరు

సంగడి బాజా ర § నంగ విపణి పొల్చు
గౌన మల్లెనారి నా § గుణము పరఁగు
మొన యొడ్డనఁగ వ్యూహ § మున కగు పెడబొబ్బ
యార్పన నట్టహా § సాఖ్య లెసఁగు

తే. లావు సత్తువ యనఁగ బ § లంబు చెలఁగు
నట్ట మొండె మనఁగఁగ బం § దాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గం § డూతి కొనరు
శంబరాహితమదభిదా § డంబ సాంబ. 44

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్ళు-౩ పాదుకలు (కొయ్యవి). పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-౬ పాదరక్షలు (తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశము.) -౨ విపణి, గౌనము, అల్లె, నారి-౩ అల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు- ౨ సేనలకూటము. పెడ బొబ్బ, ఆర్పు-౨ అట్టహాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువ (ప్ర. సత్త్వము.)—౨ బలము. అట్ట, మొండెము—౨ కబంధము—తలలేనియొడలు. దూల, నవ, తీఁట-౩ దురద-కండూతి.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి § విల్ సింగిణి యనంగఁ
గోదండమున కగుఁ § గోపు కొప్పు
నాఁజను ధనురగ్ర § నామంబులు లకోరి
యంపఱ నారస § మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోల § చిలుకు తూపన శరా
ఖ్యలు మించు మైమఱ్వ § కమరు జోడు
దగళా జిరాయి బొం § దళము దుప్పటమును
జిలుకత్తు బం దనఁ § జెలఁగుఁ గవచ

తే. మరద మనఁ దేరనఁగ రథం ♦ బమరు హోయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ ♦ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల ♦ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు ♦ మెనయుసాంబ 45

టీ. విల్లు, ఏల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి-౫ ధనస్సు. కోపు,కొప్పు -౨ వింటికొన. లకోరి. అంపము, నారసము (ప్ర నారాచము.) అమ్ము, శిరు- ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౬ బాణము. మైమర్వు. రూ. మైమఱుపు, కమరు, జోడు, దగళా; జిరాయి, బొందళము,దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు - ౧౦ కవచము. అరదము (ప్ర. రథము.), తేరు -౨ రథము, హోయలు బండి. కొల్లారు బండి. రూ. కొలారుబండి.౩గోశతాంగము-గాడి. మునికోల, అరెకోల, ముల్లుకోల. రూ. ములుకోల -౪ తోత్రము- పసులను తోలెడు సాధన విశేషము.

సీ. దీవట్లు పంజులు ♦ దివ్వెల్ దివటీలు
దివియ లనం గరఁ ♦ దీపికలగు
నొగకాఁడిమ్రాఁకనఁ ♦ దగుఁ గూబరము కాన్క
కానుక సూడిదె ♦ కప్పు మనఁగఁ
గరము పేళ్ళగు గద్దె ♦ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు ♦ లమరు గోటిజ
గోట్టెనయు గుడారు ♦ గుడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి ♦ బాద యులఁత
తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య ♦ నగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనా ♦ మంబు లెనఁగు
దండ చేరు సరము పేరు ♦ తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ ♦ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజలు, దివ్వటీలు, దివటీలు దివియలు-౫ చేతిదీపములు. నొగ, కాఁడిమ్రాకు-౨ కూబరము, కాన్క- కానుక. రూ- కానికసూడిదె, కప్పము-౫ ఉపహారము, గద్దె, గద్దియ-౨సింహాసనము. గొఱిజగొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గుడారము-౫ పటమంటపము. నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ.), అలఁత, తెగులు, తెవులు ౫ రోగము. వెజ్జు (ప్రవైద్యుడు.), మందిరి-౨ వైద్యుడు. దండ, చేరు, సరము పేరు, తాపడంబు, రూ. తావళంబు, సరి-౩ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొకల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱఁగు చుంగన నొప్పుఁ జేలముతుద
నెయ్యి నేచము రన నెగడు నాజ్యము పేళ్ళు
తైలాఖ్య యగు నూనె తలచము రన
దివ్వెచమురు నామి దెము నాముదం బన
నేరండ తైలాఖ్య లెసఁగుఁ గోపు
సారాయి యనఁ గల్లు వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగుఁ దెలికపిండి
తే. గాన్గుపిండి యనంగఁద క్రంబు వెలయుఁ
జిల్ల మజ్జిగ యన దధి సంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు వన గోరంటఁ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగన్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨కిలాసము (దేహముమీఁది యొకవిధమైన తెల్లని మచ్చలు). కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు- ౩ చీరెయొక్క కొన. నెయ్యి-రూ. నేయి, నే, చమురు- ౪ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు-౨ తైలము. నూగులనూనె. దివ్వెచమురు= దీపమునకైన చమురు, ఆమిదెము, ఆముదము ౩ ఏరండతైలము. కోపు. సారాయి [redacted] కల్లు. తెలకపిండి, గాన్గుపిండి,

రూ. గానుఁగపిండి-౧తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-౨తక్రము. పెరుఁగు, కలుపు-౨దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-౩ గుడము

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్తమునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ దనరు బేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ నసడిపేరులకు విం
జామరము లన వింజామర లన
తే. జమిడివీచోపు లనఁ జామరముల కౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర పంచదార
కండచక్కెర మేల్పులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగు శైలచాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.),సొమ్ములు,తొడవులు-౩ భూషణములు. రూక. ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిది యిచ్చటఁజేర్చుట విచార్యము.), రొక్కము(ప్ర. రు త్తము.)-౩విత్తము. మేలుతరంబు.మేల్బంతి కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు-౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్నర్థకములు)-౫ చెప్పఁగాననుట వింజామరములు,వింజామరలు,జమిడివీచోపులు-౩చామరములు. నవాతు,కల్కండ,చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము-౬పంచదార-శర్కర.

సీ. సైకము తోడము సన్న మున్నవ జిల్గు
పలిపెము చిఱు లేఁత కొలఁది యలఁతి

యసదు లేజీ బన । నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు । పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య । లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
గమక మొమ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగె । దాఁకె నుబ్బడఁగెను
గ్రమ్గెఁ గ్రుంకెను డొంకె । సగ్గె గ్రుక్కెఁ
తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు । డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బర తాటోటు । బొంకు తవలి
కల్ల జూ దన నసృతంబుకేపేళ్ళు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య । నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము,తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్గు, పలిపెము,చిఱు, లేఁత,కొలఁది,అలఁతి,అసదు,లేజీయు-౧౨ స్వల్పమనుట. పెను,గొప్ప,బలు, పేరు,పెద్ద,దొడ్డ,గనము-౭ ఎక్కువయైనది. తోరము,హొమ్ము,గమకము, ఒమ్ము-౪ స్థూలమైనది. డస్సెఁ,కుందెఁ,ముడింగెఁ, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను. క్రమ్గెఁ, క్రుంగెఁ,డొంకెఁ, సగ్గెఁ,క్రుక్కెఁ,తగ్గెను - ౧౧ క్షీణదశనొందెను. డబ్బు,బద్దు, పొల్లు,దబ్బఱ. రూ. డబ్బఱ, తాటోటు, రూ, టాటోటు, బొంకు, తవలి, రూ తవశి, కల్ల, జూదు-౧౨ నిజముకానిది. నిలుకడ=నిరతము.

సీ. ఎంచ గణుతిచేసె । నన్నికనిడె నన్న
నసఁగ గణించుట । కమరుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన । శాంతితపేళ్ళగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి । నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంకనామము లగు వెడ
యలయిక బడలిక । యలపు నేద

యునఁగ శ్రమాఖ్య లౌ నగ్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టు మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుబ్బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మగుట కౌ నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె విగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళ కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెన్,గణుతిచేసెన్,ఎన్నికనిడెన్,ఎన్నెన్-౪ లెక్కపెట్టెను. తాల్మి-రూ, తాలిమి,సైరణ-రూ. సయిరణ. ఓర్పు-రూ.ఓరుపు-౫ శాంతత. నెమ్మి,నెమ్మది(నెఱ+మది),హాయి,నిమ్మళము-౪ నిర్భయము,వెత,అలయిక,బడలిక,అలపు,సేద-౫ శ్రమ. అగ్గలంబాయెను,మేరతప్పెను,మట్టుమీఱెను మించెను,వెక్కసమయ్యెను,ఉబ్బయ్యెను,క్రిక్కిఱిసెను-౭సాంద్రమయ్యెను, ఆవరించెను,నిండెను,నెగడెను,వెలసెను,పర్వెను,విగిడెను-౬ వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడిక యాఱడి సడి యట్టు
నగడు దూఱ యన నింద కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు పన్నిదంబు
పందెము జూద మ నం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత్యముపేళ్ళు
గోర్వంక నెలకూన గోటినాటు
తే. నా నఖక్షతి మగును దం తక్షతములు
కెరలు పలునొక్కు వాతెఱ కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుతి యనఁ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనా ఖ్య లగు సాంబ.

టీ. అవసడి,ఆడిక,ఆఱడి,నడి,అట్టు,అగడు,దూఱు-౬ నిందమాల్కి, రూ. మాలిమి,అలవాటు,వాడుక,అలవడుట-౫ అభ్యాసము. పన్నిదము,పందెము,జూదము(ప్ర.ద్యూతము.)-౩ ద్యూతము నిబ్బది,నిక్కము,నిలువరంబు నిజము,నిక్కువము-౫ సత్యము. గోర్వంక-రూ. గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు-౪ నఖక్షతము. పలునొక్కు,వాతెరకెంపు, పెదనిగంటి, కెమ్మోవిగుతి-౪ దంతక్షతము-సురతసమయమందలి దంతములకాటు, కౌఁగిలి,కవుఁగిలి-౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

సీ. నాగకేసరులు చె న్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు రాజనమును
గన్నెరు లిప్పపూల్ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూల మంజరీలు
పెద్దవంకలు పాల వెల్లులు ము త్తెపు
సరులు సంభావులు చంద్రవంక
ఏనుఁగుకొమ్ములు మానికములు వన్న
పూలు సీతాభోగ ములన శాలి

తే. ధాన్య మొనఁగును దూము ముంత ముకుసంబు
బల్ల కుం చన సోల త వ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మొడా కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు,చెన్నంగులు,కురువులు,భోజనప్రియములు, రాజనములు,గన్నెరులు,ఇప్పపూలు,గంగాజలంబులు,మట్టకారులు,పూలమంజరీలు, పెద్దవంకలు,పాలవెల్లులు,ముత్తెపుసరులు,సంభావులు,చంద్రవంకలు,ఏనుఁగు

కొమ్ములు,మానితములు,వన్నెపూలు, సీతాభోగములు-౧౪ ధాన్యభేదములు. తూము,ముంత,మునుసంబు,బల్లి,కుంచము,సోల,తవ్వ,పడి,అర్ధగరిసె,పుట్టి, సెలగ,మెడా,కలము-ఈ౧౪నుధాన్యములనుగొల్చుమానములు-సాధనములు

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినినజనులు భళా చో
కమ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘమ్మనఁగా మహిని వెలయుఁగావుత సాంబ 53

తా. సంతసముతో దీనిని వినినమనుజులు బలె యిదిలెస్సగానున్నది యమనట్లు ఈ మానవవర్గును పైఁ జెప్పిన తెలుఁగునఁ జేసితిని. ఓ సాంబ మూర్తి! యీ వర్గు గమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము

*

— స్థావరవర్గు —

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ దేటపడఁ జెదర
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ బశుపతి సాంబ. 54

తా. సంపద్యుక్తుఁడయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు,స్థావరవర్గును తమ పేర నంకితము చేసి చెప్పుచున్నాను, అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యొన శైలనామంబు లమరు మంచు

టిలతాల్పు వడఁకుగుబ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు వేసికంటిమామ
చలికొండ వలిమల పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కిపట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరు శిఖరి పొల్చు

తే. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరివేళ్లు త్రిభువన వంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు=భూమినిమోయునది,గట్టు,గుబ్బలి,కొండ,మలతిప్ప=పర్వతము,మంచుటిలతాల్పు(మంచు+ఇలతాల్పు- టుగాగమము)=హిమవంతమగుపర్వతము,వడఁకుగుబ్బలి=చలిగల పర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య=పార్వతికితండ్రి,గట్లరాయఁడు=పర్వతములకురాజు, వేసికంటిమామ=శివునిమామ,చలికొండ=చల్లనిపర్వతము,వలిమల=మంచుగల పర్వతము, పులుచూలితాత=రెల్లునందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికిదల్లిదండ్రిమాతామహుఁడు-౧ హిమవత్పర్వతము,పసిఁడిగట్టు=బంగారుపర్వతము,వేల్పులమన్కిపట్టు=దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి=బాలచంద్రునిశిరస్సునఁదాల్చినవానికి-చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ త్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరించినది-౨ మేరుపర్వతము,విసపుమేఁతరి బలుటెంకి=హాలాహలమునుభక్షించినశివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ=వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలిమల=తెల్లనిపర్వతము-౩ కైలాసపర్వతము,బటువుమల=గుండ్రని పర్వతము,తుదగట్టు=కడపటి కొండ-౪ చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరిగట్టన మందరం
బడరుఁ దూరుపుమల పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల క్రుంకుపుడమితాల్ప
నా నస్తగిరి కగు ఱాయి ఱా కల్లన
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్పఁ బల్లె యూరు
కువ్వం బనఁగ గ్రామ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణము పేర లలరుచుండు

తే. నిరవు పెంకి యునికి యిక్క యిల్లు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొంప యిలు నెలవు
నట్టు తావన మందిర నామము లగు
శంబరాహితమదభిదా డంబ సాంబ. 56

టీ. కవ్వపుమల=దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ, తరిగట్టు=క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ-౨ మందరపర్వతము, తూరుపుమల=తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప=సూర్యుఁడుదయించుకొండ, మొదటికొండ=తూర్పుననుండు కొండ-౩ ఉదయపర్వతము, పడమటిమల=పడమటిదిశ నుండెడి కొండ, క్రుంకుపుడమితాల్ప=సూర్యుఁ డస్తమించెడి భూధరము-౨ అస్తమానపర్వతము. ఱాయి,ఱా,కల్లు-౩ శిల, పల్లె, రూ. పల్లియు, ఊరు, కువ్వము-౩ గ్రామము, ప్రోలు, వీడు-౨ పట్టనము, నిరవు, పెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము(ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇల్లు, నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశము), రూ. తావు-౧౫ నివాసము.

సీ. టెంకాయచెట్టన టెంక్రమాను నారికే
ళం బను నారికేళంబు దనరుఁ

దా డనఁ దాళ మా దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు గన్నేరు గన్నెరు
నాఁగను గరవీర నామము లగు
రేఁగు రే నన బదరికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి కొప్పు రాగి
యనఁగ రావన నశ్వత్థ మొనరు సాంబ. 57

టీ. టెంకాయచెట్టు, రూ. తెంకాయచెట్టు, టేమ్రాను, రూ. తేమ్రాను, నారికడంబు-౩ నారికేళవృక్షము. తాడు-౧ తాటిచెట్టు. దాళిమ్మ, దానిమ్మ-౨ దాడిమీవృక్షము, పొన్న, పొన-౨ పున్నాగవృక్షము, గన్నేరు, గన్నెరు-౨ కరవీరవృక్షము-కస్తూరిపత్తిచెట్టు, రేఁగు, రేను-౨ బదరీవృక్షము. మారేడు, బిలువము-౨ బిల్వవృక్షము, జమ్మి, జంబు-౨ శమీవృక్షము, సంపెఁగ, సంపఁగె, రూ. సంపఁగి-౨ చంపకవృక్షము, నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-౩ ఆమలవృక్షము, రాగి, రావి-౨ అశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నామ్రము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ జాతి యా నేరేడు
నేరేడు నాఁజంబు నెగడుచుండుఁ

పాదిరి కలిగొట్టు ♦ నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పొవడ యన నొప్పును వకుళము

తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రుమంబు చెలఁగు
తీఁగ తీఁగియ లతకూన ♦ తీఁగెఁ యనఁగఁ
దనరు లతపేరు పూవులు ♦ ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమంబు లగు సొంపు 58

టీ. అత్తి, మేడి-౨ అత్తిచెట్టు. మాని,మామిడి-౨ చూతవృక్షము. వెలఁగ,వెలంగ-౨ కపిత్థవృక్షము. మల్లియ,మల్లె-౨ మల్లెతీఁగ. జాజి, జాది-౨ జాతిలత. నేరేడు-౧జంబూవృక్షము. పాదిరి,కలిగొట్టు-౨పాటలీవృక్షము పొవడ,పొగడ-౨ వకుళవృక్షము. మ్రాఁకు;మ్రాను,చెట్టు-౩ వృక్షసామాన్యము. తీఁగ.రూ. తివ,తీఁగియ. రూ. తీవియ,లతకూన(ఇది మిశ్రపదము.), తీఁగె.రూ.తీవె-౭ లత. పూవులు.రూ.పూలు,ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ. పువులు, అలరులు-౭ పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటిక మోసు ♦ మోక మొలక యన
నంకురనామంబు ♦ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగ ♦ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్రమునకుఁ బొల్చుఁ
దొఱ తొలి తొఱ్ఱ నాఁ ♦ దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామర నఁ గంజమ్ము పరఁగు
దొగ తొవ కలువనఁ ♦ దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు గొందంబు ♦ తెఱచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు ♦ ముకుళమునకు

నిక్కుకాండంబునకుఁ బేరు లెసఁగు చెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక-౫ అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు-౩ పల్లవము. కొన, తుద-౨ అగ్రము. తొఱ్ఱ, తొఱ్ఱి, తొఱ-౩ కోటరము-వృక్షమునందలిరంధ్రము. తమ్మి, తామర-౨ కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్వ-౪ ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు, రూ. గుబురు, ఝంపర-౭ దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ-౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను=గణుపులుండునట్టివృక్షము, తియ్యమ్రాను-౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల తెలి వెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసంగుఁ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱుపెఱ్ఱ కెంపన రక్తవ
ర్ణమగు నల్లన కఱి నల్ల కప్పు
నలుపన నీలవర్ణము పొల్చుఁ జామనఁ
బసరుచాయన శ్యామ మెసఁగుచుండు
నళిది పసుపనంగ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న తెలివి నునువు
తే. నిద్దమన స్నిగ్ధత కెసంగు నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళుకు మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱ పనఁ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల మొసరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬ శుక్లవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు-౬ రక్తవర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు-౫ నీలవర్ణము. చామన, పసరు

చాయ-౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము. అరిది,పసుపు-౨పీతవర్ణము. తేట నున్నన,నున్న,తెలివి,నాసుపు,నిద్దము(ప్ర.స్నిగ్ధము.)-౬నిర్మలత్వము.నిగ్గు చాలు.మినుకు.రూ.మిసుకు,మిస,మించు,నిగ,తళుకు.రూ.తళుకు. మెఱుగు. చికిలి,కళుకు,జిగి,రంగు,మెఱుపు-౧౫ కాంతి. ఒడ్డు,దరి,గట్టు-౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుంబూస ♦ పాణి సుప్పాణి ము
త్తెము ముత్తియంబు ముత్యమనఁ దనరు
మౌక్తికాఖ్యలు కెంపు ♦ మానికము రతన
మనఁగ మాణిక్యాహ్వయంబు లలరుఁ
బగడము పవడంబనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
బక్కి రాయనితాయి ♦ పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు ♦ మగతాలు మూలతా
లన వజ్రము లగుఁ బుల్లంటుతాయి

తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల ♦ మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యేట్రింత ♦ పోనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెఱుతురు ♦ కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు ♦ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి,చినుకుంబూస, పాణి, సుప్పాణి, ముత్తెము, ముత్తియము, ముత్యము-౭ ముక్తాఫలము. కెంపు,మానికము,రతనము(ప్ర.రత్నము.)-౩ మాణిక్యము పగడము,పవడము-౨ ప్రవాళము.పక్కిరాయనితాయి,పచ్చ-౨ మరకతమణి. మగతాలు,మూలతాలు-౨ వజ్రములు. పుల్లంటుతాయి,కప్పుతాయి-౨ ఇంద్రనీలమణి పిల్లు,పూరి,చిగిరింత,ఏట్రింత.పోనుఁగు,గడ్డి,గఱిక పచ్చిక,వెఱుపుఱు,కసవు(ప్ర.ఘాసము.)తుంగ,విడవలి-౧౨తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడుగు ✽ ఎండమఱుఁ గనంగ
ఛత్రంబు దనరు ధ్వ✽జంబుపేళ్లు
పెక్క్యము పెక్కెము ✽ పెక్కియము సిడంబు
పడగ డాలనఁ జెల్లు ✽ విడివి విడుద
సోఁగ నిడుపు చాఁపు ✽ నాఁగ దీర్ఘమున కౌ
మఱుఁగు చాటోలము ✽ మఱు వనంగ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు ✽ జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁగన వేదిక ✽ కమరు నేల

తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంట✽వలంతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు ✽ విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు ✽ వెలయుఁ బైరు
పసి యనఁగ సస్యనామము ✽ లెసఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి,చుట్టువు,గొడుగు,ఎండమఱువు(గు)-౪ ఛత్రము. పెక్క్యము, పెక్కెము,పెక్కియము,సిడము,పడగ(ప్ర.పతాక),డాలు-౬ ధ్వజము. విడివి విడుద,సోఁగ,నిడుపు,చాఁపు-౫ దీర్ఘమైనది. మఱుఁగు,చాటు,ఓలము,మఱువు -౪ మూఁత. జగతి,జగిలె,తిన్నె,అరుఁగు-౪ వేదిక-తిన్నె. నేల,ఇల,పుడమి (ప్ర.పృథివి.),మన్ను,బువి(ప్ర.భువి),పంటవలంతి=పంటలిచ్చునాఁడుది-౬ భూమి. విప్పు,వెడలుపు.రూ.వెడల్పు,విరివి, రూ. విఱివి.పఱపు.వెడఁద-౭ వైశాల్యము. పైరుపసి-౨సస్యము.

సీ. మోఁడు మొరడు మొద్దు ✽ మోటన స్థాణు వౌ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క ✽ బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు ✽ నడుసు బురద రొంపి
యనఁ లనఁ బంకాఖ్య ✽ లెసఁగు మడుఁగు

మడు వన ప్రాఁద మొప్పుఁ ✽ బోద వన మున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గు✽డ్యంబు పొల్చు
సోరణఁగం డ్లన ✽ నిరుఁగు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు ✽ మచ్చు లనఁగ

తే. దారునిర్మితగృహము లౌ ✽ దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ ✽ బరఁగుఁ దూణి
పెట్టె మందసమును బెట్టె ✽ పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు నుం✽పేటి సాంబ. 63

టీ. మోడు,మొంటము,మొద్దు,మోటు-౪ స్థాణువు-కొమ్మలులేనిచెట్టు. బోఱియ,కలుఁగు,బొఱ్ఱ,బొంద,బొయి-౫ బిలము. అడుసు,బురద,రొంపి,అసలు-౪ పంకము. మడుఁగు,మడువు-౨ ప్రాఁదము,పొదవు-౧ఉన్నతము. గోడ-౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు-౧గవాక్షము,మాడుగులు,మిద్దెలు,మచ్చులు-౩ కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము బత్తళిక,పొది,దొన-౪ అమ్ములపొది. పెట్టె,మందసము,పెట్టె,పెట్టియ-౪ పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి ✽ యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి వాటి తరంబు ✽ దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్ను ✽ సవతు పోలిక దోర
జత యనఁగా సదృ✽శమున కెనఁగుఁ
బల్లకి కల్లకి ✽ పాలకి పాల్కి నాఁ
బల్యంకికాఖ్యలు ✽ బరఁగు లాలి
యుయ్యాల లుగ్యాల ✽ యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికా✽హ్వయము తెనఁగుఁ

తే. కంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ఖట్వమునకుఁ
పీఁట పలక యనఁగ నొప్పు పీఠమునకు
బరణియుఁ గరాటి మనుపేళ్లు భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ నిశ్రేణి కెసఁగు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాద్రి, సాటి, పాటి, తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిన్సు, నవతు, పోలిక, దొర, జత—౨౨ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి—౪ పల్లకి. లాలి, ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల—ఊయల, ఉయ్యేల రూ. ఉయ్యేల—ఊయేల—ఊయెల—ఉయెల, తొట్ల. జోల—౧౧ దోలిక. కంకటి, మంచము—౨ ఖట్వము. పీఁట, పలక—౨ ఆననము. బరణి, కరాటము—౨ కాటుకభరణి. నిచ్చెన—౧ నిశ్రేణి—ఎక్కుసాధనము.

సీ. ఉలి యుక్కను మనఁగ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దామ్రం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డనఁగ సీసము రహించు
కాంస్యంబు వత్తిల్లు కంచనంగఁ
ద్రపునామ మమరుఁ బిత్తళి యిత్తళి యనంగఁ
గుండలు చట్లు మూఁకుళ్ళు బుడ్లు
కడవలు బానలు పిడతల్ వెఁళ్లస
భాండముల్ తగు నాఁచు పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూతులు కావు లనఁగ
వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట కొలను కొలఁకు
తిరుకొళం బన సరసికిఁ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు లెసఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము-౩ అయము-లోహము. చెంబు(ఇది ద్రావిడము.), రాగి-౨ తామ్రమనులోహము. తగరము, కరుగుడు-౨ సీసము. కంచు-౧ కాంస్యము. పిత్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి-౩ త్రపువనులోహము. *కుండ, చట్టి, మూఁకుడు, బుడ్డి, కడవ, దాన, పిడత వెనరు-౮ మంటికుండలలో భేదములు. నాఁచు, సాఁచి-౨ శైవాలము-౨ పాఁచితీఁగ. నూయి, బావి-౨ కూవి, గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరుకొళము(ఇది ద్రావిడపదము)-౪ సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు-౪ నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు । మీనులు తెఱఁగంట్లు
మచ్చము లనఁ జెల్లు । మత్స్యములకుఁ
డాఁబేలు తాఁబేలు । నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెండ్రెండ్రకాయన । నెసఁగుఁ గర్కి-
యోడ కల మనంగ । నొనరు నావకు వాన
జడి ముసురనఁగ వర్షమున కలరు
వానఱాల్ వడిగండ్లు । నా నొప్పుఁ గరకలు
సిసు మను సిసు కఱనిసువనంగ

తే. మెఱయు సైకతనామముల్ । కురుజు తేన
పుట్టతేనియ పెరతేన । పువ్వుఁదేన

---

*కుండ=సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నెవంటిపాత్రము. మూఁకుడు=మూఁతపెట్టెడిపాత్రము. బుడ్డి=నోరుసన్నగను పొడువుగాను నుండుపాత్రము. కడవ=నీళ్లు మొదలగునవి తోఁడుబిందె. దాన=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగను నుండుకుండ. పిడత=చిన్నగిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెనరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటుతేనియ లనఁ దగు సుమరసంబు
శంబరధరసుతసుగుణాకరంబ సాంబ. 66

టీ. మీను(దీనికిబహువచనముమీలు,మీల్,మీనులు),చేఁప,తెఱగన్ను మచ్చెము(ప్ర.మత్స్యము,)-౪ మత్స్యము. తాఁబేలు.తామేలు-౨ కూర్మము. ఎండ్రి,ఎండ్రకాయ-౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము-౨ నావ, వాన, జడి, ముసురు-౩ వర్షము. వానతాలు,వడగండ్లు-౨వర్షోపలములు. ఇసుము,ఇసువు, ఇసుక-౩ సికత. కురుజుతేనె,పుట్టతేనె, పెరతేనె.పువ్వుఁదేనె(పువ్వు+తేనె) =పుష్పములయందలి తేనె.జుంటితేనె-౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి జంబుకాణ మనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బంగారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు నపరంజి కుందనం
బనఁ దత్కనకమౌఁ దునుక తునియ
చిదుగుప చిదురు నాఁ జెలఁగు ఖండమునకు
బోది ప్రోగు వామియుఁ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ యుప్పరిగయు
మహాలు మేడ యనంగ హర్మ్య మగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెగు వనఁ బథంబు వెలయు
రవ రజం బన లవము పేర్వడును సాంబ. 77

టీ. జముకాణము,తివాసి, జంబుకాణము-౩ కంబళము. బంగారు, హొన్ను జాళువా,పుత్తడి,మేలిమి,బంగరు,పసిఁడి,పొన్ను, కడాని,పైఁడి. రూ. వయిఁడి,ఉదిరి-౧౨ సువర్ణము.అపరంజి,కుందనము-౨ పుటమువేసిన

బంగారము. తునక,తునియ,చిదురుప,చిదుర-౪ ఖండము.పౌది,ప్రోగు,నామి, ప్రోవు,తిట్ట,కుప్ప-౬ రాశి. సజ్జ,ఉప్పరిగ,మహాలు (ఇది యన్యదేశ్యము,), మేడ-౪ హర్మ్యము.త్రోవ,దారి,తెస్సు,తెరువు-౪ మార్గము.రవ,రజము-౨ కాంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ నటవికిఁ దగు హౌసు
తోఁట సింగారపుఁ దోఁట సంద
వన మనంగను నొప్పు వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరువ నన దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు పడుకటిల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు టిల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగ తీర్పు చల్ల
తే. పందిలనఁ జలిపందిల నం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరు చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్రనా మములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వ్యంతక మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి(ప్ర.అటవి.),కాన(ప్ర.కాననము.)-౨ అరణ్యము. హౌసు తోఁట,సింగారపుఁదోట,సందవనము-౨ ఉద్యానము. నడబావి,డిగ్గియ.రూ. డిగ్గె,దొరువు-౩ దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు,పడకటిల్లు(పడక+ఇల్లు)-౨ శయనగృహము. బోనపుటిల్లు(బోనము+ఇల్లు)=అన్నము పాకముజేయు నట్టి యిల్లు,వంటయిల్లు,సువారంపుటిల్లు(సువారము+ఇల్లు) = వంటకైన యిల్లు-మహానసము-పాకశాల. దగతీర్పు,చల్లపందిలి,చలిపందిలి-౩ పానీయ శాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ-౨ నీటితోఁగూడిన మజ్జిగ.విసనకఱ్ఱ,వీవన-౨ తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గను
సవరణ వ్రాసినను వినినఁ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతివై
భవశాలులఁగా నొనర్చు పశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గనుచక్కఁగా వ్రాసినవారును, వినినవారును,చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన, విద్య,మతి, కలిమియుఁగలవారగునట్లు చేయును.

స్థావరవర్గ సమాప్తం

తిర్యగ్వర్గ

క. శ్రీగౌరీపతిఁ నీపై
బా గౌరీతి రచియింతుఁ బటుకవితాధా
రాగతి దిర్యగ్వర్గను
వేగమె నిగిడించి ప్రోవవే శ్రీసాంబా.

తా. కాంతియుతుఁడవయిన ఓగౌరీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయఁ దిర్యగ్వర్గనువేగిరముగారచియించెదను. దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

సీ. నెఱసరి సింగంబు తెలిమొగము మెకంబు
మెకములదొర జడ మెకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటి మెకము గుబ్బలిపట్టి
గుజ్జు మేనుంగుల గొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహముపేళ్ళు పులి చాఱలమెకంబు
దెరువుఁగాపరి పసి తిండి పోతు

మువ్వన్నె మెకమనఁ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వాపురము పటాణి వారువంబు

తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి యెక్కిరింత
తత్తడి రవాలు నడగఁడు కత్తలాని
తురికి బాబా యనంగ నొప్పు దురగమునకుఁ
గొమ్మనంగఁ దనరు శృంగమ్ము సాంబ. 71

టీ. సెఱసరి=శౌర్యముగలది,సింగము (ప.సింగము.), తెఱమొగము మెకము=విరివిమోముగల మృగము, మెకములదొర=మృగరాజు, జడమెకము=కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము=గొప్పనాదముచేయు మృగము, వెడఁద నోటిమెకము=విశాలముఖముగలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుఱ్ఱము=పర్వతపుత్త్రికి(పార్వతికి)వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ=గజశత్రువు- ౮ సింహము,పులి,చారలమెకము=గీఁతలుగలమృగము,తెరువుగాఁపరి=మార్గమునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు=పసులను భక్షించునది,మువ్వన్నె మెకము=మూడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గల మృగము-౬ వ్యాఘ్రము.వాపురము,పటాణి, వారువము. రూ. వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత. రూ. ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగఁడు,కత్తలాని.పా. కత్తళఁడు,తురికి. బాబా-౧౪ అశ్వము-కొమ్ము—౧ శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేని మెకంబు గబ్బు చెంపమెకంబు
గొప్పయుజ్జమెకము కుక్కడుమెకంబు
గారు చెయ్యిగల మెకము రెండుత్రాగుడే
నుఁగు పలుగొమ్ములు దగినమెకము
హత్తిబల్లలమెకం బన దంతిపేళ్ళగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్గు \ వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ \ పరఁగు గోరిజ

తే. గోరిసె యన ఖుర మమరును \ గోరనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవ \ నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు \ వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ \ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బెమేనిమెకము=పొదలుగలమేనితోఁగూడినమృగము,గబ్బు
చెంపమెకము=మదగంధముగల మృగము, గొప్పయజ్జమెకడు=పెద్దపాద
ములుగల మృగము,ఎక్కుడుమెకము=రాజులెక్కెడిమృగము,గొరు,చెయ్యి
గలమెకము=తొండముగల మృగము, రెండుత్రాగుడు=రెండుమాఱులుత్రా
గునది-ద్విపము,ఏనుఁగు. రూ.ఏనిక. పలుగొమ్ములు దగినమెకము=పండ్లె
కొమ్ములుగాఁగల మృగము,హత్తి(ప్ర. హస్తి),బత్తలమెకము=గొప్పతల
గలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము=పుట్టకూటిని (చీమగ్రుడ్లతోఁ
గూడినపుట్టమంటిని)దినుమృగము, బొచ్చుమెకము=ఒడలినిండుగవెండ్రుక
లుగలమృగము,వెనుచూపుమెకము,ఎల్గు,వెలినోటిమెకము-౫ ఎలుఁగుగొడ్డు.
గోరిజ,గోరిసె-౨ గిట్ట-ఖురము.గోరు-నఖము. జోడనలు=ధౌరితకములు.
రవనడలు=ఆస్కందితములు, అడ్డవేడెములు=రేచితము, పర్వులు=ప్లుత
ములు,చుట్టువేడెములు=వల్గితములు-౫ గుఱ్ఱముయొక్క నడకభేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొదవావు \ పసరము తొడుకనఁ
బశువుపేళ్ళగు గిబ్బ \ బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ \ పురముదా ల్పెద్దము
కక్కంటిమావన వృషా \ ఖ్యలు దనర్చు
గోడ గిత్త యనంగఁ \ గోడెలు నుక్షాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ \ లేఁగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు క లలరును నెనుపెంటి
బట్టె నా మహిషికిఁ క బరఁగు దుంత
తే. దున్న పోతన మహిషము క దొడ్డి తొట్టి
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ క పరఁగు మంద
కదుపు పసు వనఁ జెలఁగు గోకగణము పాగ
లాయము నన నొప్పు వాజిశా క లకును సాంబ. 73

టీ. పసి,గిడ్డి,మొదవు,ఆవు, సవరము. తొడుసు-౽పశువుగిబ్బ, బస వఁడు,ఆలపోతు, అఁబోతు, మూఁపురముగాల్గు, ఎద్దు,ముక్కంటిమావు=శివునివాహనమైనది-౧వృషభము.కోడె, గిత్త-౨ చిన్నయెద్దు-ఉక్షము(క్షేవు, వడ్డ, దూడ, లేఁగ,పెయ్య-౫ ఆవుదూడ-వత్సము.ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి),బట్టె-౨మహిషి-గేదె దుంత. దున్న,పోతు-౩మహిషము.దొడ్డి.తొట్టి పట్టు-౩పసులకొట్టము.మంద,కదుపు,పసువు-౩ఆవులగుంపు.పాగ.పా. పాగాలాయము-౩ అశ్వశాల.

సీ. సింగంబు గొంగ ద క ద్వియదుగుల మొక మ
నఁగ వశభాఖ్య తోఁ క దగరు జంట
మొగము వేలువు శేజ క పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష క మొనఁగు నిట్టి
నులికొమ్ము మెక మన క నెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లే దన మృగి క చెలఁగుఁ బిల్లి
చిలి యనంగ మా క ర్జాల మాఁ గుం దేలు
చెవులపో తనఁగ శ క జాలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ క నుష్ట్రి మమరుఁ
గణితి కణుఁ జుఁ దనరు గో క కృష్ణమృగము

పిక్కుమెక మెండ్రిమేఁతరి § నక్కబుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు § మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగపుగొంగ=సింహమునకు విరోధి, దచ్చియడుగులమెకము=ఎనిమిదికాళ్ళ మృగము-౨ శరభమృగము.తగరు,జంటమొగము వేలుపు తేజి=రెండుముఖములుగలవేల్పునకు(అగ్నికి)వాహనము,పొట్టేలు,గొఱియపోతు.రూ.గొఱ్ఱెపోతు.ఏడిక-౫ మేషము, ఇఱ్ఱి, సులికొమ్మెకము=మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము-౨ కృష్ణమృగము.జింక,లేడి.రూ. లేటి-౨ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి-౨మార్జాలము. కుందేలు,చెవులపోతు-౨శశము. ఒంటె. రూ, ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట. రూ. లొట్టిపిట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట.పా. లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెనుఁగు-౬ ఉష్ట్రము కణితి, దూకడితి, కణఁజు. రూ.కడఁజు-౪ గోకర్ణమృగము. పిక్కుమెకము=వంచనచేయు మృగము ఎండ్రిమేఁతరి=ఎండ్రకాయలనుదినునది,నక్క,బుద్ధిమెకము-౪ జంబుకము.

సీ. కొమ్మటెంకిమెకంబు § తిమ్మఁడు వెకిరింత
కోఁతి నాఁ గపిపేళ్లు § కొఱలుచుండు
జల్లితోఁక మెకంబు § నవరంపుమెక మనఁ
జమరికిఁ జనుఁ బంది § చప్పరింత
కొమ్ముకాఁ డూట మె § కమ్ము వేపులమిత్తి
ముస్తెలమేపరి § మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రో § బంటరి యొంటరి
ముట్టెమెకము పీఁట § వెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన § నెసఁగు దంష్ట్రి
పొదమెకము దుప్పి యనఁ బొలు § పడరు రామ
మృగము మనుఁబో తనఁగ ఋశ్య § మృగముదనరు
బల్లిగా శన ముసలికిఁ § బరఁగు సాంబ. 75

టీ. కొమ్మ తెంకిమెకము = చెట్లకొమ్మలెయనికిపట్టుగాఁగలమృగము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత = తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది, కోఁతి. రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము = పలుచనివెండ్రుకలు తోఁకయందుఁ గలమృగము, సవరంపుమెకము = సవరములకైనమృగము -౨ చమరమృగము. పంది, చప్పరింత = చప్పరించితినునది, కొమ్ముకాఁడు = కొమ్ముగలది, ఊటమెకము = దృఢమైనమృగము, వేపులమిత్తి = కుక్కలకుశత్రువు, ముస్తెలమేపరి = తుంగగడ్డలనుదినునది, మోటుమొకము = * మోటుపయోగింపఁబడుమృగము, వాలుమెకము = క్రూరమైనమృగము, రోఁబంటరి, ఒంటరి, ముట్టెమెకము = ముట్టెగలమృగము, పీఁటపెట్టుమెకము = పల్లముత్రవ్వికూర్చుండు మృగము. ఏకలము, గుర్గురింత = గుఱగుఱ యని చప్పుడు చేయునది-౧౪ అడవిపంది-వరాహము. పొడమెకము, దుప్పి-౨ రామమృగము. మనుఁబోతు-౧ ఋశ్యమృగము. బల్లి. గౌళి-౨ బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గోఁతియల | సూ డన వృక మొప్పు
ముంగిస వెంట్రువ | ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు | పందికొక్కన మూషి
కతుఁ బోల్చు గాడిద | గాలిగాడు
చలువగుఱ్ఱము త్రేవు | జక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱుఁగుడు జాగి | లమ్ము గుక్క
వేపి నా శునకంబు | వెలయును దోండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు | సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ | షికతుఁ బోల్చు
నుడుము తేళ్ళమేపరి యన | నొవరు చుండు

---

*మోటు అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపటలక్ష్యము.

నవని గాధేరనామధేయములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి 76

టీ. తోఁడేలు, గొఱియలసూడు=గొఱ్ఱెలకు శత్రువు -౨ వృకము. ముంగిస,వెంట్రువ,ముంగి-౩ నకులము. కొక్కు,పందికొక్కు-౨మూషికము గాడిద,గాలిఁగాడు,చలువగుఱ్ఱము=చాకలి చలువచేసినబట్టలుమోయు వాహనము, రేవుజక్కి=చాకిరేవునందుండుగుఱ్ఱము-౫ ఖరము మొఱుఁగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేపి-౪ శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి-౨ సరట. చిట్టెలుక(చిఱు+ఎలుక)చిన్న ఎలుక-౧చుంచు,ఉడుము,తేళ్ళమేపరి-౨ఉడుము గాధేరము.

సీ. తంతువాయము మగుఁ బాదట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁడన రాళ్ళరాసి
గాఁడు గరిమిడియెలుక యన నాఖువు దగు
నెఱకలు చట్టుపల్ గఱులు ఱెక్క
లనఁ బక్షములు పొల్చు లావు లీఁక లనంగఁ
బర్హంబు తగు గువ్వ పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి వెలయు మదికోలంకు
పులుఁగు తెల్లని పిట్ట నలువతేజి

తే. పాలు నీరును వెలిసేయు యంచపక్కి
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు కనులపుల్గు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు పులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్గు కోవెల కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు.రూ. పాదొట్టుపురుగు=ఇండ్లలోపలి వానములకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించుపురుగు,సన్నపిల్లి,సాలీఁడు-౪సాలెపురుగు

కాళ్ళరాసిగాఁడు,గరిమిడియెలుక-గొప్పయెలుక.ఏలుకలు,చట్టుపలు, గఱులు, తెక్కలు-౹ పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు.౨ఈఁకలు-పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి-(ప్ర. పక్షి.),పిట్ట,పులుఁగు-౹పక్షి. మదికొలంకుపులుఁగు=మానససరస్సునందలిపక్షి,తెల్లనిపిట్ట=తెల్లవర్ణముగలపక్షి, నలువతేజి=బ్రహ్మ వాహనము,పాలునీరునువెలిసేయుపక్కి, అంచ-౩హంసము, కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట,తలిరుమేఁతరి=చిగుళ్ళు తినునది, సాఁకుడుపులుఁగు=ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకఁబడుపక్షి-పరభృతము.మావి....పుల్గు=మామిడికొమ్మయందువసించుపిట్ట,కోవెల,కోయిల-౪-కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు ౯ పచ్చవిల్తునితేజి
 పలుకులపులుఁగు నాఁ ౯ జిలుక చిల్క-
యనఁగ శుకాభిఖ్య ౯ లగు బట్టికాఁడు గో
 ర్వంక గోరింక గో ౯ రంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లె ౯ సంగు నట్టువపిట్ట
 నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు ౯ నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి ౯ పులుఁగు కన్నులుగల
 పులుఁగన బర్హి కి ౯ వెలయుచుండు

తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ ౯ జక్కవ యనఁ
గోకనామంబు లగు మంచు ౯ గ్రోలుపుల్గు
నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు వె ౯ న్నెలపులుఁ గన
నమరును జకోరనామధే ౯ యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=ఆకుపచ్చనిఱెక్కలుగలపిట్ట,పచ్చవిల్తునితేజి=మన్మథునివాహనము,పలుకులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి,చిలుక,చిల్క-౫ శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక, చూ. గోరువంక, గోరింక, గోరంక-౫ శారిక. నట్టువపిట్ట=నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు = జుట్టుగల

పక్షి—శిఖి,నెమలి. రూ. నెమిలి,నమిలి,పురివిప్పియాడెడి పులుఁగు=పింఛము విచ్చి యాడుపక్షి,కన్నులుగల పులుఁగు=నయనమువంటియాకృతిగల పురి గలపక్షి-౮ మయూరము,జంటపిట్ట=ఆలుమగలు గలసియుండుపక్షి,బటువు గువ్వ=గుండ్రనిపక్షి,జక్కవ-౩ చక్రవాకము. మంచుగ్రోలు పులుఁగు= మంచుపానముచేయుపక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు-3 చకోరపక్షి.

సీ. విరితేనెత్రావుడు $ మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ము $ ద్దుగలకాళ్ళ
పురుగన భ్రమరంబు $ పొలుచు లకోరిలు
బకదారు లొడ్డీలు $ పల్లటీలు
పావురములు నేల $ పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతర $ పల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బొ $ ల్పును గలరవములు
కొక్కెర కొంచయుఁ $ గొక్కెరాయి

తే. యనఁగ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ $ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యుణజు వే $ సడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి $ సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ $ యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వరా $ ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు=పూవులతేనెను పానముచేయునది, మరునల్లె= మన్మథుని కల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్ళ పురుగు=మూఁడుజంటల(ఆఱు) కాళ్ళపురుగు - షట్పదము-౬ భ్రమరము. లకోరీలు,బకదారులు,ఒడ్డీలు,పల్లటీలు, పావురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు,

పావురాలు, అంతరపల్లటీలు, సురటీలు - ౧౦ కపోతములు. కొక్కెర కొంచ, కొక్కరాయి-3 క్రౌంచపక్షి. కొంగ - ౧ బకము. జాలె. రూ. జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. సెలకట్టె, అణుజు. రూ. అడుజు వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి, సాళువము రూ. సాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము. డేగ-౧౨ శ్యేనభేదములు.

సీ. కరువలిఁ మేతరి కంటివిన్కరి పాము
  పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు చుట్టుపురుఁగు
విసముతాలుపు చిల్వ బుసపుర్వు నాభోగి
  వెలయుఁ జిలువఱేఁడు వెన్నుపాన్పు
తడవుఁనిడువఁడు తరిగట్టుత్రాఁడన
  నహిపతి కగు నజ్జ యలుఁగుపుల్గుఁగు
కోడి పుంజన నొప్పుఁ గుక్కుటనామముల్
  గుడ్లగూబ ఘగటి గ్రుడ్డిగూబ

తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక మీలగొంగ
యనఁగఁ జనువత్రితకుఁ బేరు లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుతన శలభాఖ్య లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి - గాలిని భక్షించునది. కంటివిన్కరి=చక్షుశ్శ్రవము, పాము, పుట్టకాపరి=పుట్టయందు వాసముచేయునది, త్రాఁచు, చుట్టుపురుగు=చుట్టుకొని యుండుకీటకము, విసముతాలుపు=విషముధరించునది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసపుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-సర్పము చిలువఱేఁడు=పాములకుఱేఁడు, వెన్నుపాన్పు=విష్ణువునకు శయనమైనవాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలము జీవించుయుండువాఁడు, తరిగట్టుత్రాఁడు=మంథరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుఁద్రాఁడయినది - ౪ ఆదిశేషుఁడు,

అజ్జయలుఁగు పులుఁగు=చరణాయుధము, కోడి, పుంజు- 3 కుక్కుటము. గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి=దివాంధము, గూబ-3 ఘూకము. లకుముకి, మీనవల్లంకి, పొదలిక, మీలగ్రొంగ=చేఁపలకువ్వై రి-3 పిచ్చుక. దివ్వెయార్పు=దీపము చల్లార్చునది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁ § కటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులగదుమరి § పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజ § నామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బి § లాయి చీకు
రా యనంగను దైల § పాయి కాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచుపిట్ట § మ్రానుపోటు
వనఁగ దార్వాఘాట § మున కగు బెగ్గుఁ
మన సారసమ్మున § కలరు నీరు

తే. కట్టె నీరుపా మన వల § గర్ద మలరుఁ
బుడమి చెవి పాములబిడారు § పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ § మెట్టు తావ
మెట్టికయన సోపానాఖ్య § మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూకఁటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి=పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిడాయి. రూ. గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి-౮ తైలపాయిక. మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు—౨ వడ్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము-౧ సారసపక్షి. నీరుకట్టె. నీరుపాము-౨ నీటిలో వసించుపాము-అలగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము, పాములబిడారు=సర్పగృహము, పుట్ట-3 వల్మీకము. మెట్టు, తావ, మెట్టిక. రూ. మెటిక—3 సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ | గొఱులుఁ గాకము పేరు
గ్రద్ద యనంగ గృ | ధ్రంబు వెలయు
జరుగు గుబ్బిలికాఁడు | సకినాలు వెలయిందు
పక్కి పగటిచీకుఁ | బైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికి | దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంక | వము దనర్చు
కస్తూరి పీణెయుఁ | గస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టపు | మెకము పునుఁగుఁ

తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్ల నాఁ | బేర్చు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకా | ఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీ | రానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసకైలవి | హార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము, గ్రద్ద. రూ. గద్ద - ౧ గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు. రూ. గుబ్బిలి, సకినాలు.... పక్కి=శకునములనుదెలుపుపక్షి, పగటిచీకు = పగలుకన్నులుదెలియనిది, పైఁడి కంటి=బంగరువంటికన్నులుగలది-౫ కనకాక్షి. జవాది.రూ.జవ్వాది -జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి- ౫ సంకుమదము-ఒకసుగంధద్రవ్యము కస్తూరి, పీణె. రూ. పీణియ, కస్తురి-౪ మృగమదము-ఒకదినుసు సుగంధద్రవ్యము. చట్టపుమెకము-పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి వానకోయిల, మబ్బునీరాను పిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి-౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకోడి కానవుం | జడవిపుం జన వన
కుక్కుటం బగు బెల్లి | కోడి సీరు

కోడి యనఁగ జల కుక్కుటంబు దలిర్చ
పిట్ట పచ్చిక యూరఁ బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ దాఁటరి చలికావు
కప్ప యనఁగ భేక మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు దన రాజిల్లు జలూకము
మొగటిపురువు గోడ పురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ యీఁగ యనఁగ
మక్షికము నొప్పు ములుపుర్వు మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వర్తిల్లు తోచ్చు
పురుగు దోమ మశకంబు పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొదకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు-౩ వనకుక్కుటము. బొల్లి కోడి. నీరుకోడి-౨ నీటియందు వసించు కుక్కుటము, పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁ బిచ్చిక (ఊరన్+పిచ్చిక)-౩ ఒక దినుసుపిట్ట—చటకము. దాఁటరి=దుముకునది, చలికావు-వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది. కప్ప -౩ మండూకము జలగ, నల్లత్రాగుడు-రక్తపానముచేయునది-౨ జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు=గోడయందుఁ బ్రాఁకునట్టిపురుగు, నల్లి - ౩ మత్కుణము. ఈఁగ, ఈవ - ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి= మన్ను భక్షించునది. తేలు-౩ వృశ్చికము. తొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁద వాలుపురుగు, దోమ - ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మా
నీతిర్యగ్వర్గ జగము లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ గావుత సాంబా. 84

తా. ఓసాంబమూర్తీ! నేను భక్తితో నీ కంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుగుఁను గాక.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గు

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు నను(గృప సాంబా. 85

తా. త్రిపురసంహారసమయంబున విష్ణువును దూపుముగాఁ జేసికొన్నవాఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ బొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థవర్గును రచించెదను. నీవు నాకన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటుకుఁ గోవు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కొఁ గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మాటకు బలు కన మించు
నిసువును గోవు నాఁ బసి యనంగఁ
గటికిఁ బై పూరికి గవ్వనఁ జెన్నొందుఁ
గొఱుకుఁ గడమ కొఁ గొఱఁత యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గుల్లమున కొ గుండ దన
నెలకు జాబిల్లి కొ నెల యనంగ

తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు వేఁడి యనఁగ

సంకటమునకు బిడ్డకును గం దనఁగఁ బరఁగు
లలితమువిమానసాబ్జరో లంబ సాంబ. 86

టీ 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ=ఆఁడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునక, మాట. 4 పసి=బాలుఁడు, పసరము. 5 కప్పు=నల్లన ఇంటిపైకప్పు. 6 కొలఁత=కొట్టు, తక్కువ. 7 గుండు-మగగుట్టము, గుల్మము. 8నెల=మాసము (౩౦ దినములు.), చంద్రుఁడు. 9 ఊట=బలము, నీటియూట. 10 వేఁడి (వేఁడుధాతువు-క్త్వార్థకము)=వేఁడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డఁడు,

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు నీఁత యనఁ జెలంగు
నడుగుఁ గ్రింది కొనడు గనంగ
మాలిమికి నడత కిమ్మగు నలవాటన
నమ్మకు నవ్వ కొనవ్వ యనఁగ
గోడుగును దుఃఖనాఁడు నలరు నెల్లి యనంగ
నెట్టుకుఁ దిండి కొనర యనంగ
విరికి నొప్పటకును వెలయ నల రనంగఁ
బేరును దండ యొఁ బే రనంగ

తే. నది యనుటకు భంగమున కొనల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కొనక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కొనని యనంగ
సంబరధునీలసజ్జటా దంబ సాంబ. 87

టీ? 1 ఈఁత=ఈఁతచెట్టు (ఇదిసమాసపదముయొక్కయొకభాగము దీనికిప్రాతిపదికము.). నీటియందుఈఁదుట.2అడుగు=పాదము, క్రిందిభాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి,స్వభావము. 4అవ్వ=తల్లి,తాతతల్లి,తల్లితల్లి

5 ఎల్లి=గొడుగు. మఱునాఁడు-రేపు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)= ఎఱుపు,ఎర(లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము(నామము.), ఒప్పు(క్రియ.).8 పేరు=దండ,నామధేయము. 9 అల=ఆయనుట (విశ), తరంగము. 10. అక్కఱ=అఁత్రము(అలఘురేఫము),అక్కరయను నొక వృత్తము (లఘురేఫము). 11 అని=(అనుధాతువుక్త్వార్థకముఅవ్య.)చెప్పి యనుట, యుద్ధము నామము.

సీ. ములికికిఁ జెఱుపుకో పునకు నల్లనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం తువుకుఁ బోఁగనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికి బురుడనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి కగుఁ గాన యనఁ బొల్చు
గల్లును తాయియుఁ గల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం గమున కొఁ గొమ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ నాఁ చనంగఁ
తే. గరువలికి దయ్యమునకు నో గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కు నో గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ నూ ఱనంగ
జటులదై తేయమదశై లశంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్గు.రూ. అలుఁగు=బాణము,చెఱుపుకట్టయొక్క కొనభాగము. 2ఏను=ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3పోఁగు=కర్ణభూషణము, దారము, 4పురుడు=అశౌచము(జాతము). సమానము. 5 కాన= అడవి. కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు= తాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁజేయఁబడినయొకవాద్యవిశేషము, శృంగము. 8 నాఁచు=పాఁచి, దొంగ. 9గాలి=గాడ్పు, దయ్యము.10గడి

య=ఘటిక(24నిముషములకాలము).తలుపుగొళ్ళెము 11 నూఱు=పదిపదు లు(నామము)., బండమీఁద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము § నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కాఁ § బఱు పనంగఁ
గౌముదికిని మ్రొక్క § కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నాఁ § బగ లనంగ
సంగళ్ళ నొకపోఁగు § సగును పేఁట యనఁగ
నెమలికి మైత్రి కా § నెమ్మి యనఁగఁ
బసుపు తావికి వీధి § కెనఁగు వాడ యనఁగఁ
జలికిని గాలి కా § వలి యనంగఁ
తే. బట్టునకుఁ గొమ్మనుటకు నాఁ § బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కా § వే అనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ § బం డనంగ
దానవహృదయశాసారశా § దంబ సాంబ. 89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2 పఱుపు (పఱచుధాతువు కృదంతము)=పాన్పు, వైశాల్యము. 3 వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రుని కాంతి. నమస్కారము. 4 పగలు (ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు దినము (ఈయర్థంబున.'పగలు'అనునదే ఏకవచనము). 5 పేఁట=అంగళ్ళవరుస, ఒకనూలిపోఁగు. 6 నెమ్మి=నెమిలి, స్నేహము. 7వాడ=పసుపువాసన, వీధి. 8 వలి=చలి, గాలి. 9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనిక, తీసికొనుము అనుట(ఈయర్థమున నిది క్రియ).10వేఱు(అలఘురేఫము)=భేదము,వేరు (లఘురేఫము)=చెట్టు వేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలి వాఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు § సరస కా గరిడి నా
సౌరును ములికి యాఁ § దీ రనంగఁ

హాయశాలకును బాగ § కమరుఁ బాగా యన
మాని కామ్రమున కౌ § మాని యనఁగఁ
గాహాళి కొక చెట్టు § కలరు బూరుగు యన
జడితికి విరతి కౌ § వడి యనంగ
హొన్నున కుపకృతి § కొనరు మేల్మి యనంగ
మురువును సొగసు నా § మురు వనంగ

తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కౌ § వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నౌ § మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ § గైవడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశా § డంబ సాంబ 90

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుట, సమీపము. 2 తీరు=కాంతి, బాణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ, 4 మాని=గుల్మము,మామిడిచెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్మలీవృక్షము (బూరగ), వాద్యభేదము. 6 వడి=వేగము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము,ఉపకారము 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుఁగు=ప్రకాశము, వెలుగు=పశువులురాకుండుటకై చేలచుట్టునాఁటుకంప(ఈయర్థమున అరసున్నలేదు), 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు(నామము), 11 కైవడి=చేతియురవడి (సమస్తనామపదము), పోలిక(అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి § గూబ కౌ గూబన
శిశువును బులియు నౌఁ § జిఱుత యనఁగ

సంధ్యవార్చుటకు సం § జకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
బక్షియుఁ దరువు నొఁ § బాల యనఁగ
నొక మ్రాకునకు వాతె § ఆకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నొఁ § జుక్క యనఁగఁ
గూరకు శ్వాసాన § కుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నొ § నెక్కు డనఁగఁ

తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు § గుబ్బ యనఁగ
బక్కతను గుణవమున కొ § బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నొ § దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్ధావ § లంబ సాంబ 91

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2 చిఱుత=బిడ్డ. పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి, 6 చుక్క= నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శాకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు=అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కినవాఁడు, పీనుగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము) ఆకు.

సీ. శేవన మొత్తకు § తేపుటకుఁ దనర్చు
డాలనఁగాఁ గాంతి § డాలుఁ బరఁగు
నాడనఁ దగు నాది § నమునకు సీమకు
మించ చన జడలకు § మీఱుట కగు

మోడి నా నల్కకుఁ బైడితున్కకుఁ జెల్లు
బారన బార యీరాఱు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకుఁ దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు సమమున కగుఁ

తే. దోర మనఁగను స్థూలము నోముదార
మమరు నాఱు త్రిగయును నూఁగారునగును
గ్రుడ్డనఁగ నందమున కంధకునకుఁ బొసఁగు
సంబరతరంగిణీజటాడంబ సాంబ 92

టి. 1 తేపు=పొన్పు (నామము), లేపుట (క్రియ) 2 డాలు=కాంతి డెక్కెము, 3 నాఁడు=ఆదినము (అరసున్నయున్నది), నాడు=దేశము (అరసున్నలేదు.) 4 మించు=మెఱుపుఁదీఁగె (నామము). మీఱుట (క్రియ) 3 మోడి=కోపము. బంగారుతునుక. 6 బార=చాఁచినరెండుచేతులపొడవు, పండ్రెండు 7 దండ=సమీపము, పూవులదండ. 8 సరి=దండ. సాటి 9 తోరము=లావయినది-నోముదారము. 10 ఆఱు=ఒకసంఖ్య-ఐదునొక్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున అరు అని రూపము,) 11 గ్రుడ్డు=అందము-గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటి కొనకును గబరి కొ
నెన్ను నా నెన్నున కెన్నుటకగు
న బ్బనంగను దండ్రి కనవడమికిఁ జెల్లు
నప్పు యనంగఁ దండ్రి కక్క కమరుఁ

గలు వన మడిలోని ౼ కసవును బెరుఁగు నా
బాసన నానకు ౼ భాష కలరు
డబ్బన గవ్వకు ౼ డంబంబునకుఁ బోల్చ
మేలన మరులకు ౼ మెచ్చున కగు

తే. పాలగును క్షీరమునకును ౼ భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవి ౼ కమ్మ కెనయుఁ
పాప యన బిడ్డకును గను ౼ పాప కెనయుఁ
పాపసోత్తమవినుతిక ౼ దంబ సాంబ 93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు. 2 ఎన్ను=కంకి(నామము) తలంచు (క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి (కళ), దొరకఁగా (ద్రుతాంతము-అబ్బన్ అని రూపము) 4 అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5 కలుపు=చేవిలోని కసవు, పెరుఁగు. 5 బాస=భాష, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనముగవ్వ 8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము,భాగము. 10 కమ్మ=చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

సీ. పెల యనఁగాఁ దేన ౼ పెరకు వింతకుఁ బోల్చ
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి ౼ మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ ౼ బలుగుండ్రాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును ౼ బంక్తియు నగుఁ
పెరుఁ గన దథికిని ౼ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గోటియకు ౼ వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి ౼ వెల్లనకు దనర్చు
పీడన వదలును ౼ పీడు నలరు

తే. మబ్బనఁగ మందుసొక్కును మబ్బును నగు
బులుగనఁగ లాంఛనమునకుఁ బులుఁగు కొదవు
నాలనఁగ గోవులకు భార్య కతిశయిల్లు
శంబరాహితమదభిదా శంబ సాంబ 94

టీ. పెర (అ.రే.)=తేనెతెట్టె, పెక్ష (అల. రే.)=అన్యుఁడు.
2 మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3 బంత=తిట్టు, పలుగుబాయి. 4 బంతి=చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు=దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొఱ్ఱె 7 వెలి=బయలు, తెలుపు. 8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ) 9 మబ్బు=మందుసొక్కు, మేఘము. 10 పులుఁగు=పక్షి, గుఱుతు (అరసున్నలేదు). 11 ఆలు=గోవులు (బహువచనము), (భార్య ఏకవచనము),

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు నాతి కెనయు
నూ రనఁ బల్లెకు నూరువునకుఁ బొల్చుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ గర్వానకుఁ దనర్చుఁ
జింత వాఁడింత్రిణి చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణ మువకు రికొ-కుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును మనువును నగుఁ

తే. కూటమాన శిఖరమునకు గుంపునకగు
జాతి యన నన్వయమునకు జాతి కైనయుఁ
బరి యనంగ నెమ్మితోఁకకుఁ బురికిఁ దనరు
సకల సురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి. 95

పదము	సంస్కృతమైనపుడు	తెనుఁగయినపుడు
1 గురువు	ఉపాధ్యాయుడు	పరువు
2 నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3 ఊరు	తొడ	గ్రామము
4 తమి	రాత్రి	కోరిక
5 కరి	ఏనుఁగు	కఱి=నలుపు
6 చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7 మూల	నక్షత్రము	కోణము
8 మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9 కూటము	కొండకొన	గుంపు
10 జాతి	జాజిపువ్వు	కొలము
11 పురి	పట్టణము	నెమలిపింఛము

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరిరంగనుకవి ఘటియించినయీ
సిస్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తంబై వెలయుఁగాత జగతిని సాంబా. 96

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ సుకవి రచించిన యీమేలగు నిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయును గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు వ
హారూఢి వహించి మించి యరవిశశిభూ
తారకమై తారక మై
తారక మాఁగాత సుకవితతులకు సాంబా. 97

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈయుపయినానార్థయిన తెలుఁగునిఘంటువు మిక్కిలి వన్నెకెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీరి సూర్యచంద్రనక్షత్రము లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కతతేర్చినదై శాశ్వతమయి యుండుమగాక.

నానార్థవర్గు సమాప్తము

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము

—0—